МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЗІНСУ ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК 159.9:316.362.34+ 343.6

ДИСЕРТАЦІЯ
ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

08 – «Право»

081 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____**О.І. Зінсу**

Науковий керівник: **Романенко Оксана Вікторівна,** доктор психологічних наук, професор

Київ–2023

АНОТАЦІЯ

Зінсу О.І. Психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у розв'язанні комплексу теоретичних та практичних проблем психолого-правових засад запобігання домашньому насильству в Україні. Робота присвячена теоретичному та емпіричному дослідженню сутності домашнього насильства та психологічним детермінантам, з якими пов'язують його вчинення. У підсумку, сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення заходів, шляхів та напрямів запобігання цьому явищу.

Розкрито стан наукового розроблення проблеми домашнього насильства, узагальнено зарубіжний досвід протидії такому виду злочинності та виокремлено напрями імплементації в законодавство України. Особливу увагу приділено висвітленню існуючих як у західній, так і вітчизняній науці теоретичних підходів до пояснення причин виникнення насильства в сім'ї.

З'ясовано й систематизовано міжнародно-правові стандарти у сфері запобігання домашньому насильству та проаналізовано законодавство держав різного типу правових систем, що слугувало вдосконаленню теоретико-прикладних засад обраного предмета дослідження. Опрацьовано нормативно-правові акти закордонних країн, а також практику застосування цих документів із виявленням подібностей та відмінностей у юридичних формах, державних механізмах, інституціях, що розкривають розв'язання правових проблем, прогалин і колізій обраного об'єкта й предмета дослідження; окреслено зміст деяких заходів соціально-правового реагування на прояви домашнього насильства.

Відповідно до теми, мети й завдань роботи, уточнено та розширено понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблематики; визначено систему детермінантів та механізмів домашнього насильства; з’ясовано й проаналізовано його соціальні, правові та психологічні аспекти; охарактеризовано міжнародно-правові стандарти у сфері запобігання домашньому насильству.

Приділено увагу з’ясуванню громадської думки стосовно проблематики домашнього насильства. На цьому тлі висвітлено низку проблем, пов’язаних з обізнаністю громадян про домашнє насильство, його сприйняттям та розумінням різними верствами населення. Констатовано відносну необізнаність респондентів стосовно переліку кола осіб, на яких, незалежно від факту спільного проживання, поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству.

З огляду на складність і багатогранність досліджуваної проблематики, в роботі наголошується на позитивному й природному праві, що має значення для виокремлення та обґрунтування сучасної парадигми державотворення в Україні, а отже й перегляду критеріїв правомірної поведінки в сім’ї, побуті, родині. Логіка представлення результатів проведеного дослідження розкриває сутність домашнього насильства як глибинного поліфонічного конфлікту та як суспільно небезпечного винного діяння, вчиненого суб’єктом кримінального правопорушення.

Особливу увагу в дисертації було зосереджено на взаємозв’язках між складовими причинно-наслідкового зв'язку в домашньому насильстві. За цих обставин у дисертаційній роботі представлені результати дослідження на емпіричному та теоретичному рівнях науки. Зазначений підхід дозволив поєднати висновки про динамічний характер процесів державотворення та обґрунтувати наукові результати, спрямовані на розв’язання проблематики домашнього насильства як соціального феномену та як кримінального правопорушення.

За результатами дослідження обґрунтовано, що домашнє насильство являє собою складний глибинний поліфонічний конфлікт, основу якого складають

чинники соціального, економічного, педагогічного, психологічного характерів. Визначено систему об'єктивних і суб'єктивних детермінантів домашнього насильства біологічного, соціального, психологічного, культурного характеру, що відображено, відповідно, в різних теоріях насильницької поведінки: соціокультурній; системно-сімейній; індивідуально-психологічній. Визначено концептуальні положення циклічності домашнього насильства та встановлено, що соціально-психологічні передумови неправомірної поведінки та домашнього насильства корелюють з індивідуальною психологічною вразливістю особистості та ступенем індикаторів глибинного конфлікту. У результаті, вперше обґрунтовано тезу про поєднання чинників психологічної несумісності й рівня правосвідомості та їхнього впливу на детермінацію домашнього насильства.

У дисертації охарактеризовано вплив генетичних та середовищних чинників на формування поведінки учасників глибинного конфлікту «домашнє насильство». За результатами емпіричного дослідження, встановлено, що міжособистісні стосунки учасників глибинного конфлікту у сфері домашнього насильства детерміновані комплексом взаємопов'язаних, взаємозалежних чинників біологічного та соціального характерів. Отримані результати аналізу дають підстави стверджувати про необхідність вдосконалення заходів профілактики та корекції девіантної поведінки в суспільстві.

Охарактеризовано особливості психолого-кримінологічного портрета особи, яка вчинила домашнє насильство, виокремлено основні типи кривдників. Проаналізовано віктимологічні аспекти поведінки жертви домашнього насильства. Наголошено, що вивчення та розуміння психологічних особливостей жертв домашнього насильства сприятиме здійсненню превентивних заходів, які допоможуть на початкових етапах попередити потрапляння у критичні ситуації, що можуть призвести до домашнього насильства, а, можливо, навіть і скоротити кількість випадків його вчинення.

Проаналізовано вихідні нормативно-правові документи, які визначають

особливості формування та реалізації державної політики України у сфері запобігання домашньому насильству. Обґрунтовано необхідність оптимізації правового виховання та індивідуальних заходів профілактики, а саме: профілактики загальної, спеціальної, індивідуальної.

На підставі аналізу положень вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів, розкрито соціально-правовий зміст сімейної медіації як способу вирішення сімейного конфлікту. Окреслено відмінності між домашнім насильством та сімейним конфліктом. Розкрито переваги сімейної медіації з акцентом на її превентивне значення щодо запобігання домашньому насильству.

Отримані результати дозволили виявити низку соціальних, правових і психологічних детермінантів домашнього насильства, які засвідчують складність цього феномену та зумовлюють необхідність проведення заходів за такими основними напрямами: а) удосконалення соціального захисту й підтримка соціально вразливих верст населення; б) розроблення та впровадження цільових комплексних програм правового виховання.

Ключові слова: держава, суспільство, правова держава, Стамбульська конвенція, правова поведінка, запобігання, домашнє насильство, кримінально-правова політика, злочин, особа злочинця, кривдник, жертва, віктимна поведінка, копінг-стратегія, правове виховання, сімейна медіація.

ABSTRACT

Zinsu O.I. Psychological and legal principles of prevention of domestic violence in Ukraine. – *Qualifying scientific work on manuscript rights.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law»– National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific task, which consists in solving a complex of theoretical and practical problems of

the psychological and legal principles of preventing domestic violence in Ukraine. The work is devoted to the theoretical and empirical study of the nature of domestic violence and the psychological determinants associated with its perpetration. As a result, a number of conclusions, proposals and recommendations aimed at improving measures, ways and directions of prevention of this phenomenon were formulated.

The state of scientific development of the problem of domestic violence is disclosed, the foreign experience of combating this type of crime is summarized, and the directions of implementation in the legislation of Ukraine are highlighted. Special attention is paid to highlighting the theoretical approaches to explaining the causes of violence in the family, both in Western and domestic science.

The international legal standards in the field of prevention of domestic violence were clarified and systematized, and the legislation of states of various types of legal systems was analyzed, which served to improve the theoretical and applied principles of the chosen research subject. The regulatory and legal acts of foreign countries, as well as the practice of applying these documents, with the identification of similarities and differences in legal forms, state mechanisms, institutions, which reveal the solution of legal problems, gaps and conflicts of the chosen object and subject of research; the content of some measures of social and legal response to manifestations of domestic violence is outlined.

In accordance with the theme, purpose and tasks of the work, the conceptual and categorical apparatus of the studied issues was clarified and expanded; the system of determinants and mechanisms of domestic violence is defined; its social, legal and psychological aspects are clarified and analyzed; international legal standards in the field of domestic violence prevention are characterized.

Attention is paid to clarifying public opinion regarding the issue of domestic violence. Against this background, a number of problems related to citizens' awareness of domestic violence, its perception and understanding by different sections of the population are highlighted. The relative ignorance of the respondents regarding the list of persons to whom, regardless of the fact of cohabitation, the legislation on prevention and

counteraction of domestic violence applies.

In view of the complexity and multifaceted nature of the investigated issues, the work emphasizes positive and natural law, which is important for distinguishing and justifying the modern paradigm of state-building in Ukraine, and therefore for revising the criteria of lawful behavior in the family, everyday life, family. The logic of presenting the results of the research reveals the essence of domestic violence as a deep polyphonic conflict and as a socially dangerous criminal act committed by the subject of a criminal offense.

Particular attention in the dissertation was focused on the interrelationships between the components of the cause-and-effect relationship in domestic violence. Under these circumstances, the results of research at the empirical and theoretical levels of science are presented in the dissertation. The mentioned approach made it possible to combine conclusions about the dynamic nature of state-building processes and substantiate scientific results aimed at solving the problem of domestic violence as a social phenomenon and as a criminal offense.

Based on the results of the research, it is substantiated that domestic violence is a complex deep polyphonic conflict, the basis of which are factors of a social, economic, pedagogical, and psychological nature. The system of objective and subjective determinants of domestic violence of a biological, social, psychological, and cultural nature is defined, which is reflected, respectively, in various theories of violent behavior: socio-cultural; systemic family; individual and psychological. The conceptual provisions of the cycle of domestic violence are determined and it is established that the socio-psychological prerequisites of misconduct and domestic violence are correlated with the individual psychological vulnerability of the individual and the degree of indicators of deep conflict. As a result, for the first time, the thesis about the combination of factors of psychological incompatibility and the level of legal awareness and their influence on the determination of domestic violence has been substantiated.

The dissertation describes the influence of genetic and environmental factors on the

formation of the behavior of participants in the deep conflict "domestic violence". According to the results of the empirical research, it was established that the interpersonal relationships of the participants in the deep conflict in the field of domestic violence are determined by a complex of interconnected, interdependent factors of a biological and social nature. The obtained results of the analysis provide grounds for asserting the need to improve measures for the prevention and correction of deviant behavior in society.

The peculiarities of the psychological and criminological portrait of a person who committed domestic violence are characterized, the main types of perpetrators are distinguished. The victimological aspects of the behavior of a victim of domestic violence are analyzed. It is emphasized that the study and understanding of the psychological features of victims of domestic violence will contribute to the implementation of preventive measures that will help to prevent getting into critical situations at the initial stages that can lead to domestic violence, and perhaps even reduce the number of cases of its perpetration.

The source normative-legal documents, which determine the peculiarities of the formation and implementation of the state policy of Ukraine in the field of domestic violence prevention, are analyzed. The need to optimize legal education and individual prevention measures: general, special, and individual prevention is substantiated.

Based on the analysis of the provisions of domestic and international legal acts, the socio-legal content of family mediation as a way of resolving family conflict is revealed. The differences between domestic violence and family conflict are outlined. The advantages of family mediation are revealed with an emphasis on its preventive value in terms of combating domestic violence.

The obtained results made it possible to identify a number of social, legal and psychological determinants of domestic violence, which testify to the complexity of this phenomenon and determine the need for measures in the following main directions: a) improvement of social protection and support of socially vulnerable segments of the population; b) development and implementation of targeted comprehensive programs of

legal education.

Key words: state, society, rule of law, Istanbul Convention, legal behavior, prevention, domestic violence, criminal law policy, crime, criminal identity, offender, victim, victim behavior, coping strategy, legal education, family mediation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Зінсу О.І. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 1 (114). С. 79 – 87.

DOI: https://doi.org/10.33270/01201141.79.

2. Зінсу О.І. Дискурс «домашнє насильство» та стратегія його розгортання в державній політиці України. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2020 р., № 2 (68). С. 8 –13.

DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.1

3. Зінсу О.І. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт. *Держава і регіони. Серія: Право.* 2020 р. № 3 (69). С. 8–2.

DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.1

4. Зінсу О.І. Правове виховання як складник системи запобігання, протидії домашньому насильству. *Право та державне управління* 2020 р., № 4. С. 10–17.

DOI https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.1

5. Зінсу О.І. 2021. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 118, 1 (Трав 2021), 31– 40.

doi: https://doi.org/10.33270/01211181.31

6. Зінсу О.І. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2021 р. № 2 (72). С. 6–11.

DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.1

7. Зінсу О.І. Злочин домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): аналіз судової практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Серія право.* Випуск 66. С. 186–196.

DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.31

8. Zinsu O.I. (2022). Victimological aspects of the behavior of victims of domestic violence. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 27 (1). С. 79–90.

DOI: 10.33270/0122271.79

9. Зінсу О.І. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив домашнє насильство. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 2 (2022). С. 237– 247.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.45.

10. Зінсу О.І. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2022.* № 4. С. 279 – 286.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.51

11. Зінсу О.І. Домашнє насильство крізь призму громадської думки. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. № 8 (52). С. 159–164.

DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.26 (Республіка Польща).

12. Зінсу О.І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2023.* № 3. С. 457 – 461.

DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.83

13. Зінсу О.І. Шляхи розв’язання проблематики домашнього насильства у працях сучасних зарубіжних вчених. *Knowledge, Education, Law, Management. 2023, 4(55).* С. 243 – 248.

DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.36

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

14. Зінсу О.І. До питання про злочин домашнє насильство: інституційний дискурс. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних*

процесів : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 берез. 2020 р.). Київ : МАУП, 2020. С. 242 – 245.

15. Зінсу О.І. До питання соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства:* матеріали міжнародно науково-практичної конференції (м. Дніпро, 13-14 листопада 2020 р.) Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2020. С. 12 – 14.

16. Зінсу О.І. Психологічні аспекти соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права :* тези доп. VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 120 –121. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19816

17. Зінсу О.І. Домашнє насильство: окремі аспекти юридичного дискурсу. *Пріоритетні напрями реформування сучасного законодавства :* матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 лют. 2021 р.). Харків : Молодий вчений, 2021. С. 10 –13.

18. Зінсу О.І. Окремі аспекти спеціальних заходів протидії домашньому насильству: досвід Франції. *Модернізація правової системи держави: перспективи та пріоритети :* тези доп. наук.-практ. конф. (Одеса, 2 – 3 квіт. 2021 р.). Херсон : Молодий вчений, 2021. С. 6–9.

19. Зінсу О.І. До питання соціокультурного дискурсу та домашнього насильства. *International scientific conference «Legal education and science as the need of the hour: new European challenges»* : conference proceedings, October 8–9. 2021. Łódź, the Republic of Poland : "Baltija Publishing". 2021. 178 pages. С.18-20. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-148-0-4

20. Зінсу О.І. Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні щодо злочину домашнє насильство (ст. 125-1 КК України). *Innovative views in European fundamental scientific-practical legal studies* : Proceedings of the International scientific conference (December 28–29, 2021). Riga. Latvia : Baltija Publishing, 2021.

С. 187–190. (Латвійська Республіка). DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-4-48.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

21. Зінсу О. І. Правові та психологічні аспекти домашнього насильства. *Молодий вчений.* 2018. № 12. С. 178 – 182.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-46

22. Зінсу О.І. Напрямки правового виховання в контексті процесів Євроінтеграції. *Молодий вчений* № 1 (65) (2019) С. 161-165.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-36 .

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 14

ВСТУП.....15

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.......27

1.1. Сучасний стан розроблення проблеми домашнього насильства.....27

1.2. Наукові підходи до вивчення сутності та змісту домашнього насильства у психологічній науці 49

1.3. Домашнє насильство крізь призму громадської думки 64

1.4. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству.....73

Висновки до розділу 1.....88

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....90

2.1. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт.....90

2.2. Психолого-правова характеристика особи кривдника.....116

2.3. Психологічні особливості віктимної поведінки жертви домашнього насильства.....134

Висновки до розділу 153

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.....156

3.1. Правові та інституційні заходи запобігання домашньому насильству.....156

3.2. Правове виховання у системі запобігання домашньому насильству.....167

3.3. Роль сімейної медіації в механізмі запобігання домашньому насильству.....177

Висновки до розділу 3.....185

ВИСНОВКИ.....187

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ….....192

ДОДАТКИ.....224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСУ – Верховний Суд України;

ЄДРСРУ – Єдиний державний реєстр судових рішень України;

ЗМІ – засоби масової інформації;

КМУ – Кабінет Міністрів України;

КК – Кримінальний кодекс;

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення;

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс;

МВС – Міністерство внутрішніх справ;

МОН – Міністерство освіти і науки;

ООН – Організація Об’єднаних Націй;

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад;

СК – Сімейний кодекс;

США – Сполучені Штати Америки;

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина;

Р – розділ;

п. – пункт;

ст. – стаття;

ч. – частина.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Домашнє насильство є однією з нагальних гострих проблем сучасності не лише в Україні, а й у світі загалом, та продовжує залишатися серйозним викликом для сучасного цивілізованого суспільства. Її гострота є відображенням «викривленого» розуміння здорових стосунків та негативного стану взаємодій в суспільстві. Наслідки, спричинені домашнім насильством, вражають своєю жорстокістю та масштабністю. Події, пов'язані з війною в Україні, лише загострюють ситуацію, пов'язану з домашнім насильством. Ці та інші чинники продукують необхідність удосконалення комплексних заходів запобігання неправомірній насильницькій поведінці в сім'ї та побуті. До того ж наявні сьогодні методи, заходи та технології протидії домашньому насильству не можна визнати такими, що цілком відповідають суспільним потребам та очікуванням сподіванням. Така ситуація зумовлює науковців, практиків відшукувати найбільш дієві заходи запобігання цьому насильницькому неправомірному діянню, нейтралізація якого можлива шляхом здійснення послідовного правового, соціологічного, політичного, психологічного аналізу.

У сучасних умовах інтеграції України в європейське товариство проблематика домашнього насильства набуває особливої актуальності. Гетерогенез культурного світу, фрагментарність і динамічність суспільних цінностей, специфіка посттоталітарної амбівалентності та зближення правових систем світу неодмінно позначаються на зміні соціальної орієнтації та ідеалів з осмисленням нових соціальних реалій правової поведінки та домашнього насильства. Разом із тим, трансформаційні процеси українського суспільства та загальносвітової глобалізації, які характеризуються гуманізацією суспільства й розвитком природного права, потребують вироблення дієвих механізмів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії цьому ганебному явищу.

Офіційна статистика домашнього насильства є невтішною. В Україні станом на 01.01.2021 лише на «гарячу лінію» 15-47 надійшло 29344 звернень. Протягом

2020 року суб'єктами взаємодії зафіксовано 211362 звернення з приводу домашнього насильства, що на 61,9 % більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (130514 звернень). Серед цих звернень: 2765 (1,3 % від загальної кількості) надійшло від дітей; 180921 – від жінок (85,6 %); 27676 – від чоловіків (13,1 %). Обліковано 262 звернення щодо вчинення домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю [142].

Статистичні дані, опубліковані на сайті Генеральної прокуратури України, дозволяють прослідкувати тенденцію до збільшення випадків вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 КК України): у 2019 році – обліковано 1068 випадків, у 2020 році – 2212, 2021 році – 2431, 2022 р. – 1496. Станом на вересень 2023 року обліковано 2065 випадків домашнього насильства [156].

Понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70 % жінок піддаються різним формам знущань і принижень. Щорічно фіксується близько 1500 вбивств жінок (і ця тенденція протягом останніх трьох років збільшується) власними чоловіками. Діти матерів, які зазнали домашнього насильства, у 6 разів більше схильні до суїциду, а 50 % з них – до зловживань наркотичними речовинами. Діти матерів-жертв домашнього насильства майже завжди при народженні мають психічні відхилення: неврози, заїкання, енурези, церебральний параліч, порушення психіки. Такі дані були оприлюднені під час голосування за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [130].

Аналіз теоретико-методологічної літератури дає змогу стверджувати, що проблему домашньому насильству досліджують фахівці різних галузей науки.

У вітчизняній психологічній науці проблематикою домашнього насильства опікувалися: К. Арушанян, Т. Вакуліч, В. Бондаровська, І. Галянь, І. Кочергіна, І. Лисенкова, О. Савчук, О. Хліва, О. Шинкаренко О. Піонтківська та інші.

В юриспруденції правові аспекти домашнього насильства розкрили вчені: І. Бандурка, А. Байда, П. Біленко, І. Богатирьов, А. Блага, А. Вознюк, І. Ботнаренко, А. Галай, В. Галай, В. Гальцова, Г. Герасименко, Л. Головко, В. Голіна, І. Горбач-

Кудря, О. Гумін, О. Дмитращук, Н. Довгань-Бочкова, О. Дудоров, А. Запорожець, В. Іващенко, В. Іщенко, Ю. Комаринська, М. Кузнецов, М. Легенька, О. Ломакіна, Т. Марценюк, О. Степаненко, Д. Тичина, О. Ткаленко, М. Хавронюк, К. Черевко, К. Шаповал, О. Юнін, С. Якимова та інші.

У сфері соціологічних наук домашнє насильство досліджували В. Кузьмін, Я. Юрків, С. Сахно, С. Косенко, В. Байрактар, О. Калашник, Л. Сукмановська, О. Савчук, Л. Войтова, О. Васильченко, С. Харченко, К. Кальницька та інші науковці.

Праці зазначених вчених фокусувалися здебільшого на організаційного-правових аспектах указаної проблематики.

Проте незважаючи на значну кількість наукових розроблень із різних галузей права, питання запобігання домашньому насильству потребує наукового огляду з позицій юридико-психологічної доктрини. Актуальність визначеної тематики посилюється необхідністю подолання стереотипних уявлень щодо приватності правової поведінки в сім'ї, родині, побуті, а також підвищення ефективності соціального контролю щодо запобігання девіантної поведінки в міжособистісних відносинах. Отож, соціальна значущість проблеми та її недостатня теоретична і практична розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження**.**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019); Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019 – 2023 роки (Постанова Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 15 серпня 2021 р. № 5/2015); Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ

на 2018–2020 роки, затверджених рішенням Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 р. (протокол № 28/1); додатку 3 наказу МВС України від 16.03.2015 № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015 – 2019 років»; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розроблень на 2020 − 2024 роки (п. 14, 27; наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Стратегічного плану розвитку Національної академії внутрішніх справ на 2018 – 2024 роки, затвердженого рішенням Вченої ради НАВС від 27 лютого 2018 р.; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 рр, затвердженої постановою Загальних зборів Національної академії правових наук від 26 березня 2021 року.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2019 р. (протокол № 22) та уточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 31 жовтня 2023 р. (протокол № 22).

Метою роботи є розв’язання комплексного науково-прикладного завдання психолого-правового запобігання домашнього насильства в Україні та розроблення пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства та правозастосовної діяльності.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань:

– проаналізувати сучасний стан наукового дослідження проблеми домашнього насильства у психології та правознавстві;

– описати на основі порівняння із громадською думкою сутнісних характеристик домашнього насильства як соціального явища, та як суспільно-небезпечного діяння;

– узагальнити зарубіжний досвід нормативно-правових та психологічних засад запобігання, протидії домашньому насильству та визначити можливості його впровадження в Україні;

– здійснити інтерпретацію змісту таких наукових понять, як домашнє

насильство, кривдник, злочинець, потерпілий, жертва;

– охарактеризувати ціннісні орієнтації кривдника домашнього насильства;

– установити психологічні особливості віктимної поведінки жертв домашнього насильства;

– запропонувати шляхи та напрями щодо вдосконалення психолого-правових засад запобігання домашньому насильству;

– розкрити зміст і практичні аспекти правового виховання як складника системи запобігання домашнього насильства;

– обґрунтувати можливості використання сімейної медіації у запобіганні домашньому насильству;

– запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення заходів запобігання домашньому насильству.

Об'єкт дослідження – домашнє насильство як соціально-правове неправомірне явище (діяння).

Предмет дослідження – психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі були використані комплекс загальнофілософських, загальнонаукових, спеціально наукових методів, що обиралися відповідно до предмета, мети, завдань дослідження.

Зазначені методи надали можливість розглянути домашнє насильство як багатоаспектне явище, зокрема і як суспільно-небезпечне діяння.

Зокрема, діалектичний метод сприяв розумінню специфіки домашнього насильства як динамічного багатогранного й багатоаспектного процесу, розвиток якого здійснюється на основі трьох загальних, основних, універсальних законів діалектики та осмислюється за допомогою таких діалектичних категорій як: сутність і явище, зміст і форма, частина і ціле, одиничне, особливе і загальне, причина і наслідок тощо.

Герменевтичний метод дозволив здійснити тлумачення й інтерпретацію нормативно-правових актів закордонних держав (підрозділ 1.3).

Застосування системно-структурного методу дозволило розглянути домашнє насильство як цілісну множину структурних елементів та виявити взаємозв'язки між ними (підрозділ 2.1, 2.3, 2.4).

Аналітичний метод було застосовано під час аналізу понятійно-категоріального апарату (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Для формулювання визначень понять «домашнє насильство», «віктимність» «злочинець», «жертва», «копінг-стратегія» та інших було застосовано формально-логічний метод (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Історичним методом досліджено становлення вчення про жертву злочинного посягання (підрозділ 2.3); системним методом розглянуто особливості формування особистості кривдника та жертви (2.2,2.3).

Класифікація, як вид аналізу була застосована під час встановлення типології кривдників та варіативності віктимної поведінки жертв домашнього насильства; метод узагальнення застосовувався при з'ясуванні загальних та характерних ознак, притаманних особистості кривдника/злочинця та жертви/потерпілого; метод регресійного аналізу використано для пошуку прихованих закономірностей і особливостей формування деструктивної поведінки та віктимної поведінки (підрозділи 2.2, 2.3). Логічний метод дав можливість розглядати детермінацію домашнього насильства у єдності загального, особливого та одиничного, виявити та з’ясувати механізми становлення та розвитку насильницької й віктимної моделі поведінки (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Формально-юридичний метод надав можливість встановити зв’язки між соціальними ролями й домашнім насильством (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3).

Для з'ясування громадської думки щодо домашнього насильства було застосовано методи опитування, спостереження, анкетування з використанням авторської анкети (підрозділ 1.3).

Описовий метод застосовувався на всіх етапах дослідження. Методи теоретичного моделювання застосовано для формування практичних рекомендацій та окреслення перспектив подальших досліджень. Також у дослідженні застосовано

й інші методи наукового пізнання.

Використання плюралізму методологічних підходів сприяло визначенню множинності інтерпретацій правових конструкцій та механізмів системи запобігання, протидії домашньому насильству, а використання методу порівняльного аналізу – виявленню тотожного й відмінного в проблематиці домашнього насильства у світі й у конкретній державі зокрема (підрозділ 1.2, 1.4).

Дослідження ґрунтувалося на компаративістському та правовому моделюванню, що забезпечило його міждисциплінарний характер, поглиблений науковий пошук соціально-культурних контекстів геоправового простору та слугувало розкриттю специфіки, адаптації та впровадженню міжнародних норм і стандартів відповідно до національного законодавства (підрозділ 1.4, 3.1).

Достовірність наукових результатів підтверджується впровадженням в освітній процес; апробацією основних положень на науково-практичних конференціях, публікаціями у наукових фахових виданнях України та державі, яка є членом Європейського Союзу.

Науково-теоретичну основу для написання дисертації склали наукові праці з психології, філософії, економіки, державного управління, соціології, кримінального права та кримінології, а також інших правових наук, зокрема й зарубіжних учених**.** *Нормативним підґрунтям* дослідження стали положення Конституції України, Кримінального Кодексу України, Законів України, підзаконні нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, проєкти законів, що визначають засади протидії домашньому насильству в Україні, акти законодавства низки зарубіжних країн.

Це дослідження містить аналіз результатів докторських і кандидатських дисертацій, наукових монографій, наукових статей вітчизняних та закордонних вчених із проблем домашнього насильства.

Інформаційною та емпіричною базою дослідження є акти судової практики та діяльності, викладені в Єдиному реєстрі судових рішень України; довідкові видання, офіційні статистичні дані та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора,

статистичні дані громадських організацій, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, узагальнена судова практика (100 судових рішень у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства), зведені дані опитування 240 осіб (90 працівників Національної поліції України, 150 пересічних громадян України). Анкетування, опитування здійснено на основі авторських розроблень анкети і опитувальника.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням психолого-правових засад запобігання домашньому насильству, що надало змогу розглянути феномен «домашнє насильство» як поліфонічний глибинний конфлікт та як суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. На основі проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків та рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

- здійснено авторську універсалізацію поняття «домашнє насильство» в парадигмі природного та позитивного права;

- на підставі аналізу міждисциплінарних концепцій з дослідження домашнього насильства запропоновано підхід, що дозволяє розглядати зазначений феномен як поліфонічний глибинний конфлікт, в основі якого простежується психологічна несумісність, що в поєднані з низьким рівнем правової культури, деформацією правосвідомості, психопатологічними розладами особистості створюють ризик суспільно-небезпечного діяння;

- оцінено державну політику щодо протидії домашньому насильству з позиції громадської думки;

- визначено та обґрунтовано розуміння особи-кривдника та його неправомірної поведінки з позиції «жертви внутрішньоособистісного (інтрапсихічного) конфлікту», що сприятиме кращому розумінню психологічної природи мотиваційної сфери особистості кривдника;

- сформульовано авторську дефініцію, що сучасна державна політика України

у сфері сімейних правовідносин являє собою послідовну системну комплексну діяльність, спрямовану на забезпечення всебічної підтримки сім'ї, формування неприпустимого ставлення до дискримінаційних, насильницьких моделей поведінки в сім'ї, побуті, родині та забезпечення належних умов функціонування інституту сім'ї та шлюбу;

- науково обґрунтовано твердження, про те, що розв'язання проблеми домашнього насильства у світовому та конкретно-державному вимірі є системою економічних, політичних, культурних чинників, пов'язаних особливостями обраного вектора механізмів державного впливу, історичними умовами, типом правової системи та соціокультурною казуальністю феномену правової реальності.

- запропоновано розширити коло потерпілих від домашнього насильства, доповнивши відсильним положенням ст. 126-1 Кримінального кодексу України «або осіб (-и), зазначених (-ої) зазначених п. 2, п. 3 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, яка входить до переліку зазначених осіб»;

удосконалено:

- концептуальні засади сутності міжнародно-правових стандартів і зарубіжного досвіду щодо запобігання домашньому насильству, що сприятимуть удосконаленню механізмів реалізації політики запобігання і протидії домашньому насильству в Україні;

- теоретико-прикладне обґрунтування необхідності створення притулків тимчасового проживання (перебування) осіб, стосовно яких застосовано окремі спеціальні заходів протидії домашньому насильству (терміновий заборонний припис, обмежувальний припис);

- визначення правового виховання як засобу запобігання, протидії домашньому насильству, яке повинно спрямовуватися на формування правових знань, правосвідомості, високого рівня правової культури українських громадян, формування ціннісних орієнтирів, морально-правового світогляду та непримиренності до фактів домашнього насильства;

дістало подальший розвиток:

- класифікаційні характеристики віктимної поведінки жертв домашнього насильства;

- науково-теоретичні уявлення щодо особливостей відмежування поняття «жертва злочину» від дефініцій «потерпілий», «постраждала особа» та обґрунтування взаємозв'язку із категоріями «віктимність», «віктимна поведінка»;

- знання про кримінологічні особливості осіб, які вчиняють домашнє насильство;

- особливості формування копінг-стратегій віктимної поведінки жертв домашнього насильства та її взаємозв'язок з індивідуальними психологічними рисами особистості;

- наукові уявлення про сімейну медіацію як правову інституцію запобігання домашньому насильству;

- визначення заходів загальносоціального характеру, спрямованих на запобігання домашньому насильству в Україні серед яких особливе місце займають соціально-економічні заходи та правопросвітницька діяльність;

- з урахуванням зарубіжного досвіду, аналізу чинного законодавства і правозастосовної практики запропоновано рекомендації правового та організаційно-управлінського змісту, спрямовані на запобігання домашньому насильству.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та може бути використано в:

- *правотворчості* – під час розроблення пропозицій для удосконалення окремих положень чинного законодавства стосовно законодавчої дефініції домашнього насильства;

- *правозастосовній діяльності* – для удосконалення організаційного, методичного, інформаційного забезпечення роботи суб'єктів, які у межах своєї компетенції здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству (акт Адвокатського об'єднання «Ю.Р.С.П.» від 12.04.2023);

- *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших наукових розроблень проблематики та системного вивчення домашнього насильства, як соціального феномену та суспільно-небезпечного діяння;

- *освітній діяльності* – для підготовки та проведення лекцій, семінарів і практичних занять та під час написання підручників, навчальних посібників із навчальних дисциплін «Юридична психологія»; «Превентивна психологія», «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Теорія держави і права» «Кримінологія», «Віктимологія», «Сімейне право». (акти Національної академії внутрішніх справ від 04.06.2023, Київського професійно-педагогічного фахового коледжу імені Антона Макаренка від 02.10.2023, Академії праці, соціальних відносин і туризму від 01.11.2023;

- *процесі психологічного супроводу професійної діяльності* – під час проведення занять у системі професійно-психологічної підготовки;

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, сформульовані положення і висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувача.

Апробація матеріалів дисертації здійснювалася шляхом оприлюднення матеріалів дослідження на наукових конференціях. Основні положення роботи, її висновки та рекомендації оприлюднено на семи наукових (міжнародних та всеукраїнських) конференціях, із яких дві – в державах Європейського Союзу, а саме: «Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів»: V Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 19 березня 2020 р.); «Інтеграція юридичної науки й практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства» (Дніпро, 13–14 листопада 2020 р.); «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права»; VIII Всеукраїнська науково-теоретична конференція (Київ, 26 листопада 2020 р.); «Пріоритетні напрями реформування сучасного законодавства» (м. Харків, 19–20 лютого 2021 р.); «Модернізація правової системи держави: перспективи та пріоритети» (м. Одеса,

02–03 квітня 2021 р.); «Legal education and science as the need of the hour: new European challenges». International scientific conference (October 8–9 жовтня 2021 р. Лодзь, Польша); «Innovative views in European fundamental scientific-practical legal studies». International scientific conference (28–29 грудня 2021 р., Рига, Латвія).

Основні результати та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ.

Публікації. Основні положення та висновки в дисертації висвітлено у 22 одноосібних наукових публікаціях, серед яких: 11 наукових статей – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві наукових статті – у зарубіжному науковому журналі (Республіка Польща); дві статті – опубліковано у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних, а також сім тез доповідей, які оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях (дві з яких – у державах Європейського Союзу: республіка Польща та республіка Латвія).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (267 найменувань на 32 сторінках) та одинадцять додатків на 30 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки комп’ютерного тексту, з них обсяг основного тексту – 177 сторінок.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У розділі висвітлено сучасний стан наукових розроблень проблеми домашнього насильства в країнах із різними типами правової системи; проаналізовано соціальні, правові, психологічні аспекти проблеми домашнього насильства; вивчено та узагальнено громадську думку стосовно цього неправомірного діяння; розкрито зміст, шляхи, й механізми спільних зусиль міжнародного товариства запобігання зазначеному явищу; з'ясовано міжнародні нормативно-правові стандарти; розглянуто та узагальнено зарубіжний досвід щодо протидії зазначеному феномену. Теоретичну основу дослідження склали відповідні праці із загальної теорії держави і права, адміністративного та кримінального права як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, а його емпіричною основою – міжнародно-правові акти та національне законодавство.

1.1. Сучасний стан розроблення проблеми домашнього насильства

Теоретичний аналіз сутності та змісту феномену «домашнє насильство» є надзвичайно складним і суперечливим предметом пізнання, відтворення природи та квінтесенції якого все ще знаходиться на етапі становлення та розвитку.

Протягом усієї історичної генези суспільства та формування інституту права і держави різні аспекти парадигми морально-правової поведінки в сім'ї, родині та побуті неодноразово привертали увагу вітчизняних та закордонних вчених: юристів, соціологів, психологів. Як наслідок, парадигма дослідження правової поведінки в сім'ї та побуті, родині висвітлювалася з урахуванням політичного режиму, типу правової системи та відповідних історичних умов.

Кінець XX початок XXI століття ознаменувався початком актуалізації уваги до проблематики домашнього насильства та поступового визнання інституту сім'ї одним із пріоритетних напрямів соціальної політики багатьох країн світу. Епіцентром уваги вітчизняних науковців із різних галузей знань стає проблематика подолання насильницьких стосунків у сімейній сфері, визначення інструментів і підходів до державної політики в сфері запобігання та протидії домашньому насильству та формування теоретико-правової концепції феномену «домашнє насильство» у межах різноманітних парадигм: юридичної, соціологічної, психологічної, політологічної, міжнародної та ін.

З огляду на це, а також з урахуванням загально визначеної інституційної тематики та проблематики, виокремимо основні тенденції сучасного стану правового регулювання й напрями наукових пошуків у сфері запобігання домашньому насильству.

Різні аспекти правової, моральної поведінки в сім'ї представлені в працях вітчизняних вчених: світові тенденції протидії сімейному насильству вивчала О. Баранова (2016 р.) [6]; модель факторів, що зумовлюють насильство в сім'ї, – А. Бова (2005 р.) [12]; окремі аспекти альтернативного вирішення спорів під час урегулювання сімейних конфліктів досліджувала Н. Бондаренко-Зелінська (2016 р.) [14]; поняття та детермінанти насильства в сім'ї – І. Ботнаренко (2016 р.) [17]; домашнє насильство як суспільно небезпечне посягання на сім'ю та виховання неповнолітніх – В. Гальцова (2017) [38]; міжпоколінний конфлікт, як спосіб взаємодії представників різних поколінь у сім'ї – А. Галичанська (2014) [37]; проблему насильства в сучасній сім'ї розглядали Н. Гнатюк, О. Василенко (2014) [41]; профілактика проявів насильства щодо дітей у сім'ї та закладах освіти – І. Грищенко (2019) [51]; психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї – Т. Зозуль (2014 р.) [93]; причини латентності насильства в сім'ї – М. Качинська (2016 р.) [101]; особливості та специфіку конфліктів у сім'ї вивчав Р. Квас (2016 р.) [102]; проблему насильства в українських сім'ях – С. Павлиш (2010 р.) [165]; аналіз

сутності побутового насильства як соціально-психологічного явища – М. Троїцька (2016 р.) [182]; питання попередження насильства в сім'ї на прикладі досвіду Республіки Польща висвітлив Д. Йосифович (2012 р.) [98].

У контексті досліджуваного на окрему увагу заслуговують наукові праці, виконані авторським колективом вітчизняних вчених: навчальний посібник «Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї» за загальною редакцією О. Джужі, І. Опришка, О. Кулика (2005 р.) [57] та навчально-методичний посібник «Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї», участь у підготовці якого взяли О. Бандурка, В. Брижик, В. Бондаровська, К. Левченко та ін. (2013 р.) [176]. У зазначених працях розглянуто найгостріші питання проблем протидії насильству в сім'ї, тому суттєвий науковий внесок вчених у вирішення актуальних питань із протидії злочинності цього виду не підлягає запереченню.

Надзвичайно актуальним науково-прикладним напрямом стали пошуки механізмів та інструментів запобігання насильства в сім'ї, результати яких втілюються у розроблення інформаційних тренінгових програм правової просвіти. Такі програми висвітлюють причини виникнення та шляхи усунення конфліктів, методики визначення рівня особистісної конфліктності та розроблення конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях. Розроблення тренінгових програм правової просвіти стосовно попередження насильства в сім'ї здійснювали А. Галай, В. Галай, В. Муранова, Н. Федоровська (2016 р.) [36].

Програми планування і здійснення корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику та корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику розробляли В. Бондаровська, Ж. Журавель, Ю. Пилипас (2014 р.) [110], [111]. Автори програм зосереджуються на виявленні схильності до віктимності, до насильницької поведінки, деструктивних стереотипів поведінки, перешкодах внутрішнього зростання людини та розкривають рефлексію особистих

якостей, прагнень, методів і правил формування власної концепції, сенсу власної діяльності учасників сімейного конфлікту.

Значущими в контексті розвитку правової рефлексії стали презентовані результати соціологічного опитування «Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування» за ред. С. Павлиш (2010) [165].

Не лишається поза увагою й спеціальний випуск «Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін» Вісника Національної академії прокуратури України 4/2 (58)'2018 [166], в якому представлені наукові праці сучасних вітчизняних дослідників стосовно проблематики домашнього насильства. Зокрема, вченими висвітлено основні проблемні питання імплементації норм Стамбульської конвенції, застосування обмежувальних приписів, роль прокуратури та інші питання у сфері протидії домашньому насильству.

Теоретичні засади проблеми насильства в сім'ї представлено у численних дисертаціях та монографіях вітчизняних вчених. Зокрема, насильства в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання насильству А. Блага (2014 р.) [11]; адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї Г. Горбова, В Галунько (2016 р.) [44]; адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей висвітлила в дисертаційній роботі О. Ткаленко (2016 р.) [181].

Кожний із дослідників, із-поміж іншого, викладав своє бачення, свій світогляд, власні наукові інтерпретації та теоретичні конструкції тощо.

Наприклад, Н. Бондаренко-Зелінська (2016 р.) висловлює позицію, що найбільш ефективними під час розв'язання сімейних конфліктів є способи альтернативного розв'язання спорів («Alternative Dispute Resolution») [14, с. 158]. Т. Зозуль (2014 р.) дотримується поглядів, що детермінантами психологічних розладів у стосунках молодого подружжя є психологічна неготовність до взаємодії, конфліктність через невміння конструктивно спілкуватися та розв'язати конфліктні ситуації, а також неусвідомленість відповідальності за можливі наслідки конфлікту

[93, с. 7].

Особливий інтерес у вітчизняному соціально-правовому просторі до цього наукового напряму зріс після набрання 7 січня 2018 року чинності Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [155] та ухвалення нормативно-правових актів, пов'язаних з організаційно-правовим механізмом реалізації положень зазначеного закону.

На цьому тлі вирізняються наукові пошуки сучасних вітчизняних учених: Х. Алчевської, С. Ананьїна, О. Бандурки, І. Богатирьова, І. Ботнаренко, Т. Бугайко, Г. Ващенко, О. Джужи, Г. Костюка, О. Костенко, А. Макаренко, Т. Титаренко, Д. Тичини та інших.

Домашнє насильство як прояв кримінального насильства вивчав П. Біленко (2019 р.) [9]; економічне насильство як форму домашнього насильства розглядала І. Ботнаренко (2021 р.) [15]; історично-правові аспекти протидії насильству в сім'ї вивчали І. Ієрусалімов, О. Литвинчук, В. Ієрусалимов (2019 р.) [95]; насильство у сім'ї як соціально-психологічну проблему досліджував М. Козирєв (2020 р.) [108]; феноменологію домашнього насильства в Україні та Європейському Союзі вивчали Р. Перелигіна, У. Митник (2018 р.) [146]; особливості неконструктивних життєвих стратегій подружжя у соціально-психологічному вимірі розкрили О. Морозова, О. Обозна (2018 р.); [138]; домашнє насильство як перешкоду становленню громадянського суспільства, сучасні тенденції та перспективи подолання в Україні представлено у праці Л. Наливайко (2020 р.) [139].

Критичний аналіз феноменів домашнього насильства представила Н. Мілорадова [135, с. 195]. Дослідниця зосереджується на таких феноменах домашнього насильства як: «стокгольмський синдром, комплекс жертви, вторинна вигода та феномен соціальної естафети» та привертає увагу до травматичної прив'язаності, що продукує «формування міцного травматичного зв'язку між агресором та жертвою» [135, с. 195].

Помітну роль в українському правовому просторі відіграє науково-

практичний коментар новел Кримінального кодексу України, присвячений дослідженню актуальним питанням відповідальності за домашнє насильство та насильство за ознакою статі (О. Дудоров, М. Хавронюк) [65].

За цих умов одним із основних завдань запобігання домашньому насильству є з'ясування шляхів і способів соціально-правового впливу. Відтак ученими плідно досліджується юридична відповідальність та різновиди правового примусу. Як наслідок, проблематику домашнього насильства крізь призму кримінального законодавства досліджували В. Березняк, М. Сальнікова (2019 р.) [8]; кримінологічний погляд на проблему домашньої злочинності досліджував А. Богатирьов (2019 р.) [13]; кримінальну відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики досліджував А. Вознюк (2019 р.) [34]; домашнє насильство: аналіз об'єктивної сторони складу злочину досліджувала Н. Довгань-Бочкова (2018 р.) [61]; домашнє насильство: аналіз складу злочину вивчала В. Іващенко (2019 р.) [94]; емпіричну модель поліцейської протидії домашньому насильств розглядала І. Горбач-Кудря (2020 р.) [46]; перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства вивчала О. Пчеліна (2020 р.) [167]; питання кваліфікації домашнього насильства привернули увагу О. Степаненко (2021 р.) [179]. Шляхи запобігання. економічного домашнього насильства з'ясовувала О. Чепік-Трегубенко (2022 р.) [190]; питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства розглянули О. Яра, Н. Стасюк [200].

У тісній взаємозумовленості, взаємозалежності, причинно-наслідковій підпорядкованості повстають структурні елементи насильницької, агресивної та віктимної поведінки учасників домашнього насильства.
За цих обставин кримінологічні аспекти характеристики особистості злочинців, які вчинили домашнє насильство вивчали П. Біленко (2019 р.) [10], І. Ботнаренко (2017 р.) [16], У. Митник (2019 р.) [132]; соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей привернули увагу О. Беспал (2018 р.) [7]; особу

злочинця як елемент криміналістичної характеристики у домашньому насильстві досліджувала Т. Іщенко (2019) [96].

Необхідність поглибленого дослідження такого складного соціального феномену як домашнє насильство зумовила наукові пошуки віктимологічного портрета жертв домашнього насильства (М. Кузнецов, 2019 р.) [120]. У той самий час особливості копінг-стратегій та типів віктимної поведінки у жінок, що пережили домашнє насилля, та тих, у кого фактів насилля не було, вивчали Т. Клібайс та К. Чернець (2019 р.) [103]. Питання чоловічої віктимності у сучасній сім'ї розглядала М. Дікова-Фаворська (2010 р.) [59].

Низку наукових праць присвячено вивчення дискримінаційних стереотипів, упереджень, поглядів і уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків у домашньому господарстві. У цьому контексті варто звернути увагу на результати дослідження, отримані вітчизняними вченими Г. Кузан та Н. Гордієнко у 2021 р. [119]. У процесі дослідження було встановлено, що «систематичні необґрунтовані ревнощі з боку чоловіка, які часто закінчувалися погрозами й скандалами, заборону спілкуватися з колежанками та іншими, жінки пояснювали насамперед коханням чоловіка, його ревнощами або звичайною неврівноваженістю. Фінансові обмеження дружини, тотальний контроль з боку чоловіка за витратами з сімейного бюджету найчастіше пояснювалися його бережливістю та тим, що він є справжнім господарем або залежністю дружини від чоловіка, якщо її заробіток є невеликим» [119, с. 131]. Результати дослідження засвідчили, що «серед респондентів старшої вікової групи суттєвою першопричиною домашнього насильства було окреслено незадовільне матеріальне забезпечення сім'ї, що, як наслідок, відбивається на стосунках у родині [119, с. 131].

Наступним напрямом наукового дискурсу «домашнє насильство» є правова соціалізація, яка розкрита в численних наукових працях, методичних дидактичних розробленнях сучасних вітчизняних учених. На думку М. Шульги, весь процес соціалізації особистості, все соціальне середовище її перебування пронизані

елементами, кодами й атмосферою культури даного народу, що зумовлює повсякденну поведінку особистості як неусвідомлене слідування правилам соціальної матриці. Для особистості така поведінка є звичкою, яка спирається на імпліцитну систему приписів [197, с. 17].

Соціалізація особистості являє собою комплексний процес інтеграції індивіда в суспільство, включення у сферу суспільних відносин. Одним із чинників успішної соціалізації особистості варто вважати правове виховання.

За цих обставин концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання стала темою дисертації Т. Алєксєєнко (2017 р.) [2]; педагогічні умови правового виховання дітей 6–7 років у взаємодії сім'ї та закладу освіти досліджувала в дисертації Г. Задорожна (2018 р.) [67]; правову пропаганду як форму виховання в правовій державі вивчав А. Заєць (2016 р.) [68]; правову соціалізацію як процес формування правової культури дослідила І. Коваленко (2011 р.) [105]; наукові пошуки правового виховання у сучасному суспільстві, розглянуті з позицій теоретико-компаративного підходу в дисертації здійснила О. Нестеренко (2019 р.) [141]; основні принципи й завдання стратегії сімейного виховання розкрив А. Рацул (2020 р.) [168]; співвідношення правової соціалізації та правового виховання розкрив С. Скуріхін (2018 р.) [174]; питання соціалізації дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучених батьків проаналізувала в дисертаційній роботі К. Суятинова (2018 р.) [180]. Проблематику домашнього насильства як суспільно небезпечне посягання на сім'ю та виховання неповнолітніх досліджувала В. Гальцова (2017 р.) [38]; вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця висвітлив Н. Туз (2013 р.) [183].

Також вітчизняними науковцями досліджується зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству. Зокрема, міжнародні аспекти запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок з боку правоохоронних органів вивчали О. Гумін і Г. Римарчук (2016 р.) [52]; питання протидії домашньому насильству в країнах Східної Європи на прикладі Чехії та Словаччини привернули

увагу В. Ладиченко, Л. Головко, В. Висоцького (2021 р.) [124]; зарубіжний досвід протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі аналізувала О. Ломакіна (2020 р.) [126]; кримінально-правової протидії домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу здійснила У. Митник (2019 р.) [131].

Значним внеском у розвиток сучасних наукових концепцій щодо запобігання домашнього насильства слугують монографії та дисертації сучасних вітчизняних учених, а саме: питання насильства в сім'ї, його кримінологічний вимір, детермінація, запобігання розглянула у 2015 р. А. Блага [11]; адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї проаналізувала у 2016 р. Г. Горбова [48]; кримінологічну характеристику та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх охарактеризував у 2011 р. М. Самченко [171]; адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей висвітлив у 2016 р. О. Ткаленко [181].

У світлі новітніх досліджень, які виконані після набрання чинності 7 січня 2018 р. Закону України «Про запобігання, протидію домашньому насильству» доцільно виокремити дисертаційні роботи О. Дмитращук (2021 р.), К. Довгунь (2021 р.), І. Горбач-Кудрі (2021 р.), І. Іщенко (2021 р.), М. Кузнєцова (2019 р.), Н. Ліщук (2020 р.), У. Митник (2021 р.), В. Медведської (2022 р.), А. Шинкарчук (2021 р.). У роботах дисертантів висвітлені адміністративно-правові, кримінально-правові засади щодо домашнього насильства в контексті сучасних тенденцій розвитку вітчизняного законодавства.

Так, О. Дмитращук (2021 р.) досліджувала аспекти запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України [64]. У своїх міркуваннях науковиця звертає увагу на те, що, категорію «домашнє насильство» слід відмежовувати від поняття «насильство в сім'ї», яке за своїм обсягом є вужчим [63, с. 10]. Дослідниця обґрунтовує думку про «необхідність включення умисного систематичного вчинення домашнього насильства шляхом дій сексуального

характеру стосовно подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи до диспозиції вказаної статті» [63,с. 12]. У роботі також обґрунтовуються застосування заходів соціально-профілактичної роботи та реабілітаційних заходів.

Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству досліджувала К. Довгунь (2021 р.). Зокрема, К. Довгунь приходить до висновку, що «законодавство у країнах англо-американського та романо-германського типу правових систем, у порівняні з Україною, як правило, передбачає більш жорсткі заходи щодо кривдників» [60, с. 6].

Викликає інтерес дисертаційна робота І. Горбач-Кудрі на тему «Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству» [47]. Авторкою вдосконалено понятійно-категоріальний апарат «протидія домашньому насильству» шляхом уточнення низки термінів, серед яких: «терміновий заборонний припис стосовно кривдника», «обмежувальний припис стосовно кривдника», «взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи» [47, с. 3].

Водночас, одним із перших в Україні монографічним дослідженням теоретичних та практичних питань тактики розслідування домашнього насильства» стала успішно захищена у 2021 році дисертаційна робота Т. Іщенко «Розслідування домашнього насильства» [97]. Ключові наукові позиції Т. Іщенко зводяться до виокремлення специфіки домашнього насильства та його поєднання з родинними зв'язками учасників кримінального провадження, які, у свою чергу, зумовлюють специфіку тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій на різних етапах. Вчена виокремила найбільш поширені слідчі (розшукові) дії, які проводилися у цій категорії кримінальних проваджень (допити потерпілого, свідків, допит підозрюваного, огляд місця події, судова експертиза та слідчий експеримент) [97, с. 206].

Домашнє насильство в контексті кримінологічної характеристика та запобігання представлено в дисертаційній роботі М. Кузнєцова (2019 р.).

Дослідником запропоновано авторське тлумачення домашнього насильства як об'єкта кримінологічного дослідження; відокремлено психологічний детермінант як головну причину «соціального явища домашнього насильства» [122, с. 19].

Проблематику захисту жінок від домашнього насильства крізь призму правових засад вивчала В. Медведська (2022 р.) [127]. Дослідниця торкнулася доктринального тлумачення поняття «домашнє насильство», звертаючи при цьому увагу на гендерний підхід при визначенні домашнього насильства та виокремлюючи такий вид домашнього насильства як «кібернасильство над жінками». За результатами дослідження, В. Медведська пропонує виокремлювати історичну, теологічну та сучасні групи теорій причин виникнення домашнього насильства щодо жінок [127, с. 34].

Заслуговують на увагу дисертації Н. Ліщук «Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання» (2020 р.) [125]; У. Митник «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу» (2021 р.) [133]; Н. Стасюк «Кримінологічна характеристика домашнього насильства» (2022 р.) [178]; А. Шинкарчук «Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства» (2021 р.) [194].

Вищевказані праці стали вагомим внеском у сучасному науковому континуумі та ввійшли до предметного поля наукового дослідження домашнього насильства й підкреслюють роль досягнень вітчизняної науки у розробленні ефективних, дієвих заходів запобігання домашньому насильству. Однак незважаючи на те, що проблематика домашнього насильства досліджується вже тривалий час, у вітчизняній юридичній науці і практиці до цього часу не склалося єдиного підходу щодо розуміння змісту поняття домашнього насильства.

Закордонні наукові доробки

Продовжуючи слідувати обраній інституційній моделі тематики та проблематики домашнього насильства, виокремимо й проаналізуємо напрями та

результати наукових досліджень у країнах Європи, Америки, Африки, Азії, Океанії.

Оригінальність такого підходу дозволить проаналізувати наукові доробки у країнах різного типу правових систем та забезпечить виокремлення наукових напрацювань в раніше не висвітлених у вітчизняній правовій думці країнах. Це має значення для вироблення подальших теоретичних положень і практичних рекомендацій запобігання домашньому насильству як у межах національного правового простору, так і в рамках міжнародних програм, проєктів.

Водночас слід зазначити, що закріплені в правових засадах внутрішньої державної політики цивілізаційні та загальнолюдські принципи тісно переплітаються з традиційними, етичними, соціокультурними, ідеологічними, правовими, моральними настанови того чи іншого суспільства. А, відтак, критерії визначності домашнього насильства пов'язані насамперед із базовими правовими приписами, притаманними тому чи іншому типові правової системи, політичного режиму, історичних умов, які безперечно складають світоглядну складову людської свідомості, пізнання, ціннісних орієнтацій, норм, способів поведінки, і відповідно, норм укладу сімейного буття та морально-правові поведінки в сім'ї, побуті, родині.

Разом із тим об’єднувальним елементом наукових розвідок слугує намагання вчених світу розробити дієві заходи запобігання домашньому насильству.

У цьому контексті закордонні дослідники приходять до висновку, що одним із напрямів наукових пошуків, розвідок є порівняльний міжнаціональний аналіз домашнього насильства. Така робота, за твердженням дослідників із Ратґерського університету (США) N. Bhardwaj та J. Miller (2021 р.), наближає нас до розуміння спільних і різних причин, моделей та наслідків домашнього насильства в суспільстві та підкреслює, що шлюб, релігія та глобальні процеси виявляють теоретично значущі варіації в досвіді жінок, які переживають домашнє насильство [207].

На підтвердження сказаного вище, подружнє, сімейне та структурне насильство розкрили Lessard G., Montminy L., Lesieux É., Flynn C., Roy V.,

Gauthier S., & Fortin A. [241]; подружнє насильства, насильство у сім'ї аналізували L. Laufer & T. Ayouch [239]; подружнє насильство: форми, види, дослідження та профілактику вивчали Patard G. & Ouellet F. [249]. У той же час гендерне сприйняття домашнього насильства розглядав Roberts N., Price D. (2019 р.) [252]; поширеність та частота домашнього насильства під час вагітності та пов'язані з цим фактори ризику: подовжнє когортне дослідження на півдні Швеції презентували H. Finnbogadóttir, Anna-Karin Dykes, C. Wann-Hansson (2016 р.) [223].

Проблематика психологічного, фізичного стану дітей, постраждалих від домашнього насильства є об'єктом уваги значної кількості науковців і практиків. Зокрема, вплив домашнього насильства на дітей і статус дітей як свідків домашнього насильства у Швеції (північна Європа) вивчав M. Eriksson (2011 р.) [221]; дослідження потреб дітей, які зазнають насильства в сім'ї, здійснила P. Alvarez-Lizott (2018 р.) [203]; проблематику розуміння і лікування наслідків домашнього насильства та місце дитини-свідка розглядали A. Hirschelmann (2020 р.) [233]; питання піклування і турботи про дитину, яка зіткнулася з насильством з боку батьків вивчав E. Becker (2018 р.) [206]; домашнє насильство та прихильність малолітніх дітей стали предметом дослідження N. Guédeney, A. Guédeney & C. Rabouam (2013 р.) [227].

Лонгітюдне дослідження наслідків жорстокого поводження з дітьми та взаємозв'язок домашнього насильства, прихильності батьків до дітей та антисоціальної поведінки в підлітковому віці здійснила група американських вчених К. Соуза, Т. Герренколь та К. Мойлан (Sousa, C., Herrenkohl T., & Moylan C. (2010 р.) [258]. У представленій роботі проаналізовано унікальні та комбіновані наслідки жорстокого поводження з дітьми та роль дітей в механізмі вчинення домашнього насильства, а також їх подальшу прихильність до батьків та антисоціальну поведінку в підлітковому віці. Дослідники доводять, що дихотомічна змінна схильності до домашнього насильства включає три типи образливої поведінки з боку будь-кого з батьків: 1) фізичне насильство (удари, кулаки, ноги);

2) погрози завдати фізичної шкоди; 3) ламання речей. Результати свідчать про те, що запобігання жорстокому поводженню з дітьми та впливу дітей на домашнє насильство може зменшити ризик антисоціальної поведінки в підлітковому віці і сприяє у подальшому зміцненню взаємозв'язків батьків і дітей [258].

Суттєвим внеском у науковий дискурс зазначеної проблематики стали дослідження домашнього насильства в міграційному середовищі та пов'язані з ним соціокультурні виміри ціннісно-смислових настанов. Цікавими в цьому відношенні є наукові пошуки імміграційної політики: жінки та домашнє насильство в контексті Квебеку (Zavala, 2013 p.) [266]; прояви домашнього насильства в різних культурах (Hassan, 2013 p.) [230]; характер домашнього (сімейного) насильства та бар'єри для використання послуг індійськими жінками, які проживають в Австралії (Coluccі et al., 2013 p.) [212]; етичні труднощі, пов'язані з роботою з жінками, які постраждали від домашнього насильства (C. Lalande, S. Gauthier, M.È. Bouthillier) [238].

Також увагу науковців привертають спеціальні порівняльно-правові дослідження: порівняльний підхід до позитивного права Франції та Конго (Diandaha, 2009 p.) [218]; подружнє насильство над марокканськими жінками та його наслідки (Douraidi, 2019 p.) [219]; домашнє насильство в родинному, сімейному будинку та втручання родичів у камерунських родинах (Chouala, 2008 p.) [209].

Питання, присвячені рівню депресії у жінок, які потерпають від домашнього насильства в Медані (Респу́бліка Індонезія), у рамках перехресного дослідження вивчали вчені університету Суматери-Утара (Індонезія) Universitas Sumatera Utara) : Gurning F., Camellia V. Parinduri H. T., Effendy E. (2020 p.). Вибірка складала 82 особи, віком 18–60 років, які стали жертвами домашнього насильства. Дослідження було спрямоване на визначення демографічних характеристик жінок, які зазнають домашнього насильства та визначення зв'язку між рівнем освіти, тривалістю досвіду насильства та рівнем депресії та факторами ризику депресії у жінок, які постраждали від домашнього насильства в Медані (Республіка Індонезія). Результати дослідження показали значний зв'язок між рівнем освіти, тривалістю

насильства та економічним рівнем із рівнем депресії у жінок, які стали жертвами домашнього насильства. Було з’ясовано, що домашнє насильство тісно пов’язане з депресією, включаючи симптоми депресії, депресивні розлади та самогубства. Отже, індонезійські вчені підкреслюють, що домашнє насильство визначається як соціальна проблема, пов’язана з підвищеним ризиком психічних захворювань у жінок. У зв’язку з чим, індонезійські вчені цілком слушно наголошують на значенні психосоціальних утручань, заходів для запобігання психічним розладам, особливо депресії, у жертв домашнього насильства [228].

Профіль жінок-жертв домашнього насильства в Марокко (північна Африка) стали предметом дослідження групи марокканських дослідників, до складу якої ввійшли F.A. Boughima, R. Razine,, H. Benyaich,, M. Mrabet (2018 р.). Дослідження тривало протягом шести місяців. Мета полягала у визначенні соціал-демократичного профілю жінок, постраждалих від насильства, так їх партнерів, а також висвітленні особливостей насильства над жінками. У результатах дослідження проаналізовано стан проблематики в Марокко й у світі, акцентовано на організаційній складовій заходів протидії, запобігання домашньому насильству та виявлено, що більшість постраждалих були молодими жінками із середнім рівнем освіти, та середнім рівнем задоволення матеріальних і соціальних потреб, а насильник у 3/4 випадках приймав токсичні речовини [208].

У Бангладéш (південна Азія) наукові розвідки шляхів до розв'язання проблематики домашнього насильства стосовно жінок Бангладешу здійснила L. Ashrafun (2018 р.) [205]. L. Ashrafun проаналізувала численні контексти, в яких відбувається домашнє насильство, зосереджуючись на повсякденному досвіді жінок, які зазнають такого насильства. Результати дослідження демонструють, як зміна соціально-економічного середовища, урбанізація та зростаючий попит на жіночу працю впливають на домашнє насильство. Дослідниця доходить висновку, що домашнє насильство заплутане в складній мережі інституціоналізованих соціальних відносин та вимагає, відповідно, структурного та контекстуального

розуміння породження такого насильства в сім'ї, родині й у гендерних відносинах [205].

Проблематика віктимної поведінки жінок-жертв домашнього насильства також привертає увагу і активно вивчається в країнах Західної Азії. Наприклад, дослідницька група, до якої увійшли науковці із Палестини та Великої Британії: Thabet A. A., Tawahina A. A., Victoria T. & Vostanis P., здійснила дослідження посттравматичного стресового розладу, депресії та тривоги у палестинських жінок, які стали жертвами домашнього насильства в секторі Гази (Республіка Палестина). У дослідженні взяли участь 622 палестинських жінок, із п'яти районів сектора Гази у віці від 18 до 50 років. Для досягнення поставленої мети дослідження були використані опитувальники, які включали соціально-демографічні показники, шкалу тактики конфліктів, шкалу посттравматичних стресових розладів, інвентаризацію депресії Бека, шкалу прояву тривоги Тейлора. У результаті встановлено, що поширеними реакціями на домашнє насильство є посттравматичний стресовий розлад, депресія та тривога. До того ж психологічне насильство над жінками корелює з депресією, тривогою та посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). При цьому спостерігається значний зв'язок між фізичним нападом, депресією, тривогою та симптомами посттравматичного стресу. Так, у 71 жінки (11,4 %) виявлено посттравматичний стресовий розлад, у 15 % – помірну або важку депресію, а у 29,9 % – дуже сильну тривожність. Психологічне насильство становило – 56,91 %, фізичне насильство – 37,3 %, тілесні ушкодження – 12,06 %, а сексуальне насильство – 7,14 %. Дослідження показало, що третина палестинських жінок зазнавала фізичного насильства, а половина з них – психологічного насильства, що призвело до посттравматичного стресового розладу, депресії та тривоги. Результати дослідження також засвідчили, що жінки-мешканки сільської місцевості, частіше стають жертвами домашнього насильства ніж жінки-мешканки міст, і до них здебільшого застосовується психологічне насильство.

Узагальнюючи отримані результати, дослідники врешті-решт, приходять до

висновку, що палестинському суспільству потрібна велика кількість програм для жінок, які постраждали від домашнього насильства, з добре підготовленими професіоналами у сфері психологічної підтримки та терапії [260].

У той же час, відношення та розуміння інтимного ґеями, бісексуалами та квірами насильств з боку партнера та сексуальне насильство привернули увагу дослідники із Австралії: Солтер М., Робінсон К. та Уллман Джа. (Salter, M., Robinson, K., & Ullman, Ja., 2020 p.) [253]. Дослідження ґрунтувалося на ретроспективному аналізі та оцінці переживання або спостерігання за насильством. Опитування включало кількісні та відкриті якісні запитання. Остаточна аналітична вибірка склала 895 учасників. Вік учасників – від 18 до 85 років. Середній вік респондентів становив 35 років. Дослідження показало, що 40 % вибірки були свідками інциденту насильства у стосунках між чоловіками, а дві третини певним чином втручалися в насильство. Одна третина (35 %) обговорювала свої проблеми у стосунках із другом чи сусідом, 18 % – з консультантом/психологом, членом сім'ї – 17 %. Кожен шостий (17 %) ні з ким не обговорював насильство у стосунках. Рівень звернень до медичних служб, поліції чи інших установ був низьким: 6 % повідомили про насильство лікаря/представника лікарні, 5 % поліцейського, 3 % працівника ЛГБТІК-служби та 1 % телефонну лінію довіри. Результати, отримані вченими, дають змогу дійти висновку про необхідність залучати чоловіків-представників ЛГБТ до дискусій про шанобливі стосунки, розглядати роль алкоголю та наркотиків у соціалізації та стосунках, а також надавати чоловікам навички втручатися в ситуації агресії чи насильства між чоловіками у стосунках [253].

Осмислення проблематики домашнього насильства спонукає встановити та проаналізувати закономірності насильницької моделі поведінки кривдника. Як наслідок, внутрішній психічний стан чоловіків, які вчинили подружнє насильство та схильність до самознищення стали предметом дослідження Turcotte S.; особливості чоловіків-зловмисників, їх типологію, фактори ризику та предиктори подружнього

насильства висвітлені у дисертації E. Germain [261], [224].

Результати дослідження вчених із Державного університету ім. Шейха Анта Діопа в Дакарі (Респу́бліка Сенега́л, західна Африка) : M. Leye, N. Sougou, A. Faye, I. Seck, A. Dia засвідчують, що агресорами часто є люди з низьким рівнем освіти, які шукають розради. Агресія найчастіше спостерігається в середовищах з низьким соціально-економічним рівнем. При цьому, заміжні жінки здебільшого не приписують чоловікові провину за насильство, оскільки знаходять багато причин для виправдання насильства. Більшість постраждалих констатують відсутність підтримки зі сторони батьків, друзів, знайомих. У той же час жінки відзначали значну підтримку зі сторони громадських організацій та громадських діячів. Проте система психологічної підтримки потерпілих, за твердженням респондентів, не розвинута. Останні стверджують, що не мають психологічної підтримки. Як наслідок, насильство щодо жінок і дівчат залишається високим у сенегальському суспільстві. Отож, сенегальські дослідники приходять до висновку про необхідність активізації кадрового та технічного потенціалу секторів охорони здоров'я, судової системи та громадськості, а також посилення заходів із підвищення обізнаності суспільства щодо домашнього насильства [243].

Вважаємо за доцільне проаналізувати інноваційні заходи, які спрямовані на зміну неправомірної насильницької моделі поведінки кривдника домашнього насильства.

Важливу роль у наукових пошуках дієвих механізмів і засобів профілактики, корекції неправомірної насильницької поведінки виконують такі форми зав'язків, як міжнародне та міжгалузеве співробітництво. Така співпраця покликана підтримувати науковий обмін, співробітництво в озвученій сфері суспільних відносин.

З огляду на це, до уваги потрапляють результати спільної праці міжнародної групи вчених, до складу якої ввійшли дослідники із Нідерландів, США, Іспанії, Великої Британії: Seinfeld S., Arroyo-Palacios J., Iruretagoyena G., Hortensius R.,

Zapata L. E., Borland D., Gelder B., Slater M., M. V. Sanchez-VivesSeinfeld. Зусилля дослідників були спрямовані на з'ясування ролі емпатії у запобіганні агресивній поведінці та домашнього насильства. З цією метою в кількох теоретичних моделях була створена «віртуальна реальність занурення», яка ототожнювала ілюзію повного володіння тілом. Під час віртуальної зустрічі реальні тіла учасників були замінені на віртуальне жіноче тіло, яке рухалося синхронно з їхніми реальними рухами. Такий підхід дозволив правопорушникам зануритися в тілі віртуальної моделі жертви домашнього насильства. Отримані таким чином первинні показники виявили значно нижчу здатність правопорушниками у порівнянні із контрольною групою респондентів, розпізнавати страх на обличчях жінок. Проте завдяки втіленню в жінку-жертву шляхом «віртуальної реальності занурення» здатності розпізнавати стан жіночого обличчя підвищилась, що відповідно, призвело до зменшення упередженості до поведінки жертви. Отож, результати дослідження засвідчили, що методу застосування віртуальної реальності сприяє розвиткові перцептивних навичок [255].

З'ясовуючи закономірності поведінки жертв домашнього насильства, пильну увагу вчених також привертають питання інституційних моделей захисту прав та законних інтересів. Зокрема, переосмислення доступу до правосуддя особами, які пережили домашнє насильство в сільській місцевості, вивчали американські вчені Magnus A. M., Donohue F. Аналізуючи проблематику домашнього насильства у сільської місцевості, вчені підкреслюють, що доступ до правосуддя, як теоретичної конструкції та прикладного принципу у правовій системі США, можливо використовувати різними способами [244].

Вивчення факторів, які сприяють, заохочують чи навпаки перешкоджають жертвам повідомити про домашнє насильство та звернутися до поліції, здійснили вчені Університету штату Пенсільванія (США): Felson R. B., Messner S. F., Hoskin A. W., Deane G. Результати дослідження засвідчили наявність проблеми реагування жертви на домашнє насильство. Жертви домашнього насильства рідше, ніж жертви

інших видів насильства, подають заяви до поліції. Оскільки, виходячи із загальноприйнятого уявлення, жертви домашнього насильства, зокрема жінки, неохоче телефонують до поліції. Такий стан речей, за твердженням дослідників, пояснюється занепокоєнням особистої конфіденційності, приватністю, страхом помсти та одночасного бажання захистити чоловіка-правопорушника. Отже, на рішення про повідомлення поліції, впливають такі фактори як: гендерна роль, самозахист, стосунки жертви та злочинця [222].

Цікаві та перспективні наукові дослідження вчених інституту тимчасового притулку для перебування осіб, які постраждали від домашнього насильства, представлені у працях сучасних канадських вчених. Так, еволюцію соціальної мережі жінок-жертв домашнього насильства розглянули A. Nolet, C. Morselli, M. Cousineau (2019 р.) [248]; історичну ретроспекцію 40-річної практики функціювання притулків (будинків для проживання) жінок-жертв домашнього (подружнього) насильства здійснила канадська дослідниця Isabelle Côté (2016 р.) [215]. Досліджуючи еволюцію послуг соціальної мережі для жінок, які постраждали від домашнього насильства, канадські вчені акцентують увагу на особистісній автономії, а також торкаються низки актуальних питань щодо забезпечення діяльності притулків для жінок, потерпілих від домашнього насильства [215], [248]. Подібний підхід значною мірою ілюструє історію розвитку практик феміністичного втручання; державну політику щодо домашнього насильства; фінансування та конфіденційність притулків; оптимізацію процесу соціалізації дітей, які постраждали від домашнього насильства та створення сприятливих умов для індивідуалізація втручань.

Гострота проблематики домашнього насильства закономірним чином підвищує актуальність розроблення заходів запобігання домашньому насильству.

У цій системі координат важливо виокремити сучасні світові тенденції та перспективи захисту жертв домашнього насильства, однією з яких є використання потенціалу приватної охорони як дієвого механізму у сфері запобігання, протидії

домашньому насильству. Перспективним напрямом розвитку інституту приватної охорони є співпраця з уразливою та незахищеною частиною суспільства.

Про ризики та переваги приватних охоронних компаній, які працюють з жертвами домашнього насильства, наголошується у науковій праці, представленій у 2019 році австралійським вченим Harkin D. Ґрунтуючись на вихідних даних, зібраних в Австралії, результати дослідження демонструють нові експериментальні тенденції співпраці, партнерства між приватною, громадською та державною сферами та обґрунтовують потенційні переваги участі приватного сектора охорони у роботі з жертвами домашнього насильства. Програмні питання дослідження включали: переваги послуг приватних охоронних компаній для жертв домашнього насильства; ризики та переваги «технічних рішень» (відеоспостереження, персональна сигналізація, пошук «жучків» тощо) та шкідливий вплив неетичних і некомпетентних приватних охоронних компаній. Як показало дослідження, деякі технологічні послуги принесли користь, розширили можливості та підтримали клієнтів служб із питань домашнього насильства, водночас створивши нові ризики та проблеми, які в подальшій роботі необхідно враховувати. Так, наприклад, охоронні компанії часто накопичують великі обсяги інформації про вразливу групу населення, і незрозуміло, чи є їхня внутрішня політика захисту даних адекватною. Поряд із цим, у багатьох випадках служби з питань домашнього насильства констатували значну цінність використання послуг охоронних компаній та хвалили своїх приватних охоронних партнерів. Отож, Harkin D. приходить до висновку про доцільність збільшення участі приватного сектора охорони у роботі з жертвами домашнього насильства, які хронічно залишається незахищеним [229].

Вельми актуальним науковим та прикладним напрямом стають наукові розвідки щодо сімейної медіації. Зокрема, можливості сімейної медіації у випадках з домашнього насильства (скринінг та практику втручання) вивчала Huot M. [234]. Особливу увагу Huot M. приділила питанням встановлення випадків домашнього насильства сімейними медіаторами, визначенню меж втручання у подружній

конфлікт та проблем, які виникають при цьому. Дослідниця підкреслює необхідність чіткого диференціювання подружнього тероризму (домашнього насильства) від ситуативного насильства, що відповідним чином вимагає застосування різних практик утручання для кожного із цих видів насильства. Як наслідок, респонденти відстоюють думки про вдосконалення поточного навчання сімейних медіаторів та про необхідність підвищення кваліфікації сімейних медіаторів із проблем домашнього насильства і розроблення ефективних засобів перевірки для всіх медіаторів у Квебеку. Отже, Huot M. приходить до висновку, що сімейна медіація повинна бути спеціалізована сферою зі спеціалізованими ресурсами та механізмами її здійснення [234].

Додатково варто звернути увагу на результати дослідження, які оприлюднила індійська дослідниця й активістка гендерних питань та прав людини Shalu N. [256]. Завдання, поставлені у досліджені, торкалися організаційно-правових засад законодавчого впливу на домашнє насильство в Індії та ролі жертви у розірванні кола домашнього насильства [256]. У контексті обраного предмета дослідження, Shalu N. справедливо стверджує, що домашнє насильство порушує основне право на гідність; негативно впливає на жінок і дітей та тягне за собою величезні витрати для націй, суспільства й економіки. Підкреслюючи систематичне підпорядкування жінок у домівках, судах і суспільстві, Shalu N. водночас констатує прагнення жінок вижити та з гідністю розірвати коло домашнього насильства. У жінок, які протистояли й кинули виклик «статус-кво» у домашньому насильстві, провідним виступає стійкість, опір, незламність і незгода зі «статус-кво». Результати дослідження підкреслюють роль правових реформ, які впливають на соціокультурну сферу й спрямовані на зміну фундаментальних позицій щодо гендерних уявлень та влади в родинах [256].

Вищезазначене підкреслює взаємозв'язок, взаємозалежність соціально-економічних чинників, чинників індивідуально-психологічних властивостей особливості, які при певному всеосяжного взаємозв'язку формують ризики,

передумови та загрози формування поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство».

Отже, результати аналізу стану наукового опрацювання проблеми домашнього насильства переконливо засвідчують, що, з урахуванням типу правової системи та правової реальності, цей феномен активно досліджується вченими різних країн і континентів та презентований широким спектром наукових пошуків та практичних доробок. Дослідників цікавлять детермінанти формування, розвитку домашнього насильства; кримінологічна, характеристика кривдника/злочинця; віктимологічні аспекти поведінки жертви та шляхи запобігання, протидії цьому суспільно небезпечному явищу. В Україні проблема насильства в сім'ї особливої значущості набула в останні десятиліття, для яких характерні докорінні соціально-політичні зміни та економічні перетворення сімейного середовища. Разом із тим, незважаючи на діаметрально різні підходи та складність інтерпретації феномену домашнього насильства, нині чітко простежується загальна тенденція зростання нетерпимого ставлення до будь-яких моделей насильницької поведінки та всебічного засудження будь-якої форми її прояву.

1.2. Наукові підходи до вивчення сутності та змісту домашнього насильства у психологічній науці

Трансформаційні процеси українського суспільства та загальносвітової глобалізації, які характеризуються гуманізацією суспільства й розвитком природного права, потребують вироблення дієвих механізмів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Українське суспільство нині знаходиться на етапі глибинних структурних перетворень буття суспільства та буття індивіда, зміни парадигми, відмови від нав'язливого роками стереотипованого образу поведінки в сім'ї, побуті, родині. Сучасний стан суспільно-історичного поступу процесів державотворення і правотворення в Україні втілює

стратегії розбудови правової держави, формування успішного громадянського суспільства та включає відповідну реалізацію значних правових реформ у суспільних та приватних відносинах. При цьому сім'я, родина виступає саме тим інтегральним показником суспільства, який відображає моральний, економічний, етичний, правовий, аксіологічний стан розвитку держави та вміщує загальнозначущі універсальні й національні ідеали, цінності, які в умовах демократичного суспільства слугують могутнім чинником формування демографічного потенціалу нації. Натомість фрагментація класів, посилення стратифікації, стереотипні підходи до вирішення сімейних конфліктів нерідко детермінують домашнє насильство.

Насильство – феномен достатньо складний, багатоаспектний. Психологи центру «АННА» (Асоціація «Ні Насильству») дають домашньому насильству наступне визначення: «…повторюваний зі збільшенням частоти цикл фізичної, сексуальної, словесної, емоційної та економічної образи з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху…» [40 с. 53]. Н. Мілорадова тримається думки, що «домашнє насильство, як деструктивна форма міжособистісних відносин в сім'ї, характеризується циклічністю, повторюваністю, зростанням сили та активності дій, тотальністю контролю та поширенням впливу на всі сфери сімейного функціонування й закріпленням такої поведінки [135, с. 198].

Загалом, домашнє насильство – це особливе суб'єктно-об'єктне відношення, у якому специфічно переломлюються і відтворюються насильницькі передумови, чинники суспільного буття, які продукують деструктивну поведінку особистості. Домашнє насильство торкається різних сфер суспільного та приватного буття та призводить до зниження соціального, економічного потенціалу нації, підвищення психічно-неврологічних розладів, соціального сирітства, безпритульності, медико-демографічних втрат тощо.

Отже, «насильство в сім'ї, його поширення та виникнення нових форм виявів руйнує не лише гармонію, злагоду, здоров'я членів родини, але і є однією з

передумов негативного психологічного стану суспільства» [108]. Оскільки ця проблема характеризується загальносвітовим масштабом, звернемося до результатів відповідних соціологічних та кроскультурних досліджень.

«Із 87 тисяч жінок, які були навмисно вбиті 2017 року в усьому світі, більш ніж половина були вбиті своїми партнерами або членами сім'ї, що означає, що 137 жінок у світі щодня гинуть від рук члена власної родини» [126].

У Республіці Франція протягом 2014 року 118 жінок загинули від побоїв свого партнера або колишнього партнера, водночас 25 чоловіків померли, стали жертвами свого партнера, компаньйона або колишнього товариша. Зі 143 випадків смерті у 120 випадках (83,92 %) винними були чоловіки, у 23 випадках (16,08 %) – жінки [204, с. 2].

За період 2012 – 2013 років до кризового центру «Бовари» при Комітеті у справах жінок і сім'ї (Республіка Таджикистан) звернулося 3268 громадян, з яких 3054 – жінки. З цієї цифри 1714 звернень стосувалися питань насильства в сім'ї [202, арт. 11].

У Федеративній Республіці Німеччині протягом 2019 року поліція зафіксувала 141 792 жертви насильства з боку інтимних партнерів у визначених категоріях, що майже на один відсоток більше за попередній рік. Постраждали 81 % жінок та 19 % чоловіків. На момент вчинення злочину половина жертв проживала з винним в одному домогосподарстві (50,5 %) [225].

Водночас у Республіці Казахстан станом на перше півріччя 2019 року кількість злочинів в сімейно-побутовій сфері становить 415, з яких 261 справу передано до суду. Для статистики захисних приписів за фактами насильства в сім'ї характерним є збільшення кількості приписів в 11 разів. Так, за даними Міністерства національної економіки Республіки Казахстан за десять років (з 2010 до 2018 року) кількість приписів і встановлених особливих вимог з фактів І побутового насильства зросла з 5830 до 64852 випадків [106, с. 4].

У Республіці Бенін дослідження, проведене на замовлення Міністерства у

справах сім'ї, соціальних питань, національної солідарності, інвалідів і людей похилого віку щодо насильства проти жінок на національному рівні виявило, що більша частина опитаних жінок (51,5 %) хоча б раз за життя зазнала фізичних або психічних страждань, до яких належать: вербальна агресія щодо жінки (72,8 %); погрози розлучення (32,8 %); відмова їсти приготоване жінкою (30,9 %); скарги на поведінку жінки до свекрухи (26,9 %); образи жінок перед незнайомцями (22,6 %); сексуальне насильство (28,5 %); зґвалтування дівчат у віці –14 років (1,4 %); викрадення (8,5 %) та висічення (15,0 %). З огляду на таку поширеність насильства проти жінок, уряд оприлюднив Закон **№** 2011-26 від 9 січня 2012 року «Про попередження та придушення насильства над жінками» («La loi», 2012, p. 5) [236, с. 5].

В Україні «за І квартал 2020 року суб'єктами взаємодії зафіксовано 46 997 звернень із приводу домашнього насильства, що на 48 % більше порівняно з аналогічним періодом минулого року (31 735 звернень). Із них: від дітей надійшло 420 звернень, що становить 0,8 % від загальної кількості; від жінок – 40 200 звернень, що становить 85 % від загальної кількості; від чоловіків – 6 377 звернень, що складає 13,6 % від загальної кількості звернень. Обліковано 103 звернення щодо вчинення домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю» [142].

Водночас в Україні протягом 2019 року потерпілими від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, стала 1861 особа (з них чоловіків – 300, жінок – 1450). Це значно вищий показник, ніж 2018 року, коли постраждали 989 осіб (чоловіків –173, жінок –725) [137, с. 15].

Дослідження, проведені Інститутом демографії й соціальних досліджень на замовлення Фонду народонаселення ООН, засвідчують, що 1,1 млн. українок щорічно стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, причому більшість із них не звертається з цього приводу до правоохоронних органів. За статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я, 38 % убивств жінок у світі вчиняють їхні партнери, у деяких країнах цю цифру наближено до 70 %. Одна з чотирьох жінок

світу впродовж усього життя потерпає від сексуального насильства [130].

Отже, з повною підставою можна стверджувати, що небезпека домашнього насильства полягає у тому, що такий вид насильства чиниться по-різному, а виразність свавільної насильницької поведінки може бути різною: від шкідливого впливу, який супроводжується настанням соматичної й психічної патології до непоправних фатальних наслідків, фатального кінця.

Викликає занепокоєння той факт, що «сімейні злочини все частіше стають збройними: із застосуванням вогнепальної зброї вчиняється 7 % вбивств, холодної зброї – 28 %, предметів, що використані, як зброя – 50 %. Набувають поширення й такі способи вбивства, як «утоплення» у ванні, отруєння, а особливо – удушення. У родинах стали поширюватися агресивно-насильницькі форми поведінки, що можуть відповідати поняттю екстремізму. Під час конфліктів у родині завжди знаходяться прихильники крайніх заходів, супротивники будь-яких компромісів. Здається, що можна запровадити до обігу поняття «сімейний екстреміст» [193, с. 264].

Крім того, за суспільно-небезпечними наслідками домашнє насильство вважається підвищеним ризиком вчинення самогубства. Зокрема, «за фактами доведення до самогубства на території республіки Таджикистан за період 2014–2017 років і 9 місяців 2018 року порушено 224 кримінальних справ за статтею 109 Кримінального кодексу, які спрямовані з обвинувальним висновком до суду» [247, с. 52].

У ситуаціях сімейного насильства переплітаються об’єктивні та суб’єктивні умови й чинники, внаслідок чого аналізувати його причини, встановлювати жертв і винуватців надзвичайно складно. Вікові особливості психічного й особистісного розвитку, соціальна вразливість, непрості соціальні умови, складна економічна ситуація в країні, недосконалість ключових інститутів соціалізації утворюють сприятливі умови для домашнього насильства. Суперечності громадської думки стосовно фонових явищ насильства в сім’ї та збереження дискримінаційних уявлень про моделі поведінки й подолання конфліктів ускладнюють вирішення проблеми

домашнього насильства як соціального явища.

Особливу стурбованість викликає латентність домашнього насильства, яка нерідко детермінована соціальною інерцією, стереотипною ментальністю, низьким рівнем правової обізнаності, недовірою чи неспроможністю до захисту своїх прав та інтересів. При цьому домашнє насильство через масштабність та багатовимірність спричиняє значні людські та соціальні витрати, що своєю чергою привертає увагу світової спільноти, практиків, науковців до визначення ґенези й пошуків дієвих механізмів запобігання, протидії насильству в сім'ї та побуті.

Водночас, як зазначає О. Ломакіна: «за даними Організації економічного співробітництва та розвитку за 2019 рік, законодавство жодної з країн світу не захищає повністю від домашнього насильства, а в деяких державах це взагалі не є злочином. Відсоток жінок, які хоча б раз у житті зазнавали фізичного та/або сексуального насильства в сім'ї, варіює від 9,8 % (Швейцарія) до 85 % (Пакистан)» [126].

Виходячи з цього, значна кількість країн визнала необхідність висловлення суспільної реакції на проблему насильства над жінками як прояву домашнього насильства. Зокрема, було розроблено національні програми, спрямовані на запобігання такому насильству. Ці програми досить часто ґрунтуються на феміністському підході, за яким підґрунтя насильства над жінками складають нерівні владні відносини між чоловіками та жінками [241].

Відповідно до феміністичного підходу, запропонованого в міжнародних організаціях (ООН, 2006; ВООЗ, 2013), канадські дослідники роблять акцент на соціальному характері проблеми, аналізуючи структурні виміри, зокрема соціальні гендерні відносини. Ще одна тенденція полягає в аналізі феномену насильства в сім'ї, що включає його в безліч моделей насильства між його членами. Таким чином, психологічне тлумачення цього явища та його макросоціальний аналіз характеризуються різноманітними уявленнями щодо проблеми домашнього насильства» [241].

Саме тому слушною видається думка канадських учених про важливість співпраці за аналізованим напрямом, щоб об'єднати досвід дослідників і практиків, сприяти обміну напрацюваннями й вдосконаленню політики в цій сфері [227].

Важливим аспектом вивчення ґенези домашнього насильства є спроби «охопити проблему насильства в сім'ї глобальним аналізом, який інтегрує соціальні та структурні, а також індивідуальні й міжособистісні фактори. Таке уявлення про проблему засвідчує, що насильство в сім'ї не є однорідною реальністю» [241]. Слід також мати на увазі, що «типи сімейних структур різноманітні й утворюються залежно від характеру шлюбу, споріднення й батьківства» [123, с. 354].

Наприклад, конфігурації змістового наповнення категорій «сім'я», «шлюбні відносини» різняться у векторній площині одного суспільства до іншого, а подеколи й у межах одного суспільства за приналежністю до статі, формами, правовими наслідками, статусом «Concubinage», «L'union libre», «Pacs», «Mariage civil (Mariage devant l'officier d'état civil)», «Mariage traditionnel» тощо. Багатовекторність номінантів спільного проживання зумовлює різні правові наслідки та виявляє значну кількість проблем, дотичних до домашнього насильства.

Також, в історії виникнення інституту сім'ї дискусійними залишаються такі питання: нуклеарна родина існувала в давні часи чи це явище виникло тільки в сучасний період історії людства; чи був типовим для первісного суспільства груповий шлюб; чи справді існував матріархат як форма людського товариства, де споріднення було лише по материнській лінії, і жінки відігравали головну роль у вирішенні важливих для роду проблем виживання; наскільки такий суспільний устрій був типовим для різних у просторовому й часовому вимірах груп людської популяції [123, с. 353].

Іншими словами, складність різноманітних пояснювальних моделей ґенези домашнього насильства спричиняє чимало питань, пов'язаних з його визначенням і способом вимірювання за семантико-ідеографічним принципом, який надає можливість виявити окремі домінантні одиниці залежно від завдання та

прагматичної інтенції. Так, іноземні дослідники відстежують ідеї «чоловічого звільнення» та розширення суспільного «руху за права чоловіків» у сучасному світі як у загальному аспекті, так і стосовно домашнього насильства зокрема.

Попри сформовані інтенції, постає питання розподілу гендерних ролей у ґенезі домашнього насильства. Адже непоодинокими є випадки, коли чоловіки теж страждають від традиційних уявлень про соціальні ролі для чоловічої статі й жіночого насильства в сім'ї. Іноземні вчені зауважують, що саме ідеї фемінізму спонукали до публічного визнання існування явища домашнього насильства. Це з умовлює необхідність враховувати й дотримуватися постулатів державної політики стосовно домашнього насильства в конкретних країні чи суспільстві.

Домашнє насильство охоплює різні зрізи соціальної структури суспільства, зокрема, моногамні й полігамні шлюби. Так, М. Сума (M. Soumah et al., 2015 р.) стверджує, що в моногамних шлюбах факти домашнього насильства виявлено в 65 % випадків, а в полігамних – у 35 %. Дослідження зазначеного вченого з Республіки Сенегал щодо зв'язку тривалості шлюбу з домашнім насильством виявили такі закономірності: у шлюбах тривалістю до 11 років факти домашнього насильства трапляються у 60 % випадках; у шлюбах тривалістю 11–20 років – у 26,6 % [257]. Частота насильства в сім'ї є значною для молодих пар (тривалістю ≤ 10 років) і регресує після 20 років спільного життя. З огляду на те, що чимало молодих сімей в Сенегалі відходить від традиційного мешкання в спільному для кількох поколінь будинку й переходить на європейську модель окремого проживання сім'ї, «кризи, які переживають подружжя, стають відомі іншим лише тоді, коли вони серйозні, пройшли стадію переходу до насильницького акту [257].

За результатами проведеного у 20 країнах Південної Сахари (Африка) протягом 2010–2015 років дослідження «Домашнє насильство, інтимне насильство партнерів і можливості участі жінки на ринку праці», стверджує Verena Tandrayen-Ragoobu (2020 р.) гендерна дискримінація в соціальних інститутах та полігамія є важливими факторами ризику виникнення насильства. У зв'язку із цим дослідниця

доходить висновку, що розширення можливостей жінок Африки на ринку праці має супроводжуватися відповідними законами, щоб обмежити будь-яку форму гендерної нерівності на мікроекономічному й макроекономічному рівнях [262].

Також слід визнати насильство в середовищі представників ЛГБТ (у контексті офіційно визнаної державної політики щодо зазначеного сегмента). Станом на 1 січня 2019 року реєстрацію одностатевих шлюбів узаконено у 28 країнах світу. Питання насильства в подружніх, партнерських стосунках у середовищі представників ЛГБТ вивчали австралійські дослідники М. Салтер, К. Робінсон, Ж. Ульман (Salter, Robinson, & Ullman, 2020 р.). Вони провели опитування 895 чоловіків, які мешкали в Австралії. Оприлюднені ними в січні 2020 року результати дослідження засвідчили, що «чоловіки-геї, бісексуали зазнають насильства в інтимному та сексуальному житті. Було виявлено, що значна частина чоловіків (троє з п’яти) повідомили, що в них у минулому траплялися нездорові або жорстокі стосунки, причому вони зрідка зверталися до поліції чи медичних служб» [253].

Наступним соціальним зрізом у домашньому насильстві є подружнє насильство. «Третина жінок у світі вже стала жертвою фізичного або сексуального насильства з боку інтимного партнера» [241].

Страждання, як наслідок домашнього насильства, що переживає мати дитини, так званий «материнський стрес», незадоволення подружнім життям беззаперечно позначається на вихованні дитини. У дослідженні, проведеному Н. Савард, Ш. Годрон (*Savard*, *N*., & *Zaouche Gaudron*, *C*.), взяли участь тридцять вісім пар матерів і дітей [254]. Для того, щоб оцінити рівень розвитку дітей, які зазнали насильства в сім’ї, референтам центру дозвілля було запропоновано заповнити анкету «Соціоемоційний профіль». Матеріальний стрес також вивчали за скороченою версією «індексу батьківського стресу». Індекс батьківського стресу (PSI) використовується для виявлення дисфункціональних взаємодій батьків і дітей; батьківський стрес; ризик жорстокого поводження з дітьми та зневаги. До уваги беруться такі показники як: відволікання/гіперактивність, здатність до адаптації,

підтримка батьків, вимогливість, настрій і прийнятність. Батьківські показники включають: компетентність, ізоляцію, прихильність, депресію. Результати емпіричного дослідження засвідчили, що складнощі в дитини є істотними, коли мати продовжує жити з кривдником, у стані систематичного домашнього насильства, ніж тоді, коли вона покинула його. Тобто, чим вищим є стрес для матері, тим імовірнішим є соціальна дезадаптація дитини [254].

Домашнє насильство негативно позначається на психічному стані жінки, потерпілої від домашнього насильства, її стані здоров'я та економічному добробуту сім'ї. Так, у 2001 році Р. М. Толман разом із Д. Розеном (Tolman, & Rosen). (Мічиганський університет, США) проводили дослідження взаємозв'язку між наслідками домашнього насильства і психічним станом, здоров'ям, економічним становищем сім'ї. Отримані результати не втрачають актуальності. Так, майже дві третини жінок зазнали домашнього насильства протягом життя (Tolman, & Rosen, 2001 р.). У жінок, що постраждали від домашнього насильства, виявлено вищі показники психічних розладів, зокрема: депресія, генералізований тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад, наркоманія та алкогольна залежність, інші проблеми зі здоров'ям, порівняно із жінками, які ніколи не зазнавали домашнього насильства. Домашнє насильство пов'язане зі скрутним матеріальним становищем сім'ї, партнерів [259]. Ці дані також засвідчують необхідність регулювання соціальної сфери населення щодо гарантій забезпечення фізіологічних потреб людини для вразливих категорій суспільства. Професор Р. М. Толман є співдиректором Глобальної програми досліджень з мобілізації чоловіків для запобігання насильству, спільного проєкту Мічиганського університету та Університету Міннесоти. Дослідження, проведені науковцями університету Мічигану (США) Р. М. Толманом і Д. Розеном (Tolman, & Rosen), підтвердили зв'язок домашнього насильства із психічним станом, здоров'ям та економічним добробутом сім'ї, що спонукає до перегляду державної соціальної політики щодо гарантій забезпечення задоволення фізіологічних потреб особистості.

Потужним чинником запобігання домашньому насильству є самореалізація жінкою її потенційних задатків, розширення можливостей професійної реалізації, досягнення економічної незалежності. Робота відіграє вирішальну роль у розширенні можливостей жінок на ринку праці, вони відчувають успіх, тому, зрештою, вносять зміни у власне життя.

Також у контексті досліджуваної проблеми необхідним є розроблення заходів запобігання шкідливо впливу домашнього насильства на організм дитини. Оскільки захист дітей від домашнього насильства є одним із напрямів розбудови соціальної політики правової демократичної держави. Головними обов'язками батьків є забезпечення гармонійних стосунків у сім'ї, належного догляду, турботи, а головне – безпечного, радісного, щасливого дитинства. Зростання дитини в атмосфері любові, теплоти, турботи закладає міцний фундамент сімейних стосунків. Саме сім'я покликана закладати основу гуманних стосунків, толерантного ставлення один до одного, поваги, доброзичливості. Ст. 11 Закону України від 26 квітня 2001 року «Про охорону дитинства» визначено: «сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього» [162, ст. 11]. У сім'ї формуються перші елементи моральної, правової соціалізації. У перші роки дитинства світ дитини – це її сім'я, родина. Саме в них дитина шукає захист, підтримку, розуміння. «Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право й зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці» [162, ст. 12].

Дослідники Вашингтонського університету (США) стверджують, що тісні, дружні та сильні взаємини дитини з батьками забезпечують низький ризик

формування антисоціальної поведінки в підлітковому віці. «Запобігання жорстокому поводженню з дітьми може знизити ризик антисоціальної поведінки в підлітковому віці, як і зміцнити прихильність батьків до дитини в підлітковому віці» [258].

Отже, тісний емоційний зв'язок дитини з батьками, передусім у перші роки життя, є вагомим чинником формування правомірної самокерованої поведінки особистості. Оскільки від того, наскільки батькам вдасться створити та підтримувати атмосферу любові, злагоди, залежить зростання дитини як особистості, її захищеності перед життєвими труднощами та наполегливості.

Попри це, нерідко трапляються випадки неналежного виконання батьками, опікунами, піклувальниками своїх обов'язків із виховання дітей, що супроводжується виявом жорстокості стосовно дітей.

Насильство лякає маленьку дитину, є джерелом стресу та посилює потребу дитини в прихильності до батьків. На жаль, парадигма страху є підґрунтям теорії прихильності, згідно з якою почуття і рівень прив'язаності раннього дитинства визначають подальший розвиток усіх пізнавальних, комунікативних та емоційних можливостей дитини. З метою успішного соціального й емоційного розвитку маленькій дитині вкрай потрібен тісний, толерантний зв'язок з дорослим, якому дитина довіряла б свої почуття, думки, який і справді турбувався б про дитину. Досвід взаємодії з дорослими в ранньому дитинстві підсвідомо фіксується та виявляється згодом виявом правомірних або неправомірних учинків. Дитина, яка є свідком насильства в сім'ї, не може розраховувати на допомогу батьків [227].

У цьому контексті вчений E. Becker (2018 р.) зауважує, що протистояння дитини домашньому насильству потенційно може призвести до шкоди, яка посилюватиметься з часом. Прикладом є жорстоке поводження, коли дитина є і свідком, і жертвою. Різноманітні та численні клінічні наслідки можуть бути наявними навіть тоді, коли насильницькі дії припинено. У дітей спостерігаються як безпосередньо симптоми, так й опосередковані зміни в їхніх стосунках із кожним з

батьків [206].

Діти віком до 6 років, які стали свідками домашнього насильства, частіше мають психопатологічні проблеми (у формі інтерналізованих чи зовнішніх симптомів) [227]. За результатами дослідження Т. Іщенко, 27,3 % осіб, які вчинили домашнє насильство, утримували малолітніх і неповнолітніх дітей, 9,1 % випадків злочинів було вчинено в присутності неповнолітніх дітей [96, с. 67].

Не варто оминати увагою й ту обставину, що руйнівним наслідком впливу домашнього насильства на дитячий організм є посттравматичний стрес дитини та «конфлікт лояльності». Симптоми посттравматичного стресу в дітей, які зазнають домашнього насильства, і роль конфліктів лояльності вивчали дослідники Paul, & Zaouche Gaudron. «Конфлікт лояльності» спричинений негативною атмосферою в сім'ї, родині. Нерідко дитина постає перед вибором між двома важливими для неї дорослими під час сцен домашнього насильства, сварок чи в період розлучення. Дитина має здійснити складний життєвий вибір: з ким залишитися жити після розлучення батьків. Через невміння конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, неготовність батьків контролювати агресивні почуття, емоції, тягар «конфлікту лояльності» лягає на тендітні плечі дитини. Довготривалий «конфлікт лояльності» призводить до психоневрологічних порушень. Непоодинокими є випадки, коли дитина, втягнута в домашнє насильство, поступово вбирає зразки деструктивної поведінки й відтворює її за межами домівки в дитячому садочку, школі тощо. Зазначені деструктивні тенденції суб'єкта посилюють ризик формування усталеної антисоціальної спрямованості особи й мають похідне детермінуюче значення в структурі загальної криміногенної ситуації [250].

О. Романенко зазначає, що постійна атмосфера напруженості між батьками призводить до того, що дитина прагне якомога менше перебувати вдома, втрачає емоційний контакт з батьками, виходить з-під соціального контролю дорослих [170, с. 76].

Одним із детермінантів домашнього насильства є стереотипні уявлення щодо

фізичного покарання як інструмента виховання «слухняних» дітей, що насправді є виявом домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення.

З цього приводу В. Казміренко зауважує, що стереотип виховання дітей методом фізичного покарання закладено у свідомості, його застосовують з покоління в покоління як найефективніший і дієвий. Для дорослих насильство, передусім – психологічне й фізичне, є обов'язковим атрибутом виховання дитини. Статистика засвідчує, що саме в сім'ї вчиняють 30–40 % усіх тяжких злочинів. Здебільшого жертвами злочинів на підґрунті сімейно-побутових конфліктів є діти – ті, хто не здатний себе захистити. Через домашнє насильство чимало дітей залишають сім'ї, вдаються до самогубства. Шкідливість фізичного покарання полягає насамперед у тому, що воно збуджує нервову систему дитини. Її психіка грубішає, дитина втрачає чутливість до інших засобів виховання. Натомість ці «педагогічні методи» закріплюються у свідомості, згодом їх використовують для виховання власних дітей як найефективніші [99, с. 81].

У цьому контексті О. Романенко стверджує, що часті фізичні покарання призводять, по-перше, до появи в дитини дратівливості, агресивності, по-друге – до заниженої самооцінки, по-третє – до втрати чуйності й здатності співчувати іншим людям, по-четверте, – формування ворожого ставлення до батьків. Також відомо, що діти, які зростають у таких умовах, часто виявляються не здатними чинити опір, кликати на допомогу, коли опиняються в ролі жертви, переносячи на ситуацію мотив підпорядкування насильству, що сформувався в сім'ї. Унаслідок цього найважливіші потреби дитини (потреба в розумінні та підтримці дорослих, батьків, однолітків, потреба в самоповазі) починають фруструватися, що згодом створює глибокий внутрішній дискомфорт [170, с. 76–77].

Дитина, зазначає Я. Юрків, не володіє достатніми знаннями й повноваженнями, що дають змогу контролювати ситуацію. З цієї позиції насильство над дітьми виявляється через владу батьків і дорослого світу [198, с.

187].

В. Казміренко акцентує на тому, що найпоширенішим видом насильства, а отже, жорстокого поводження з дітьми, є психологічне. Незалежно від умов і форм насильства, воно неодмінно розпочинається й супроводжується емоційною жорстокістю, тобто психологічним насильством [99, с. 83].

Водночас Я. Юрків виокремлює форми психологічного насильства: відкрите неприйняття і постійна критика дитини; погрози на адресу дитини, які виявляються в словесній формі; зауваження, висловлені в образливій формі, що принижують гідність дитини; навмисна фізична або соціальна ізоляція дитини; пред'явлення до дитини вимог, що не відповідають її віку та можливостям; брехня і невиконання обіцянок з боку дорослих, ослаблення довіри дитини; грубий психічний вплив, що викликає в дитини психічну травму. Наслідки емоційного насильства: затримка фізичного й розумового розвитку; наявність різних соматичних захворювань (різка втрата маси тіла, ожиріння, виразка шлунку, шкірні захворювання, алергічні реакції); нервові тики, енурез, порушення апетиту; занепокоєння або тривожність, порушення сну, тривалий пригнічений стан; схильність до самоти, складнощі у встановленні контактів з дорослими, однолітками, низька самооцінка; агресивність або надмірна поступливість; низька успішність [198, с. 188].

З огляду на посилення міграційних процесів, чільне місце в сегментарному зрізі домашнього насильства посідає середовище трудових мігрантів, діти яких залишені на батьківщині. Дитині бракує батьківського виховання, присутності, тож поступово, з плином часу, посилюється розрив між дитиною і батьками. Родичі, з якими залишилася дитина, не завжди старанно й сумлінно виховують її, що створює ризик домашнього насильства стосовно дітей.

Отож, руйнівний вплив домашнього насильства створює вагомі перешкоди для зростання дитини як самодостатньої особистості, здатної надалі виконувати суспільно корисну працю з дотриманням норм морально-правової матриці суспільства.

Також до групи посиленої уваги з боку науковців, практиків, громадськості загалом належить сегмент соціально вразливих категорій населення. Це насамперед соціально малозахищені родини, розлучені члени сім'ї, діти, безпритульні особи, особи з обмеженими можливостями, особи похилого віку, трудові мігранти, члени інтернаціональних сімей та інші соціально вразливі категорії населення, які за станом безпорадності, патології здоров'я, економічно-фінансової залежності неспроможні гідно відстояти та захистити свої законні права, інтереси від неправомірних діянь членів сім'ї, родині. У зв'язку з цим серед складових конструктивного вирішення проблеми домашнього насильства належне місце також мають посідати державні гарантії кількісних та якісних параметрів соціального забезпечення зазначених соціальних сегментів.

1.3 Домашнє насильство крізь призму громадської думки

Домашнє насильство – це одне із найбільш поширених порушень прав людини, оскільки воно набуває різних форм (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне), не має чітко визначених меж, відбувається щодо осіб різного віку та різної статі, не обмежується будь-якою соціально-економічною групою населення або групою населення з певним рівнем культури, освіти та має місце практично у всіх країнах світу. Незважаючи на свою поширеність та кричущу статистику, проблематика домашнього насильства ще не відійшла повністю від стереотипного уявлення «приватної справи», і для більш ефективної протидії з зазначеним явищем, як і раніше, необхідні зусилля щодо підвищення рівня поінформованості про цю проблему та її розуміння.

Виявлення рівня соціальної напруженості в суспільстві, оцінка ситуації та з'ясування ставлення суспільства до тих чи інших соціально-правових процесів, явищ належить до базових структурних одиниць державного будівництва. Зазначене передбачає проведення форумів, громадських слухань, консультацій із

громадськістю з метою залучення громадян до публічного громадського обговорення державотворчих процесів та вироблення пропозицій й зауваження щодо суспільно значущих явищ, подій, процесів суспільного і приватного буття.

Громадська думка як соціальна категорія завжди, в усіх випадках тим чи іншим чином інакше відображає очевидність того чи іншого факту, події, явища.

Водночас громадська думка, будучи соціальним інститутом, компонентом державотворення та особливим станом масової свідомості, являє собою багатошарове утворення, що формується під впливом низки чинників: державної політики, історичного періоду розвитку, ідеології, культури, правової ментальності, правосвідомості, соціальної ролі, суспільної моралі тощо.

Громадська думка відіграє вагому роль у становленні правової демократичної держави та розвинутого громадянського суспільства і покликана забезпечувати плідну співпрацю народу і влади. По-перше, громадська думка виконує інформаційну, виховну, комунікативну, управлінську, оцінювальну, аналітичну, моделювальну, прогностичну та інші функції та відображає взаємозв’язок держави й громадянського суспільства. По-друге, розвиток інституту громадської думки, як феномену суспільного буття, пов'язаний з формуванням громадянської зрілості суспільства, підвищенням культурного та освітнього рівня населення. Отже, громадська думка здійснює прогностичний, виховний, регулювальний вплив практично на всі сфери публічного буття.

Відтак, закономірно, що на зламі XIX–XX ст. з’являються фундаментальні дослідження, спрямовані на розгляд феномену громадської думки та проблематики, що пов’язана з нею. У контексті зазначеного привертають увагу праці французького соціолога Г. Тарда «Громадська думка та натовп» (1901) та німецького юриста Ф. Гольцендорфа «Роль громадської думки в державному житті» (1879).

Поступово, вивчення громадської думки стає одним із інструментів до розуміння ситуації у сфері суспільного та індивідуального буття, своєчасного виявлення прогалин і правових колізій, які ведуть до порушення системності

правового регулювання і, у підсумку, є вагомим чинником у забезпеченні дієвості правового регулювання та соціального контролю, правопорядку.

Отже, громадська думка є одним із своєрідних індикаторів актуальних проблем, кризових ситуацій соціального резонансу, виступає показником прийняття громадянами та населенням тих чи інших концепцій, програм, стратегій, а також одночасно виступає однією із форм соціального контролю. Формування громадської думки носить динамічний характер, який розвивається в часі, простоті, ситуативних умовах і характеризується як тривалий поетапний процес, який розгортається одночасно на різних рівнях і формах суспільної й індивідуальної свідомості.

При цьому, «у зміні громадської думки проявляється її взаємозв'язок з ідеологією, що входить у теоретичний рівень суспільної свідомості. Під впливом ідеології громадська думка перетворюється з суми індивідуальних думок у цілісне утворення, шляхом винесення за дужки всіх індивідуальних потреб та інтересів соціальних суб'єктів, які не відповідають груповим ціннісним установкам. Громадська думка є причиною формування нової ідеології; ідеологія може формуватися залежно від сформованої громадської думки, або тиснути на її зміну. Зміна ідеології, як і трансформація громадської думки, є наслідком здійснення відповідної діяльності соціальних суб'єктів» [177, с. 49–50].

Як зазначає О. Стариковська, громадська думка є соціально-філософським поняттям, яке позначає специфічну форму суспільної свідомості, яка склалася в процесі комунікативної взаємодії держави і громади, зумовленої інтересами і потребами соціальних суб'єктів на відповідному етапі історичного розвитку, результатом якої є оціночні судження щодо соціального буття, які сформувалися в процесі пізнання об'єктів природної і соціальної реальності, що виявляються і змінюються під впливом практики та ідеології та впливають на соціальне буття [177, с. 60].

О Стариковська визначає, що «компонентами формування громадської думки є: 1) суб'єкти формування громадської думки (явні або неявні її творці), які мають

авторитетну думку (ідею), що викликає позитивне емоційне підкріплення у соціальних груп та спільнот; 2) соціальні суб'єкти, які є носіями громадської думки, тобто сформованого нею відношення до подій, соціальних явищ та процесів; 3) об'єкт громадської думки, тобто інформація, що впливає на ставлення соціальних суб'єктів до проблеми, події та явища дійсності; 4) дискурс як основа комунікативного простору, 5) оціночне судження як чинник формування соціального простору та результат взаємодії і комунікації соціальних суб'єктів, а також процесу формування громадської думки; 6) комунікаційний простір, в який включені соціальні суб'єкти, де вони можуть вільно висловлювати думки щодо проблеми, події, явища дійсності із іншими соціальними суб'єктами для її подальшого поширення та співвідношення їх із соціальним досвідом; 7) соціальний простір, в якому реалізуються та змінюються оціночні судження під впливом практики та ідеології в певний історичний період» [177, с. 58–59].

Усе вищенаведене підкреслює важливість громадської думки у формуванні ефективного взаємозв'язку держави та суспільства. Особливої значущості набула ця обставина при формуванні державної політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Адже суттєвою особливістю, яка характеризує дієвість системи запобігання протидії домашньому насильству є ставлення пересічного громадянина до проблематики домашнього насильства. Уявляється, саме громадська думка повинна бути врахована і у процесі пошуку нових форм і методів протидії цьому ганебному явищу.

З метою з'ясування громадської думки щодо ситуації, пов'язаної з домашнім насильством, протягом липня – грудня 2022 року нами було проведено емпіричне дослідження, що здійснювалося згідно з програмою, яка включала три етапи:

1) підготовчий (включав вибір, обґрунтування методики й методів дослідження; вибір цільової аудиторії);

2) основний етап (полягав у зборі емпіричних даних);

3) етап аналізу та інтерпретації (етап враховував показники освіти, зайнятість,

вік, тип населеного пункту фактичного місця проживання).

Загальний обсяг вибірки склав 150 респондентів віком від 18 років і старше, серед яких 60 % – особи жіночої статі, 40 % – особи чоловічої статі. Середній вік респондентів склав 40–60 років. Дослідження проводилося переважно з респондентами з Київської, Чернігівської, Черкаської, Житомирської, Дніпропетровської областей України. За ознакою адміністративно-територіального поділу, 35 % респондентів, які взяли участь у дослідженні, є жителями сільської місцевості, 65 % – мешканцями міст.

Узагальнення результатів дослідження дозволило виявити такі положення, а саме:

основна частина респондентів (90 %) проявили значний інтерес до проблематики домашнього насильства, підтримуючи заходи щодо з'ясування громадської думки з цього приводу. Так, на переконання 80 % респондентів, такі заходи є значимими у формуванні ефективних шляхів запобігання та протидії домашньому насильству. Водночас 5 % респондентів переконані, що проблематика домашнього насильства їм «не цікава, не цікавить і не цікавила» та заявили про відсутність випадків домашнього насильства у їх сім'ях, колі друзів, знайомих. 5 % респондентів фактично втрималися від відповіді на вказані питання, зазначивши, що їм «складно відповісти».

Щодо питання про чинники (причини) вчинення домашнього насильства, погляди респондентів розподілилися за таким принципом: 20 % респондентів стверджують, що домашнє насильство зумовлено комплексом чинників; 30 % схильні вважати причиною домашнього насильства саме неправомірну поведінку кривдника; 15 % наголошують на невмінні спільно знаходити компроміси кривдника з жертвою; 20 % причиною домашнього насильства вважають втручання родичів, знайомих, які постійно, за висловлюваннями респондентів, втручаються в стосунки наданням своїх порад; 5 % схильні дотримуватись думки, що «по-різному трапляється»; 5 % опитаних висловились, що «їм важко відповісти» та 5 % не

визначились з остаточною відповіддю.

Окремо зупинимося на питанні розподілу провини у домашньому насильстві. Так, 20 % респондентів визнають спільну провину жертву та кривдника, підкреслюючи взаємозв'язок дій жертви та кривдника; 20 % респондентів вважають винними у домашньому насильстві родичів, знайомих, «компанії так званих друзів», які постійно втручаються і надають поради; 20 % респондентів зазначають провину однієї особи, а саме кривдника. Натомість провину лише жертви зазначили 25 % опитаних осіб; 5 % учасників анкетування винними у домашньому насильстві вважають зовнішні чинники (суспільство, час, умови); 5 % респондентів висловили думку, що їм «складно відповісти» та «вести розмову про домашнє насильство»; 5 % не визначились з остаточною відповіддю.

Водночас респонденти відстоюють позицію звинувачення жертви, застосовану на «стигмі провини» жертви домашнього насильства. А саме, 10 % опитаних осіб вважають провиною провокаційну поведінку жертви, «невміння жертви своєчасно змовчати»; 20 % притримуються думки, що провина жертви полягає у притаманній для жертви «слабкій волі», страху осуду, самотності, страху втратити «статус заміжньої жінки», 10 % виявились не готові відповісти; 60 % респондентів схильні звинувачувати жертву домашнього насильства в тому, що вона сама допускає і терпить домашнє насильство.

При цьому переважна більшість респондентів, матеріальний рівень яких визначається вище середнього рівня, які перебувають у першому та, на їхній погляд, щасливому, шлюбі, схильні стверджувати, що провина жертви тільки в тому, що вона сама мириться з насильством з боку кривдника. Ця категорія опитаних вважає, що вихід із кола домашнього насильства є завжди, навіть для осіб із обмеженими можливостями, зокрема, шляхом звернення за допомогою до соціальних центрів, громадських організацій, соціальних спільнот, інтернет-форумів. Водночас 50 % респондентів, котрі в минулому були свідками чи жертвами домашнього насильства та успішно у свій час розірвали коло домашнього насильства, схильні звинувачувати

зовнішні обставини, характер кривдника, негативний вплив «поганих компаній», родичів, знайомих тощо, відхиляючи при цьому провину жертви у неправомірній поведінці кривдника та знімаючи, таким чином, із жертви всяку відповідальність за стосунки із партнером.

Респонденти, які оцінюють свій матеріальний рівень як середній та нижче середнього рівня (80 % – це жителі сільської місцевості та 60 % – мешканці міста), висувають припущення щодо низки наявних перешкод, які унеможливлюють розірвання кола домашнього насильства. Здебільшого це стосується випадків, якщо мають місце складні житлові, матеріальні умови, відсутність іншого додаткового житла, залежність від чужої думки, страх самотності, страх осуду, сформований роками стереотип «б'є – значить любить» тощо. Також, на думку цієї групи респондентів, до обставин, які унеможливлюють розірвати коло домашнього насильства належить: стан жертви чи свідків; похилий вік; уразливі категорії населення тощо.

Загалом серед причин, за яких, на погляд респондентів, жертва змушена терпіти домашнє насильство, зазначені такі: 1) матеріальна та/або емоційна залежність від кривдника; 2) скрутні житлові умови; 3) «синдром побитої жінки»; 4) збереження статусу «заміжньої жінки; 5) страх самотності; 6) страх осуду; 7) залежність від чужої думки; 8) заради дітей; 9) звичка; 10) прийняття домашнього насильства як звичної форми сімейні стосунків; 11) відсутність бажання щось змінювати; 12) смиренність; 13) хибне «очікування покращення».

За результатами дослідження, було виявлено, що особливо гостро страх осуду, невдачі, залежності від сторонніх думок, сором спостерігається у жінок – уродженок сільської місцевості. Уявляється, соціальна виключність (ізоляція) та брак контактів із зовнішнім світом є чинником, що жінка змушена роками терпіти знущання чоловіка. Відсутність окремого житла та сором перед односельцями є чинником, що внеможливлює бажання жертви насильства розпочати вирішувати цю проблему. Отже, безпорадність, самотність у своїх почуттях, страх, відсутність

моральної, соціальної, психологічної підтримки стримує жінку розірвати коло домашнього насильства.

Відзначимо, що також одним із вагомих факторів, на наше переконання, що постраждалі замовчують факти домашнього насильства та не звертаються за допомогою, здебільшого зумовлений низьким рівнем поінформованості щодо захисту своїх прав, місць, куди можна звернутися за допомогою, а також низьким рівнем довіри громадян до поліції.

Також під час опитування, бесіди було з'ясовано, що переважна більшість респондентів (75 %) розглядають проблему домашнього насильства у контексті таких соціально-демографічних сегментів: а) «чоловік – жінка» (офіційний шлюб, чи проживання однією сім'єю жінки та чоловіка, без реєстрації шлюбу, партнерство, спільне проживання) та б) «батьки – діти».

У зв'язку з цим, у процес бесіди було включено питання стосовно обізнаності респондентів стосовно переліку кола осіб, на яких незалежно від факту спільного проживання поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству (ст. 3 Закону України від 7 грудня 2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Опитування показало, що 85 % респондентів вважають та розглядають випадки домашнього насильства тільки щодо осіб першого ступеня споріднення.

Щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства встановлено, що 35 % респондентів підтримали посилення кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства; 5% – проти посилення кримінальної відповідальності за його вчинення; 20 % не готові відповісти; 40 % учасників утрималися від відповіді, зазначивши, що їм «складно відповісти».

Стосовно бачення респондентів щодо поведінки жертв домашнього насильства, позиції розділилися за такими переконаннями: 1) «не терпіти» – висловились 65 % респондентів; 2) «шукати компроміси, але сім'ю зберегти» – вважають 15 % респондентів; 3) «терпіти та навчитися домовлятись» – стверджують

5 % респондентів; 4) «не готові відповісти» – 15 % респондентів.

На запитання «Куди звертатися за допомогою у випадках проявів домашнього насильства?» отримано такі варіанти відповідей: 1) самим вирішувати у колі родичів, родини – 50 %; 2) до психолога – 20 %; 3) до центрів у справах сім'ї та жінок – 15 %; 4) до правоохоронних органів – 70 %; 5) до органів місцевого самоврядування – 1 %; 6) до друзів, знайомих – 15 %; 7) до громадських організацій – 5 %; 8) свої варіанти, які не бажають озвучувати – 5 %; 9) складно відповісти – 20 %.

Отже, отримана нами соціологічна інформація має вагоме значення для визначення шляхів та методів протидії цьому антисуспільному явищу. Не дивлячись на ту обставину, що більшість респондентів (переважно мешканців сільської місцевості) її вважають «закритою» темою та такою, яка не підлягає всезагальному обговоренню, майже всі опитані у процесі дослідження погоджуються, що наявна сьогодні система протидії домашньому насильству у суспільстві не відповідає сучасним вимогам. Зусилля уповноважених органів та суб'єктів і можливості їхнього втручання в ситуації домашнього насильства оцінюються респондентами неоднозначно. Ефективність реагування поліції на звернення громадян за фактами вчинення домашнього насильства, на переконання учасників опитування, знаходиться на вкрай низькому рівні. Під час проведення дослідження нами було виявлено, що у громадській думці існує значний дефіцит інформації про правові та психологічні аспекти проблеми домашнього насильства. Потрібна ретельна та послідовна роз'яснювальна робота в цій тематиці та істотне покращення комунікації між поліцією та громадянами з метою вироблення ефективної системи запобігання та подолання випадків домашнього насильства.

Отже, аналіз сучасного стану громадської думки на проблему домашнього насильства в Україні дозволяє виокремити проблемні питання та напрями їх вирішення, які можуть бути зведені до впровадження заходів нормативно-правової, організаційної, політичної та соціально-психологічної спрямованості.

1.4. Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству

Установлення й вивчення міжнародно-правових стандартів, національних концепцій та зарубіжного досвіду в сфері суспільних відносин, зумовлених специфікою домашнього насильства, передбачає визнання особливостей та детермінуючого впливу панівного державно-політичного курсу, ідеології, історичних умов, типу правової системи та соціокультурної каузальності феномену правової реальності. Такий підхід дає можливість опрацювати міжнародно-правові акти та нормативно-правові акти зарубіжних країн, а також практику застосування цих документів із виявленням подібностей і відмінностей у юридичних формах, державних механізмах, інституціях, що розкривають розв'язання правових проблем, прогалин і колізій обраного об'єкта й предмета дослідження; окреслити зміст деяких заходів соціально-правового реагування на прояви домашнього насильства; визначити методологічні засади, тенденції та особливості імплементації норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашнього насильства та боротьбу з цими явищами законодавство держав-підписантів зазначеного документа; визначити інституціональні й теоретичні засади соціально-правового впливу на вияви, профілактику домашнього насильства в державах, які не входять до переліку держав-підписантів Стамбульської конвенції.

Істотним внеском в історичне становлення міжнародного законодавства у сфері запобігання домашньому насильству є Загальна декларація прав людини (1948), Пекінська декларація та Платформа дій (1955), Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Американська конвенція про права людини (1969), Африканська хартія прав людини й народів (1981), Конвенція про права дитини (1989), Цілі Сталого розвитку (2015) та інші нормативно-правові акти й стандарти. Першу кампанію з нульової толерантності до домашнього

насильства було розпочато в Единбурзі (Шотландія).

Новим етапом розвитку в цьому контексті стало підписання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашнього насильства та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011). На сьогодні її підписано 46 країнами, зокрема й Україною – 7 листопада 2011 року. Причому більшість із її підписантів (31) країна, на сьогодні ратифікували документ» [149, с. 8–9].

Слід зауважити, що вироблення дієвої системи запобігання домашньому насильству є надзвичайно складним завданням, виконання якого передбачає врахування елементів соціокультурного конструкта, норм політико-правової концепції різних типів правових систем, з акцентуванням на різних сферах звичаєвої, традиційної сімейної культури, суспільних стереотипах, національній ментальності та бар'єрах. Відповідно, стратегії запобігання та втручання, які успішно впроваджують, реалізують в одній державі чи в окремому демографічному сегменті, можуть викликати певні протилежні тенденції в іншій державі, іншому сегменті. Такий стан свідчить про необхідність узгодження змісту норм національного права та вихідних положень міжнародного права.

Отже, з огляду на зазначене, є доречним хоча б у загальних рисах здійснити аналіз імплементації норм міжнародного права в національне законодавство зарубіжних держав щодо запобігання, профілактики, протидії домашньому насильству. Відзначимо, що в контексті взаємодії міжнародних норм і національного правопорядку країн світу поняття «домашнє насильство» охоплює різні форми насильства в сімейних, родинних і партнерських відносинах, а варіативність визначення «домашнє насильство» виокремлюється в площині «побутове насильство», «сімейне насильство», «подружнє насильство», «партнерське насильство», «violence conjugale», «violence domestique». Натомість загальним є намагання світової спільноти раціонально осмислити й створити дієві механізми викорінення дискримінаційних стереотипних уявлень про соціальні ролі; утвердження гуманістичних відносин і ненасильницької моделі поведінки в сім'ї,

побуті, родині.

Так, у ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок, домашнього насильства та боротьби з цими явищами зазначено, що «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання, або між колишніми чи теперішніми подружжями (партнерами), незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні» [112, ст. 3].

Зважаючи на певну подібність з Україною в контексті трансформації та модернізації в багатьох сферах життя, проаналізуємо, насамперед законодавство країн пострадянського простору, а саме: Киргизької Республіки, Республіки Казахстан, Республіки Таджикистан. Також увагу приділимо законодавству країн Європи: Республіки Болгарія, Королівства Великої Британії, Королівства Іспанія, Французької Республіки.

Так, у ст. 1 Закону Республіки Таджикистан «Про попередження насильства в сім'ї» наголошено, що насильство в сім'ї – це умисне протиправне діяння фізичного, психічного, сексуального й економічного характеру, вчинене в межах сімейних відносин одним членом сім'ї стосовно іншого члена сім’ї, яке стає причиною порушення його прав і свобод, заподіяння фізичного болю або шкоди його здоров'ю, або загрозою заподіяння такої шкоди здоров'ю [201, ст. 1].

Тим часом у ст. 1 Закону Киргизької Республіки «Про охорону та захист від сімейного насилля» зазначено, що сімейне насильство – це навмисні дії фізичного, психологічного, економічного характеру або їх загроза, а також зневажливе ставлення, вчинене одним членом сім'ї/прирівняним до нього особою щодо іншого члена сім'ї/прирівняного до нього особи. Зневажливе ставлення, згідно з п. 5 ст. 1 зазначеного закону, тлумачиться як навмисне невиконання обов'язків щодо піклування про членів сім'ї та прирівняних до них осіб [264, ст. 1].

Відповідно до ст. 1 Закону Республіки Казахстан «Про профілактику побутового насильства», побутове насильство – це умисне протиправне діяння (дія або бездіяльність) однієї особи у сфері сімейно-побутових відносин щодо іншої (інших), яка завдає або містить загрозу заподіяння фізичного та (або) психічного страждання» [214, ст. 1]. За законодавством Республіки Казахстан виокремлюють 4 форми (види) побутового насильства: фізичне, психологічне, сексуальне та (або) економічне насильство.

Водночас у Республіці Болгарія, згідно зі ст. 2 Закону «Про захист від домашнього насильства», домашнє насильство трактується як будь-який акт фізичного, сексуального, психічного, емоційного чи економічного насильства, а також замах на таке насильство, примусове обмеження приватного життя, особистої свободи та особистих прав, скоєні проти осіб, які перебувають у споріднених стосунках, перебувають або перебували в сімейних стосунках або фактичне подружнє спільне проживання» [213, ст. 2].

У Королівстві Великої Британії Кодекс королівських прокурорів визначає домашнє насильство як будь-який випадок чи низку випадків контролю, примусу, загрозливої поведінки, насильства чи знущань між особами віком від 16 років, які є або були інтимними партнерами або членами сім'ї незалежно від статі чи орієнтації [131, с. 83].

У законодавстві Республіки Бенін виокремлено домашнє (подружнє) насильство й насильство в сімейному середовищі. Зокрема, домашнє насильство – це будь-яке фізичне або сексуальне насильство, вчинене особою проти іншої особи, коли обидві сторони одружені, чи перебувають у фактичних шлюбних відносинах, або проживають в одному будинку, або коли обидві сторони мали інтимні стосунки в минулому, але вже не разом [236, ст. 3].

Трактуючи міжнародні стандарти та досліджуючи зарубіжний досвід у сфері соціально-правового запобігання домашньому насильству, слід звернути увагу на тип правової сім'ї та національну систему законодавства конкретної держави.

Наприклад, «канадське законодавство стосовно домашнього насильства охоплює як федеральні закони (зокрема положення кримінального кодексу), так і закони провінцій. Станом на 2017 рік шість провінцій (Альберта, Манітоба, Нова Шотландія, Острів Принца Едварда, Ньюфаундленд і Лабрадор та Саскачеван) і три території (Північно-Західні, Юкон та Нунавут) запровадили спеціальне законодавство з домашнього насильства, що передбачає засоби захисту потерпілих на додаток до федерального кримінального кодексу» [187, с. 112].

Що стосується обмежувальних або захисних приписів, то слід зауважити, що у п. 268 Пояснювальної записки до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, наголошено, що національне законодавство окремих сторін може передбачати одночасне застосування обмежувальних і захисних приписів. Обмежувальний або захисний припис можна вважати доповненням до короткострокового термінового заборонного припису. Варто зазначити, що широкий спектр заходів, які охоплюють подібні приписи, означає, що вони існують під різними назвами: обмежувальний припис, заборонний припис, постанова про виселення, захисний припис або судовий наказ. Попри такі відмінності, вони мають одне призначення – недопущення насильства та захист жертви [112, п. 150–151].

Отже, обмежувальний або захисний припис/наказ націлено на реагування на прояви домашнього насильства й запобігання вчинення нових фрагментів насилля в сім'ї, родині, побуті. Так, в Королівстві Іспанія Порядок захисту жертв домашнього насильства врегульовано Законом 27/2003 від 31 липня, у якому визначено порядок отримання наказу про захист жертв домашнього насильства та який об'єднує різні інструменти захисту жертв цих злочинів і проступків, а також передбачено, що шляхом швидкої та простої судової процедури жертви домашнього насильства можуть отримати статус про всебічний захист, до якого належать цивільні, кримінальні й соціальні заходи та соціальний захист [242]. Заяву про надання захисного наказу заповнюють за формою на спеціальному формулярі.

Статистичні дані свідчать, що в Королівстві Іспанія протягом 2018 року подано 39176 заяв (клопотань) про видачу захисного наказу [226, с. 7].

У Французькій Республіці клопотання про захисний обмежувальний припис/наказ подають до судді сімейного суду. Заяву (клопотання) про отримання захисного (обмежувального) припису/наказу подають на спеціальному формулярі 15458*05 («Requête au juge»), який має містити інформацію загального та спеціального характерів, зокрема: дані про осіб, учасників домашнього конфлікту, сімейний стан, зазначення обмежувальних, заборонних заходів, які заявник вважає за потрібне зазначити. Наприклад, заборона відповідачеві зустрічатися чи брати участь у будь-яких стосунках із заявником та (чи) іншими особами, яких позивач повинен вказати; заборона відповідачу їхати в певні місця, де, як правило, перебуває заявник; пропонувати відповідачеві медичну, соціальну чи психологічну допомогу та (або) інші заходи, зазначені у ст. 515-11 Цивільного кодексу Французької Республіки [251]. Еволюція кількості запитів про захисні накази, поданих до суддів сімейних справ з 2010 року, у цій країні становить: у 2010 році –54 запити; 2011 році – 1660; 2012 – 2021; 2013 – 2239; 2014 – 2593 ; 2015 –2962; 2016 – 3102; 2017 – 3138; 2018 – 3332; 2019 – 4145 [226, с. 6].

Зокрема, відповідно до ст. 215 Цивільного кодексу Французької Республіки, офіційно укладений шлюб спонукає до спільного проживання [210, ст. 215]. Відповідно, неправомірне залишення місця спільного проживання подружжя може бути згодом використано одним із подружжя як доказ виключної провини другого у розпаді їхнього шлюбу. Відтак, за наявності наміру залишити місце спільного проживання через домашнє насильство, передусім необхідно звернутися до правоохоронних органів із заявою про залишення місця сімейного спільного проживання («main au couirant»), або отримання у судовому порядку захисного наказу//охоронного припису. Спеціальні заходи, спрямовані на захист жертв домашнього насильства, окреслені законом Французької Республіки від 30 липня 2020 року № 2020-936 та розділом XIV Цивільного кодексу Французької Республіки

[210]. Перелік осіб, які можуть звернутися із заявою про надання захисного припису (охоронного припису) детально зазначено у ст. 515-9 Цивільного кодексу Французької Республіки. До заяви (клопотання) мають бути додані документи, що підтверджують шлюбні зв'язки (свідоцтва про шлюб, заяви свідків про спільне проживання, ведення спільного господарства тощо) та факти насильства (кримінальна скарга, медичні довідки, заяви свідків тощо). До заходів, які можуть бути призначені судом належать такі, як: заборона зустрічатися з певними особами, заборона на контакти будь-яким способом; заборона відповідачу їхати в певні місця, де зазвичай знаходиться позивач, заборона володіти зброєю та інші заходи зазначені у ст. 515-11 Цивільного кодексу Французької Республіки [210, ст. 515–11].

Тривалість визначених судом спеціальних заходів складає шість місяців. Однак у випадках, передбачених законом, вони можуть бути змінені, припинені, продовжені. Загалом, апеляційне оскарження не зупиняє дії виконання захисного наказу (охоронного припису). При цьому слід наголосити, що у разі невиконання приписів, зазначеному у захисного наказу, виданому відповідно до статей 515-9 або 515-13 Цивільного кодексу Французької Республіки, передбачається покарання у вигляді тюремного ув'язнення строком до 2 років та штраф у розмірі 15 000 євро (стаття 227-4-2 кримінального кодексу) [211, ст. 227-4-2].

Відповідно до ст. 27. Закону Киргизької республіки «Про охорону та захист від сімейного насильства», тимчасовий охоронний ордер в обов'язковому порядку видається строком на три дні органом внутрішніх справ за місцем проживання особи, яка вчинила сімейне насильство, протягом двадцяти чотирьох годин з моменту встановлення факту вчинення сімейного насильства. За заявою особи, яка потерпіла від сімейного насильства, орган внутрішніх справ продовжує тимчасовий охоронний ордер на тридцять днів [264, ст. 27]. Інформація про видачу та/або продовження тимчасового охоронного ордера надсилається територіальному органу соціального розвитку та органу місцевого самоврядування, а також за місцем роботи особи, яка вчинила сімейне насильство, але, що важливо, за згодою особи,

яка потерпіла від сімейного насильства [264, ст. 27].

У Республіці Казахстан, відповідно до ст. 5 прийнятого 04 грудня 2009 р. Закону № 214-IV «Про профілактику побутового насильства», термін дії захисного припису становить 30 діб із моменту його вручення особі, щодо якої її винесено. Періодичність перевірки становить не менше одного разу на сім календарних днів [214, ст. 20]. До особи, яка вчинила побутове насильство, за законодавством Республіки Казахстан, у разі необхідності і обґрунтованості та з метою забезпечення безпеки потерпілого, судом можуть бути встановлені особливі вимоги до поведінки особи, яка вчинила побутове насильство. Зокрема, під заборону поставлено: розшук, переслідування, відвідування потерпілого всупереч його волі, ведення усних, телефонних переговорів та контакт з потерпілим іншими способами; придбання, зберігання, носіння, використання вогнепальної зброї та інших видів зброї; немедичне вживання психоактивних речовин [214, ст. 22].

В Австрійській Республіці «поліція має право виселяти кривдника, що вчинив домашнє насильство, з сімейного дому на десять днів, як запобіжний захід, без згоди чи прохання жертви (на підставі службових повноважень). Протягом 24 годин поліція має відіслати звіт до центру втручання, що пропонує жертві комплексні консультації. Одна з цілей консультацій – надати жертві змогу ухвалити поінформоване рішення щодо того, чи звертатися до суду з сімейних справ для видачі довготривалого захисного наказу строком до трьох місяців» [113, с. 36].

Цікавим для дослідження та прикладного застосування є досвід США, де виокремлюються декілька видів охоронних приписів (ордерів). А саме: надзвичайно охоронний, тимчасово охоронний, постійно охоронний. Зокрема, «надзвичайний охоронний ордер видається суддею особі, якщо є потреба під час звернення останньої до поліції, коли ще не відбулося судового засідання й немає можливості його терміново провести (наприклад, у нічний час). Тимчасовий охоронний ордер видається особі за її зверненням до суду за наявності підстав на термін від 14 до 21 дня. Постійний охоронний ордер видається після тимчасового охоронного ордера

під час проведення судового розгляду, де, на відміну від процедури видання тимчасового ордера, участь винної особи обов'язкова» [49].

Інноваційним інструментом правового впливу на домашнє насильство є застосування спеціальних електронних браслетів. Так, у Французькій Республіці в Декреті № 2020-1161 від 23 вересня 2020 року визначено організаційно-правові засади впровадження мобільного електронного пристрою у визначених законодавством випадках і зокрема, для забезпечення та контролю за дотриманням заборони наближатися на відстань, визначену судом [217].

Вважаємо доцільним проаналізувати досвід ФРН у сфері протидії домашньому насильству. У цій країні жертви домашнього насильства мають право повідомити поліцію про інцидент домашнього насильства протягом трьох місяців. Якщо правоохоронні органи зателефонують безпосередньо до місця, де було вчинено злочин, заяву не слід писати – справа буде порушена без прохання потерпілого. До речі, до компетенції поліції входить призначення терміну заборони на контакти, порушення якого вже вважається кримінальним злочином. Штраф за напад (без тяжких тілесних ушкоджень) може бути досить дорогим: кілька тисяч євро штрафу або до року [235]. У ФРН Закон про цивільно-правовий захист від актів насильства та переслідування діє з 01 січня 2002 року.

У контексті зазначеного, хотілося б підкреслити, що вироблені у світовій спільноті заходи соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства тісно пов'язані з забороною психологічного натиску та фізичного покарання дітей. Наприклад, у Королівстві Швеція на дитину заборонено підвищувати голос, кричати як в сімейному колі, так і на вулицях, у громадських місцях. За недотримання батьками вимог ненасильницького виховання є підставою для тимчасово оформлення дитини (дітей) до спеціальних притулків. Непоодинокі випадки коли саме сусіди повідомляють правоохоронні органи (поліцію) про випадки домашнього насильства. З цього приводу проводиться просвітницька діяльність стосовно уникнення соціальної інерції з метою формування нульової толерантності до

домашнього насильства. Дітям роз'яснюються їх права, обов'язки. Також слід зауважити, що виявлення на тілі дитини різного походження та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, навіть незначного (синець, садно, залисина, свербіж, висипання, синець або поріз), за відсутності адекватного пояснення причин їх появи, можуть стати обґрунтованою підставою до оформлення дитини у спеціальний притулок у день виявлення тілесних ушкоджень.

Зупинимося на корекційних Програмах для кривдників й осіб, схильних до вчинення домашнього насильства, а також Програмах для потерпілих осіб. Варто відмітити: корекційні програми можуть бути добровільні й обов'язкові, які можуть відокремлюватися або не відокремлюватися, залежно від панівної культури суспільства, певних взаємозалежних змінних та інших чинників, окремо для чоловіків і для жінок.

Наприклад, у Киргизькій Республіці Типова корекційна програма щодо зміни насильницької поведінки для осіб, які вчинили сімейне насильство, містить добровільну й обов'язкову програму, які визначені окремо для чоловіків і для жінок.

Програма для чоловіків полягає у 2-х індивідуальних зустрічах та 24 групових зустрічах, обов'язкова програма розрахована на 30 днів, добровільна – на 6 місяців.

Програма для жінок складається з 2 індивідуальних зустрічей та 16 групових зустрічей, обов'язкова програма розрахована на 30 днів, а добровільна – на 4 місяці.

Запропоновані теми типових корекційних програм є цікавими та корисними не лише для осіб, стосовно яких застосовують зазначені програми, але й для тих, кого цікавить удосконалення власних комунікативних навичок, пошук гармонії як з собою, так з іншими. Зокрема, добровільна корекційна програма для жінок містить такі теми, як: визначення партнерських стосунків, пошук партнерських рішень, поліпшення відносин з іншими людьми, асертивне сприйняття оцінок, подолання гніву, подолання відчуття неприємних почуттів, запрошення до співробітництва, аналіз збентеження й емоційного насильства тощо [265].

Добровільна корекційна програма для чоловіків передбачає такі теми:

припинення насильницької поведінки; залякування та збентеження як тактика контролю; визначення поведінки без залякування й аналіз залякування і збентеження; поняття поваги й аналіз емоційного насильства; використання ізоляції як тактики контролю; примуси й приниження як тактики контролю; застосування заперечення, мінімізації та звинувачення для контролю над людьми тощо [265].

Також вагоме значення надають просвітницькі правові і психологічні програми, скеровані на формування ненасильницьких моделей поведінки в сім'ї, побуті, родині; розвиток потенційних здібностей особистості; підвищення обізнаності у своїх правах; спонукання особи до самостійності й автономії як системної особистісної риси. Зазвичай, зазначені напрями програм реалізують як державні, так і недержавні структури. Зокрема, в Республіці Бенін, з метою формування ненасильницької моделі поведінки, запроваджено освітні програми з основ спільного проживання, формування навичок взаємної поваги між особами різної статі та формування неприйняття й засудження насильства.

Позитивним аспектом у зазначеній проблематиці є функціювання в Республіці Бенін мережі територіальних центрів соціального просування, одним із завдань яких є соціальна допомога, консультації потерпілим від домашнього насильства. Такі центри, наприклад, є в містах Кету (Kétou), Коме (Comé), Савалу (Savalou), Саве (Savè), Параку (Parakou). У ФРН Мюнхенський інформаційний центр для чоловіків охоплює консультаційний пункт і групи самодопомоги для чоловіків з метою формування позитивної самосвідомості чоловіків. У Французькій Республіці діють численні консультативні, інформаційні центри, асоціації, громадські організації, серед яких Федерація жертв Французької Республіки, інформаційний центр стосовно прав жінок та сімей. Безперечно, існує різниця в якісних і кількісних показниках рівня надання соціальної, правової, психологічної допомоги в різних кранах світу. Низький соціально-економічний статус, правова необізнаність збільшують ризики домашнього насильства та є вагомими перешкодами й обмеженнями на шляху розв'язання проблематики домашнього насилля в країнах з

низьким рівнем економіки та мізерним соціальним забезпеченням вразливих категорій населення.

З цього приводу, як приклад, проаналізуємо результати досліджень, проведених сенегальськими вченими в 11 регіонах Сенегалу з 10 квітня до 9 травня 2017 року [243]. Відповідно до зазначених даних, можна стверджувати, що відсутність автономії та скрутне економічне становище, у якому живуть жінки й дівчата, є чинниками, що підтримують насильство в суспільстві. Водночас домінування агресора, за твердженням сенегальських вчених, спонукає його використовувати загрози й таким чином змусити жертву не повідомляти про домашнє насильство. Отже, психологічна підтримка жертв і правова інформованість є недостатніми [243].

Наступним міжнародним стандартом в системі запобігання, протидії домашньому насильству є організація та функціонування притулків для осіб, постраждалих від домашнього насильства, й осіб, яким загрожує насильство. Їх створюють органи місцевої влади, хоча і не виключено створення притулків громадськими об'єднаннями, організаціями, міжнародними організаціями, фізичними особами, підприємцями, відповідно до законодавства конкретної держави. Надання послуг можливе на платній і безоплатній основі.

Зокрема, будинки допомоги та розміщення для жінок, потерпілих від домашнього насильства, у Канаді надають безплатні та конфіденційні послуги 24 години на добу, 7 днів на тиждень і пропонують доступ до послуг перекладачів 41 мови, а також до спеціалізованого обладнання для жінок з вадами слуху. Також слід зауважити, що перший німецький притулок для жінок, відкритий у Берліні 1976 року, був проєктом Федерального міністерства сімейних справ, літніх людей, жінок і молоді. Нині у ФРН діють понад 400 притулків для жінок [140, с. 46].

У 2018 році в Республіці Казахстані працювало 38 кризових центрів. Оснащення притулками кризових центрів становило – 78,9 % (30 одиниць). Питома вага кризових центрів в регіонах доводиться на Карагандинську область – 22,8 %,

СКО (Східно-Казахстанську область) – 13,1 % і Акмолинської області – 9,5 %. У Актюбінської й Алматинській областях по 7,8 % [106, с. 6].

У Республіці Таджикистан у 2018 році при державних органах і громадських організаціях функціонувало 33 кризових центри й 3 тимчасових притулків, які безпосередньо надають допомогу жертвам насильства в сім'ї [202, ст. 13].

Аналізуючи зарубіжний досвід запобігання, протидії домашньому насильству, доцільно також окреслити такий інноваційний механізм, як Схема розкриття інформації про домашнє насильство у Сполученому Королівстві Велика Британія. Так званий «Закон Клер» регулює порядок надання інформації щодо особи, стосовно якої в минулому відбувалися випадки домашнього насильства. Закон названо на честь Клер Вуд. Свого часу вона познайомилася в соціальній мережі зі своїм майбутнім партнером, який згодом вчинив жорстоке насильство проти неї, що спричинило її смерть. Важливо, що Схему розкриття інформації про домашнє насильство в Англії та Уельсі («Схема») розроблено для потенційних жертв домашнього насильства, що мають «право запитувати» або «право знати» про історію насильства партнера [220, с. 3].

Ще одним структурним елементом в міжнародному та закордонному законодавстві стосовно окресленої проблематики є запровадження спеціалізованих навчальних курсів для суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Наприклад, у Королівстві Данія питання домашнього насильства були внесені до навчальних планів студентів-медиків, медсестер і дослідників у галузі охорони здоров’я. Це також один із предметів аспірантської підготовки на факультетах гінекології, педіатрії та психіатрії. У Сполученому Королівстві для суддів, що мають справу з випадками домашнього насильства, доступні спеціальні програми підготовки. Відвідування подібних курсів – необхідна умова для того, щоб стати суддею, компетентним у галузі домашнього насильства [113, с. 23].

У Республіці Бенін (Західна Африка) кожен суд першої інстанції повинен

призначити принаймні одного слідчого суддю, який буде відповідати за розслідування всіх випадків домашнього та сексуального насильства [236, ст. 16].

Водночас у Канаді, як наголошує Т. Фулей, деякі провінції, зокрема Альберта, розробили спеціальні посібники, а Національний суддівський інститут Канади (НСІ) — окремий 4-денний курс з розгляду справ щодо домашнього насильства у сімейних та кримінальних судах [187, с. 112]. Характерною особливістю кожного навчального курсу, орієнтованого на опанування професійними навичками (skill – based course), є те, що всі теоретичні аспекти, які вивчають або під час презентацій, або у коментарях експертів, введено до сценарію навчальної справи [187, с. 114].

Вироблення ефективної системи запобігання, протидії домашньому насильству передбачає також розроблення й складання державних цільових Програм із реалізації озвученого політико-правового курсу держави стосовно домашнього насилля.

Наприклад, у Канаді прийнято План спеціальних акцій (дій) щодо запобігання ситуаціям домашнього насильства з високим ризиком небезпеки та підвищенню безпеки жертв на 2020 – 2025 роки.

У Республіці Таджикистан постановою Уряду від 3 травня 2014 року № 294 затверджена Державна програма щодо попередження насильства в сім'ї в Республіці Таджикистан на 2014–2023 роки, яка спрямована на забезпечення рівноправності чоловіків і жінок у розв'язанні сімейних проблем, незалежно від національності, раси, статі, мови, релігійних і політичних переконань, соціального стану, освіти, майна; захисту й зацікавленості в материнстві; турботи про виховання дітей і захисту їхніх прав та інтересів; моногамії; добровільності шлюбу та вільного його розірвання; взаємної відповідальності з майнових, духовних питань і взаємної турботи членів сім'ї [202].

Прийнята у 2016 році Концепція сімейної та гендерної політики в Республіці Казахстан до 2030 року спрямована на реалізацію заходів з підтримки інституту сім’ї [106, с. 46]. Тим часом перший План дій проти домашнього насильства в

Королівстві Іспанія було розроблено у 1998 році. Конституційну угоду про створення в Королівстві Іспанії Обсерваторії проти домашнього насильства та гендерного насильства підписано 26 вересня 2002 року.

Отже, значна кількість розглянутих нами держав, шляхом прийняття відповідних законодавчих новел, зробили вагомі кроки в сфері протидії домашньому насильству. На нашу думку, корисним для України і таким, що може бути запозичений до законодавства нашої держави, є досвід таких країн: 1) США, (в щодо видачі охоронних приписів (надзвичайно охоронного, тимчасово охоронного, постійно охоронного) як заходу впливу на правопорушників); 2) Республіки Казахстан (щодо визначення особливих вимог до поведінки особи, яка вчинила побутове насильство поліції); 3) Королівства Данія (запровадження спеціалізованих навчальних курсів для суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству); 4) Королівства Швеція (заборона психологічного натиску та фізичного покарання дітей та застосування заходів соціально-правового впливу у випадках порушення встановленої заборони); 5) Французької Республіки (застосування спеціальних електронних браслетів щодо домашніх кривдників).

Отже, предметні форми й методи соціально-правового впливу у сфері запобігання домашньому насильству є взаємодією різних складників державного механізму, для яких характерним є імплементація міжнародних нормативно-правових стандартів у національне законодавство країн світу. Водночас розв'язання проблеми домашнього насильства у світі й у конкретно обраній державі є системою чинників економічного, політичного, культурного характерів та, з-поміж іншого, пов'язане з особливостями обраного вектора механізмів державного впливу.

Висновки до розділу 1

Дослідження проблематики домашнього насильства визначається такими теоретико-методологічними засадами:

1. Домашнє насильство є проявом неправомірної поведінки в сім'ї, побуті, родині, порушенням конституційних прав і свобод людини та громадянина. Ситуація, яку породжує це явище, зачіпає приватні й суспільні інтереси, зокрема право людини на безпечне середовище, гармонійний розвиток, та набуває ознак суспільно-небезпечного діяння із заподіянням істотної шкоди правоохоронним інтересам держави, особи, суспільства.

2. Критерії визначеності домашнього насильства пов'язані з базовими правовими приписами, притаманними тому чи іншому типові правової системи, політичного режиму, історичних умов, які, безперечно, складають світоглядну складову людської свідомості, пізнання, ціннісних орієнтацій, норм, способів поведінки, і відповідно, норм укладу сімейного буття та морально-правові поведінки в сім'ї, побуті, родині.

3. Результати дослідження домашнього насильства крізь призму громадської думки переконливо засвідчили складність домашнього насильства як соціального явища та суспільно-небезпечного діяння. Ефективна протидія цьому явищу передбачає врахування соціальних, економічних та психологічних аспектів проблеми.

4. Положення більшості проаналізованих нормативно-правових актів мають, порівняно з міжнародно-правовими стандартами, низку як спільних, так і відмінних рис. Це пояснюється тим, що вихідними умовами імплементації норм міжнародних стандартів у національне законодавство країн світу є врахування соціокультурних традицій, правової ментальності та керівних положень державно-політичного курсу.

5. Результати аналізу міжнародно-правових стандартів, закордонного досвіду надають нам можливість виокремити концептуальні засади механізмів і інструментів соціально-правового впливу на запобігання домашньому насильству. Основними тенденціями розвитку, які сформувалися у сфері запобігання домашньому насильству, визначено заходи соціально-правового впливу. Серед них: запровадження інституту термінових охоронних, захисних приписів,

обмежувальних приписів/наказів, розвиток мережі соціальних центрів, притулків для осіб, які постраждали від домашнього насильства.

6. Попри численні напрацювання, які становлять велику теоретичну цінність і практичну значущість, проблематика домашнього насильства не втрачає своєї актуальності й потребує спеціального, ґрунтовного вивчення, об’єктивного осмислення та різнобічного аналізу різних аспектів домашнього насильства, що передбачає дослідження природи, джерел, складових у причинно-наслідковому зв'язку домашнього насильства. Є необхідним з’ясування загальних й специфічних особливостей насильницької моделі поведінки кривдника (злочинця) та віктимної поведінки жертви (потерпілої) у причинно-наслідковому ланцюжку домашнього насильства.

РОЗДІЛ 2
ПСИХОЛОГО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Специфіка домашнього насильства як соціального явища та кримінального правопорушення полягає у тому, що за кожним випадком домашнього насильства простежується усталена роками складна конфігурація глибинного поліфонічного міжособистісного і внутрішнього конфлікту. Це, у свою чергу, зумовлює з'ясування загальних та специфічних особливостей насильницької моделі поведінки кривдника (злочинця) та виявлення особливостей віктимної моделі поведінки жертв як структурних одиниць причинно-наслідкового ланцюжка у сфері домашнього насильства.

2.1. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт

Спільне проживання подружжя, членів родини, яке передбачало сімейний добробут, безмежну радість, натхнення, родинні симпатії, в окремих випадках під впливом тих чи інших чинників починає змінюватися і набуваючи різних форм агресивної поведінки (фізична агресивність; словесна агресивність), стає тягарем для подружжя, членів родини. Наступає сімейна криза, яка характеризується спалахами гніву, відчаю, погрозами, сварками, бійками, що з плином часу набуває різних форм домашнього насильства. До того ж насильство в сім'ї, родині, що відбувається на очах у дітей, завдає моральну, психологічну, інколи й фізичну шкоду дітям, сприяє набуття ними негативного досвіду та виступає об'єктивною перепоною гармонійного розвитку особистості.

Ситуація, яку породжує це явище, зачіпає приватні й суспільні інтереси, зокрема право людини на безпечне середовище та гармонійний розвиток, і нерідко набуває ознак суспільно-небезпечного діяння із заподіянням істотної шкоди

правоохоронним інтересам держави, особи, суспільства. У зв'язку з цим, домашнє насильство визнано одним із найактуальніших викликів порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Загалом домашнє насильство за своїми наслідками та діями належить до числа ключових проблем суспільного та приватного буття. Це пояснюється численними факторами, складністю механізму, множиною та багатоманітністю чинників домашнього насильства, в основі якого простежуються конфігурації соціального та особистісного, які являють собою комплекс об'єктивних та суб'єктивних умов й чинників, що акумулюють невмотивовані прояви агресії й утворюють сприятливі умови для проявів домашнього насильства.

На підставі аналізу матеріалів теоретичної та емпіричної бази дослідження можна стверджувати, що проблематика латентних та відкритих форм домашнього насильства нерідко пов'язана із морально-психологічною неспроможністю, культурним табу, страхом осуду, соромом та іншими несприятливими уявленнями, які є результатом довготривалого стереотипного мислення щодо критерію правомірності в сім’ї, побуті, родині. У формуванні подібного бачення значною мірою простежуються чинники мікро- і макрокультури, застарілі модуси нормативності й девіантності у сімейних, родинних, побутових стосунках. Наявні нині проблемні моменти ускладнюються нездатністю належним чином захистити свою честь, гідність і відстояти свої законні права та інтереси. До того ж суперечності громадської думки стосовно фонових явищ насильства в сім’ї та збереження дискримінаційних уявлень про моделі поведінки й подолання конфліктів ускладнюють вирішення проблемних ситуацій домашнього насильства.

На цьому тлі «домашнє насильство має глибокі корені застарілого гніту, що засноване на між статевому, економічному або фізичному домінуванні у сімейних відносинах. Таке насильство вчинюється із протиправним наміром завдати прямого чи непрямого впливу на поведінку залежного члена сім’ї та пов’язане із завданням матеріальної чи моральної шкоди. Причому, особливої складності протидії

сімейному насильству завдає недостатній рівень розуміння та засудження таких правопорушень у суспільстві та в окремих сім'ях» [36, с. 6].

Складний та суперечливий феномен домашнього насильства являє собою інтегрований комплекс елементів макросистеми й мікросистеми, включає чинники біологічного, соціального, психологічного, культурного характеру, що відображено відповідно в різних теоріях насильницької поведінки: соціокультурній; системно-сімейній; індивідуально-психологічній. Також виокремлюють такі теорії сімейного насильства як: інституціональні (Т. Веблен, У.К. Мітчелл), конфліктологічні (Р. Дарендорф, К. Боулдинг), соціокультуральні (М. Страус, С. Стейнметц). Кожна зі зазначених теорій охоплює певні підходи та сегменти соціальності, спільними для яких виступає наявність глибинного конфлікту.

У структурній основі поліфонічності конфлікту домашнього насильства з-поміж інших складових лежить конфлікт цілей, конфлікт пізнання, конфлікт почуттів, що в поєднані з низьким рівнем правової культури, деформацією правосвідомості, психопатологічними розладами особистості створюють надалі ризик суспільно-небезпечного діяння.

Наявність суперечностей під час розбіжності інтересів та ціннісних установок спонукає до нав'язування свого бачення, своїх принципів, стереотипів, які формують модель поведінки учасників конфліктної взаємодії. Істотною ознакою досліджуваного поняття є агресія, неповага до прав і свобод іншої людини, пронизливе почуття ненависті, жадоба моральної, психологічної, економічної влади, намагання приховати особисту неповноцінність шляхом нав'язуванням власної влади над членами сім'ї, родини; застосування різних форм контролю та маніпулювання іншими; високий рівень оцінних суджень і наклеювання ярликів, поряд з низьким рівнем психічної саморегуляції, комунікативної культури. При цьому всі учасники конфлікту у сфері домашнього насильства як безпосередньо, так і опосередковано, впливають один на одного.

У процесі домашнього насильства поряд з емоційними виснаженням

формується вегетативний дисбаланс організму. Нерідко мають місце психопатологічні розлади (підвищена тривожність, роздратованість, іпохондричний розлад, астенія, суперечливість, внутрішня неузгодженість, неврівноваженість, агресія). Спостерігаються когнітивні порушення, формується почуття провини, суїцидальні думки, розлади сну, низька самооцінка та інші продуктивні й непродуктивні психопатологічні симптоми, які в стані депривації або фрустрації виступають наріжним елементом розвитку деструктивної моделі поведінки, що своєю чергою провокує формування асоціальності.

Зазначене призводить до деструкцій у поведінці жертви та кривдника, психоневрологічного виснаження, порушення працездатності, соціального чи професійного функціювання учасників глибинного конфлікту домашнє насильство. Як засвідчує проведений нами аналіз, в окремих випадках криза сімейних взаємовідносин настільки сильно визріла, що укладання угоди про примирення не вбачається можливим, навіть із рідними, котрі проживають спільно і пов’язані спільним побутом.

На підтвердження зазначеного проаналізуємо викладений в Єдиному державному реєстрі судових рішень вирок у справі за номером 523/11874/20 (номер судового провадження: 1-кп/523/1244/20). У мотивувальній частині вироку суду зазначено: потерпіла «наполягала на суворій мірі покарання для обвинуваченого, не бажаючи вибачати синові, незважаючи на те, що останній просив вибачення за вчинене, говорив про усвідомлення своєї провини та каяття, відсутність тяжких наслідків» [29].

Порушення психоемоційного балансу, невміння конструктивно підходити до вирішення конфлікту підкреслює взаємозв’язки розладів особистості й розладів поведінки та засвідчує соціальне, психологічне напруження в сім’ї, побуті, морально-етичний занепад, що закономірним чином призводить до неспроможності гармонійного сімейного життя. Такий стан речей надає підстави стверджувати (підкреслити), що модульні зв’язки учасників глибинного конфлікту домашнє

насильство, набуваючи форм злочинного діяння, детерміновані комплексом взаємозалежних чинників біологічного та соціального характерів.

До чинників домашнього насильства належить низький рівень правової культури, правового виховання, деформація правосвідомості, нехтування моральними цінностями суспільства. Зазначені чинники суттєво пов'язані із фізіологічними та соціально-економічними чинниками (економічна напруга в сімейному бюджеті, незадовільні житлові умови тощо). Відсутність поваги, гармонії, духовного розвитку в сім'ї поступово стають поштовхом до приниження, незадоволеності, агресії, кепкування, нехтування правами інших осіб, порушення важливих соціальних норм спільного проживання. Прояви безвідповідальності стосовно дітей, нехтування чи неспроможність реалізувати батьківські права та обов'язки часто виступають спонукальними факторами зародження домашнього насильства в сім'ї. Непоодинокі випадки, коли діти стають заручниками адиктивної поведінки батьків, постійно роздратованих матерів, татусів та власним стражданням платять за батьківську потребу в самоствердженні. Вразливість, необізнаність, складні життєві обставини, стреси, заклопотаність нерідко стають передумовами неправомірної поведінки осіб.

Поліфонічність домашнього насильства відзначається циклічністю, що розгортається у часі й у просторі. Історія циклічності домашнього насилля включає чотири фази:

1. На початку (перший етап) простежується накопичення напруги, супротивність, формування невдоволення, роздратованості, назрівання конфліктної ситуації.

2. Далі слідує кульмінаційний етап. Стан гострого безконтрольного емоційно-психологічного стану, неодмінним елементом якого є вибух епізодів насильства (фізичного, економічного, психологічного, сексуального).

3. Третя фаза проходить під назвою так званого «медового місяця». Зазначена фаза характеризується теплими відносинами, показовістю «начебто щирого каяття»

та гарних відносин. Спостерігається прийняття провини. Лунають обіцянки виправлення та подальшої «слухняної поведінки».

4. Після періоду «медового місяця» наступає стадія невдоволення, непорозуміння, розчарованість; відчуття що «нічого не змінилося», він (вона) «знову ображає», він (вона) «знову не слухається» знову опановують партнерів; простежується загострення суперечностей, невдоволення, залучення нових учасників, поява нових та (або) розгортання усталених нерозв'язаних фрагментів глибинного конфлікту.

Висока концентрація неадекватного сприйняття, негативізму, невміння, неспроможності і неготовності розв'язати міжособистісний конфлікт конструктивним шляхом сильно утруднює стосунки і значною мірою призводить до фатальності домашнього насильства.

За таких умов чільне місце в наростанні міжособистісного та внутрішнього стану невдоволення учасників конфлікту посідає психологічна несумісність, яка включає індивідуально-психологічні складові, ціннісні орієнтації, рівень домагань, правову культуру, світоглядні концепти, соціальну роль.

Аналіз проведених спостережень, анкетувань, опитувань підтверджує роль психологічної несумісності та рівня правосвідомості в розгортанні конфлікту. Так, за психологічної несумісності на ґрунті особистісних неприязних стосунків та наростання суперечностей спрацьовує закон ескалації конфліктогенів. До того ж прояв конкретного епізоду домашнього насильства залежить від взаємопов'язаних, взаємозалежних індикаторів економічного, морального, психологічного зрізів. Формами психологічних конфліктогенів можуть бути: погрози, приниження, сарказм, деструктивна критика, газлайтинг, принизливі судження, повчання, докори та інше. Кожна повторність циклу домашнього насильства має тенденцію до поглиблення сформованого глибинного конфлікту.

З плином часу фрагментарність епізодів насилля набуває звичного для сім'ї стану співзалежності учасників конфлікту, засвідчуючи адаптовану роками

стереотипну неправомірну поведінку, втрату контролю над власною поведінкою та незворотний процес деградації особистості, тим самим, створюючи вірогідність розвитку «конфлікту вітального значення». Це свідчить про поліфонічність домашнього насильства, яка торкається різних сфер суспільного і особистого буття.

Означене фокусує увагу на ролі соціально-психологічної компетентності, психологічної стійкості, індивідуально-психологічних особливостях учасників у формуванні та розгортанні домашнього насильства.

Водночас до головних причин домашнього насильства вітчизняні вчені відносять «складність економічного стану родини та слабкість системи соціального контролю над сімейними відносинами в умовах прийнятих у суспільстві поглядів на це та стереотипів» [1, с. 29].

Серед причин, які зумовлюють вчинення насильства в сім'ї щодо дітей, за результатами проведеного нами опитування працівників органів публічної адміністрації, виокремлено такі: 39,4 % респондентів пов'язують це явище із свідомим методом виховання; 33,3 % – з матеріальною нестабільністю; 27,3 % – з нездоровим способом життя членів сім'ї. При цьому 41,4 % опитаних осіб зазначили, що батьки застосовують насильство до своїх дітей, вважаючи його кращим методом виховання; 36 % – батьки не знають інших методів виховання; 27,6 % – через наявність поганого настрою шляхом вираження злості. Загалом, «причини формування насильницьких взаємин в родині не вичерпуються будь-яким одним фактором. Розвиток насильницьких стосунків є наслідком їх сукупності» [181, с. 25].

Домашнє насильство проявляється в умисних систематичних неправомірних діях або (та) бездіяльності кривдника й за своїми видами, як вже зазначалося у попередніх підрозділах, виокремлюється як: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне. Детальну характеристику видів домашнього насильства за чинним законодавством України наведено у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [155], «Методичних рекомендаціях щодо запобігання та

протидії насильству» (лист Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2018 р. № 1/11-5480) [130].

Зокрема, істотною ознакою фізичного домашнього насильства є неправомірні умисні систематичні дії фізичного спрямування. До таких дій, наприклад, належать щипання, удари, укуси, поштовхи. Для здійснення фізичного домашнього насильства можуть бути використані різні знаряддя і засоби вчинення домашнього насильства.

Для економічного домашнього насильства суттєвим є умисні систематичні неправомірні дії чи бездіяльність, в основі яких простежується економічне маніпулювання та незаконний вплив на економічні ресурси жертви.

Психологічне домашнє насильство означає умисний неправомірний психологічний вплив, що здійснюється систематично тривалий час та має на меті підпорядкування, гноблення, приниження, звинувачення обраної кривдником мішені. Психологічне насильство являє собою цілеспрямований процес психологічного маніпулювання, який зазвичай відбувається із використанням погроз, залякувань, газлайтингу. Такий вид насильства найчастіше проявляється у свідомому ігноруванні потреб та почуттів іншої людини, презирстві, зневазі, у словесних образах, у грубій нецензурній лайці, приниженні честі, гідності, погрозах фізичною розправою, що викликають у потерпілих осіб психологічні страждання, емоційну невпевненість, зниження працездатності та погіршення якості життя. Шляхом прямого чи опосередкованого впливу, відкритого чи прихованого примусу, агресії кривдник вміло та артистично використовує контрольований гнів, відверту брехню, неправомірний психологічний контроль для знецінення почуттів, інтересів, прагнень, переконань, потреб, проблем, світогляду жертви та формування в останньої психологічного дискомфорту, залежності, страху.

Сексуальне насильство – це неправомірне діяння умисного систематичного характеру, спрямоване на сексуальну, інтимну сферу особистості жертви побічно чи безпосередньо.

Отже, домашнє насильство характеризується неправомірними насильницькими практиками, агресивною поведінкою та, окрім зазначеного, високою латентністю. Наведені положення дозволяють стверджувати, що істотними умовами та особливостями домашнього насильства є умисні систематичні неправомірні дії чи бездіяльність кривдника, вразливість жертви, її соціальна або психологічна слабкість, недосконаліть, що пов'язано з психологічною несумісністю кривдника – жертви.

Поряд із цим поліфонічний глибинний конфлікт, яким є домашнє насилля, вміщує в собі функціональне ядро полярності: конструктивізму та деструкції. З огляду на зазначене, вкрай важливим є вміння та готовності віднайти потенційні ресурси особистості, спрямовані на підвищення рівня розвитку критичного мислення, рівня самоконтролю, незалежності й спроможності самостійного опанування методами та прийомами конструктивного вирішення конфліктної ситуації ще на стадіях зародження чи інтенсивного формування домашнього насилля.

Це відповідно потребує зміни світогляду й вироблення навичок правомірного, з гуманістичних позицій, розв'язання конфлікту та беззаперечного відсторонення від стереотипних дискримінаційних неправомірних насильницьких рішень і діянь (дій чи бездіяльності) у сімейній (родинно-побутовій) рольовій взаємодії. Виходячи із сказаного доходимо висновку, що неодмінним атрибутом формування дієвої системи запобігання домашньому насильству є процес самопізнання, саморозвитку, саморегуляції, розширення комунікативної компетентності та вироблення нового стилю міжособистісного спілкування.

Саме тому, одним із найактуальніших напрямів подолання домашнього насильства набуває викорінення дискримінаційних стереотипних уявлень стосовно морально-правових норм поведінки у сімейно-побутових, родинних відносинах, та усвідомлення, сприйняття нових зразків моделей поведінки, заснованих на аксіологічних настановах демократичного суспільства людино центричної моделі

буття. У цьому контексті своєчасною та доцільною є розроблена політика вітчизняного законодавця спрямована на «викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі й обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-які звичаї і традиції, що на них ґрунтуються» [155]. Зазначене неодмінно позначається на переосмисленні заданих тоталітарним режимом правил поведінки в сім'ї, побуті, родині.

Зауважимо, що правовий вплив на прояви домашнього насильства характеризується широким спектром морально-правових форм, механізмів, засобів та розглядається в системі національного права України у цивільному, адміністративному, кримінальному судочинствах. Однією із необхідних умов об'єктивного, неупередженого розгляду у кримінальному провадженні справ за вчинення домашнє насильство є кримінально-правова кваліфікація злочинів. Кримінально-правова кваліфікація покликана з'ясувати яке конкретно суспільно-небезпечне діяння вчинено суб'єктом кримінального правопорушення та за якою нормою кримінальному кодексу потрібно оцінювати ті чи інші дії, бездіяльність.

Дослідженню проблемних питань, пов'язаних з особливостями застосування норм права під час кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства присвятили свої праці А. Байда, А. Вознюк, В. Гальцова, О. Дудоров, О. Книженко, І. Кравченко. А. Олійниченко, Ю. Орлов, О. Паламарчук, М. Хавронюк, О. Харитонова, О. Пчеліна, А. Шинкарчук та інші вітчизняні науковці.

Науковцями та практиками фокусується погляд на методах імплементації норм Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції) в чинне законодавство України та акцентується увага на прецеденті тлумачення нормативно-правових актів щодо: а) адміністративного правопорушення домашнє насильство; б) злочину «домашнє насильство»; в) злочинів, пов'язаних із домашнім насильством; г) обставин, які обтяжують покарання.

В. Гальцова, на основі аналізу ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство»,

стверджує, що імплементація норм Стамбульської конвенції була здійснена шляхом інкорпорації. Унаслідок цього має місце порушення правил законодавчої техніки під час формулювання диспозиції цієї статті, оскільки у ній текстуально відтворено положення цієї Конвенції [38, с. 251].

У своїх працях А. Вознюк, аналізуючи зміст диспозиції ст. 126-1 КК України відзначає, що відповідна кримінально-правова норма породжує більше проблем, ніж вирішує, оскільки: 1) є не чітко визначена диспозиція, яку можна тлумачити по-різному; 2) ст. 126-1 КК України не охоплює переважну більшість випадків домашнього насильства, яке криміналізоване в інших статтях закону про кримінальну відповідальність; 3) для визнання злочину домашнім насильством необхідно, щоб відповідні дії вчинялися систематично, що не дає можливість цій кримінально-правовій нормі ефективно виконувати функцію запобігання цим злочинам; 4) у разі кваліфікації злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, за сукупністю існує висока вірогідність порушення принципу non bis in idem [34, с. 9].

Українська дослідниця Н. Довгань-Бочкова, загалом схвалюючи прагнення законодавця боротися з домашнім насильством, вважає «норму, закріплену в ст. 126-1 КК України невдалою і непридатною для застосування на практиці» [61, с. 195]. На думку науковиці, «залучивши в зміст поняття домашнє насильство діяння, які не визнають насильством в інших складах злочинів, законодавець порушив як правила логіки, так і принцип точності та уніфікованості законодавчої термінології. Як зазначено в п. 12 «Методичних рекомендацій щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки», схвалених постановою колегії Міністерства юстиції від 21 листопада 2000 р. № 41, особливу увагу необхідно звертати на точність термінології» [61, с. 195].

Віддаючи належне науковому доробку згаданих вище науковців слід визнати, що наявна проблема кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства стає дедалі актуальнішою, що своєю чергою зумовлює активізацію наукових пошуків досліджуваного предмета. При цьому «дослідникові не достатньо встановити новий

факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити його загально пізнавальне, теоретичне або практичне значення» [192, с. 3].

Відтак у межах дослідження доцільним є виявлення та з'ясування суперечності та неузгодженість наявної дефініції об'єктивної сторони злочину домашнє насильство за ст. 126-1 Кримінального кодексу України.

Власне кажучи, аналіз норм чинного законодавства України, актів судової правотворчості та результатів наукових пошуків вітчизняних вчених з окресленої проблеми виявив неузгодженість тлумачення (осмислення) дійсного змісту ознак кримінального правопорушення «домашнє насильство». До найістотніших недоліків відносяться неконкретність та неоднозначність формулювання ознаки «систематичності» у співвідношенні з іншими подібними поняттєвими одиницями. Утім, у чинному законодавстві відсутнє термінологічне узгодження такого терміна як «систематичність», а єдиної думки відносно зазначеного терміна також не досягнуто. Продовжуючи та поглиблюючи озвучену думку стосовно «систематичності» в розумінні «систематичне вчинення домашнього насильства», ми підтримуємо погляди науковців про необхідність однозначного стислого логічного і правового визначення ознаки «систематичності». Відповідно виникають питання: як саме, яким чином відраховувати систематичність, дотримуючись при цьому принципу недопустимості подвійного інкримінування. Також залишаються спірними інші питання конкуренції кримінально-правових норм.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка В. Гальцової, яка стверджує, що формулювання у тексті диспозиції «систематичне вчинення насильства» суперечить поняттю злочину, яке закріплене у ч. 1 ст. 11 КК, згідно з яким, з одного боку, злочином визнається суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння, тобто злочином визнається й один акт поведінки суб'єкта злочину [36, с. 251]. Науковиця акцентує на випадках «вчинення одного акту насильства і за відсутності систематичного вчинення дій, але які потягли такі наслідки, як утрата працездатності чи розлад здоров'я та навіть смерть. Тому у цьому сенсі термін

«систематичне вчинення насильства», що має багаторазовий (три й більше епізоди) характер, необґрунтовано обмежує кримінальну відповідальність за домашнє насильство лише систематичністю дій. Коли таке насильство може заподіяти, наприклад, тілесне ушкодження середньої тяжкості й внаслідок одиничного акту діяння), тому заслуговує на необхідність кримінальної відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, навіть якщо воно вчинене одним актом діяння суб'єкта злочину [38, с. 251].

Відтак П. Біленко вважає, що систематичність, як ознака об'єктивної сторони домашнього насильства, полягає в багаторазовому (від 3-х разів), тривалому (протягом року) вчиненні діянь, передбачених диспозицією ст. 126-1 КК України [9, с. 99].

Натомість О. Дудоров, М. Хавронюк стверджують, що словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. За цих умов, «закінченим злочин вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в терміновому заборонному приписі, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Звісно, для доказування факт документування має значення, але не більше, ніж інші передбачені законом докази – показання потерпілих, свідків, висновки експертиз тощо» [65, с. 78].

Аналіз смислового навантаження критеріїв «систематичності» породжує чимало тривалих дискусій серед науковців стосовно взаємозв'язку та відокремлення домашнього насильства в межах адміністративного чи кримінального правопорушення.

З приводу цього В. Мельянков, Г. Усатий висловлюють думку про «можливі алогічні та несправедливі тлумачення» наголошують В. Мельянков, Г. Усатий [129, с. 94]. Зокрема, науковці зазначають «можливі алогічні та несправедливі

тлумачення: якщо особа вже була притягнена до відповідальності за 126-1 ККУ, втім вдається до домашнього насильства повторно – потрібно очікувати й повторного виникнення ознаки «системності», тобто знову спочатку притягати особу до адміністративної відповідальності. Безумовно, ця проблема може бути вирішена судовою практикою, втім те, що за повторюваність не передбачається більш жорсткої санкції – суд самостійно виправити не спроможний «системності» [129, с. 94]. Утім, В. Мельянков, Г. Усатий вважають, що «прив'язка систематичності до необхідності попереднього притягнення до відповідальності за ст. 173-2 КУпАП є хибною. Стаття 173-2 КУпАП передбачає абсолютно ті ж дії, що і ст. 126-1 ККУ, єдиною відмінністю є лише те, що стаття Кримінального кодексу передбачає систематичність» [129, с. 93]. Про проблему розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства також наголошує Т. Мінка [136].

Із урахуванням сказаного зазначимо концептуальні засади відмежування кримінального правопорушення домашнього насильства від суміжних кримінальних і адміністративних правопорушень, висвітлені в Окремій думці судді. Окрема думка є специфічним судовим актом, процесуальним документом в якому офіційно сформульована правова позиція судді стосовно спірних питань матеріального і процесуального права.

Виходячи із правової позиції, викладеній в Окремій думці судді апеляційного суду від 22 лютого 2022 році у справі 344/6797/20 (кримінальне провадження № 11-кп/4808/106/22) «відмежування кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України від адміністративних правопорушень ,передбачених ст.173-2 КУпАП полягає не тільки у систематичності вчинення психологічного насильства, а і стосується наслідків до яких воно призвело» [137]. Також наголошується, що «застосування заходів кримінально-правового впливу (кримінальна відповідальність) до особи на підставі сукупності аналогічних адміністративних правопорушень, за кожне з яких вона зазнала стягнення, порушує принцип non bisin

idem («двічі за одне й те саме не карають»), передбачений ст. 61 Конституції України та ч. 1 ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, що також узгоджуються з правовою позицією Верховного Суду, викладеної в постанові від 16.04.2020 у справі № 397/1694/14-к.» [143].

Про ризик «дублювати справи про адміністративні правопорушення та кримінальне провадження, які стосувалися одних і тих самих фактів, і як наслідок особу двічі було притягнуто до суду та покарано за одні й ті самі правопорушення, що неодмінно свідчитиме про порушення ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції» також підкреслюється в Окремій думці судді у справі № 582/1259/20 (судове провадження № 11-кп/816/876/21) [23].

Не менш актуальними для дослідження та практики залишаються і питання взаємозалежності, взаємозв'язку видів домашнього насильства. Приміром, фізичне насильство супроводжується психологічним тиском, приниженням, утиском, що призводять виснаження нервової системи. Економічне домашнє насильство також впливає на психологічний стан жертви.

До такого висновку приходять й інші дослідники. До прикладу, О. Дудоров, М. Хавронюк, аналізуючи новели законодавства щодо домашнього насильства, стверджують, що «у реальному житті усі три згадані вище форми насильства або дві з них застосовуються, як правило, одночасно: людина є живою системою, яка існує в соціумі, і в ній фізичне і психічне, а також соціальне, частиною якого є економічні відносини, нерозривно пов'язані» [65, с. 75].

Зі свого боку, А. Вознюк висловлює думку, згідно з якою «буквальне тлумачення об'єктивної сторони цього злочину дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру. Проте, слід врахувати, що зазначені різновиди насильства можуть охоплювати цілу низку різних видів суспільно небезпечних діянь, зокрема тих, які криміналізовані в інших складах злочинів. Вище викладене, а також аналіз санкції ст. 126-1 КК України, дають підстави для висновку про необхідність тлумачення

зазначеної норми виключно обмежено, тобто нею охоплюються не усі, а лише окремі прояви домашнього насильства» [34, с. 9].

Власне, В. Гальцова наголошує про невизначеність у законі понять та відповідних термінів, що включені до диспозиції ст. 126-1 КК, зокрема «фізичне і психічне насильство», «психологічне насильство» чи «економічне насильство». На думку В. Гальцової, «вони є надто широкими за обсягом, їх зміст (система ознак) невизначений у законі, тому отримують неоднозначне тлумачення» [38, с. 251].

Не менш актуальним є проблема відмежування множинності злочинів від всіх можливих варіантів конкуренції кримінально-правових норм. Зазначене спонукають нас підкреслити положення про те, що «наявність у законодавчому матеріалі груп складів злочинів, конструкції яких вміщують ознаки, що тотожні за змістом з ознаками інших складів злочинів (спільні ознаки), викликає потребу відрізнити їх теоретично та розмежувати склади злочинів в процесі практичної діяльності із застосування» права» [19, с. 7]. Іншими словами необхідним є чітке розуміння і застосовування правил кваліфікації злочину домашнє насильство при конкуренції кримінально-правові норми та у випадках множинності злочинів.

У цьому сенсі проблема вибору кримінально-правової норми прослідковується при співвідношенні норм статей 120, 121, 126-1, 125, ч.1 ст. 126, 127, ч. 1. ст. 129 Кримінального кодексу України.

Із приводу цього І. Сень наголошує, що передбачені в ст. 126-1 КК України діяння, зокрема, в частині умисного вчинення фізичного насильства, вже передбачені рядом статей КК України й за наявності достатніх підстав підлягають кваліфікації за такими статтями: ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження», ст. 126 «Побої і мордування», ст. 127 «Катування», ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» або іншими статтями КК України. Відповідно, в частині фізичного насильства норма ст. 126-1 КК України після набрання нею чинності створила небажану конкуренцію з цілим рядом інших

кримінально-правових норм [172, с. 138].

На думку окремих учених, потрібно керуватися розумінням того, що «склад злочину, передбачений статтею 126-1 КК України, є складеним, а заподіяння тілесних ушкоджень є вмонтованим до його об'єктивної сторони. Саме тому потреба у додатковій кваліфікації за правилами сукупності виникає лише в тих випадках, коли санкції статей, що передбачають відповідальність за заподіяння тих чи інших тілесних ушкоджень, є такими ж само або більш суворими, ніж санкція ст. 126 -1КК України. Отже, за сукупністю зі ст. 126-1 ККУ країни можуть бути кваліфіковані злочини, передбачені ч. 2 ст. 126, статтями 121, 122 КК України тощо. Це ж стосується і незаконного позбавлення волі як прояву фізичного насильства (ст. 146 КК України). Водночас погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України), експлуатація дітей (лише щодо діянь, передбачених ч. 1 ст. 150 КК України, як прояв економічного домашнього насильства) охоплюються ст. 126-1 КК України. Сексуальне насильство – ні, воно завжди потребує окремої (а не додаткової) кваліфікації за статтями 152 – 154, 156 КК України» [115, с. 5–6].

Утім, І. Сень обстоює думку, що санкція ст. 126-1 КК України в якості найбільш суворого покарання передбачає позбавлення волі на строк до двох років. Відповідно, норма ст. 126-1 КК України в частині фізичного насильства є кваліфікованою лише по відношенню до норм ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження» та ч. 1 ст. 126 «Побої і мордування» [172, с. 138].

Натомість О. Харитонова, формулюючи правила кваліфікації злочинів, пов'язані із домашнім насильством, стверджує: «якщо спеціальний потерпілий передбачений як кваліфікуюча ознака певного складу злочину — кваліфікація відбувається за тією частиною статті, де передбачена ця ознака (наприклад, ч. 2 ст. 152 КК «Згвалтування» в оновленій редакції передбачає згвалтування, вчинене щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» [188, с. 103]. У випадках «якщо потерпілий спеціальний, але немає систематичності – кваліфікація за відповідною

статтею КК України та п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК (наприклад, ч. 1 ст. 125, п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК). Якщо домашнє насильство вчиняється щодо спеціального потерпілого у присутності дитини враховується п. 6 ч. 1 ст. 67 КК» [188, с. 103].

Зі свого боку, О. Харитонова наголошує: «якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке збігається з ознаками іншого злочину, але потерпілий спеціальний (ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство носить систематичний характер максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбаченій ст. 126-1 КК – кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК (наприклад, якщо домашнє насильство полягає в систематичному заподіянні умисного легкого тілесного ушкодження, передбаченого ч. 1 ст. 12 КК, – вчинене потребує кваліфікації за ст. 126-1 КК)» [188, с. 102]. Проте «якщо санкцією ст. 126-1 КК (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші злочини, що становлять зміст насильства, – вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно, кваліфікація відбувається за сукупністю ст. 126-1 КК та інших статей КК, що передбачають ці злочини (наприклад, ст. 126-1 КК та ч. 1 ст. 122 КК)» [188, с. 103].

Також не менш актуальним убачається дискурс економічного домашнього насильства. Зокрема, вітчизняними вченими виокремлюються проблемні питання розмежування злочину домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) від злочину ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст.165 КК України).

Щодо цього О. Книженко обґрунтовує позицію, що у випадках, коли економічне насильство виявляється саме у несплаті аліментів на утримання дітей (батьків), такі дії кваліфікуються за спеціальною нормою – ст. 164 чи ст. 165 КК України. У разі несплати аліментів щодо колишнього подружжя – ст. 126-1 КК України» [104, с. 48].

Відтак О. Степаненко пропонує такі правила кваліфікації економічного домашнього насильства: «1) якщо економічне насильство, як форма домашнього

насильства, не передбачено в КК України як самостійне кримінальне правопорушення, за наявності ознак, визначених у ст. 126-1 КК України, такі діяння особи кваліфікуються як домашнє насильство; 2) якщо економічне насильство, як форма домашнього насильства, має ознаки кримінального правопорушення, передбаченого КК України (наприклад, ст. 150-1, ст. 164, ст. 165 КК України), таке діяння кваліфікується лише за спеціальною нормою. Тобто мова йде про конкуренцію загальної і спеціальної норми; 3) у випадку вчинення особою систематичного економічного насильства, як форми домашнього насильства, яке полягає, серед іншого, у вчинені насильства, що має ознаки кримінального правопорушення, передбаченого КК України, що карається менш суворо, ніж санкцією ст. 126-1 КК України, вчинене слід кваліфікувати лише за ст. 126-1 КК України; якщо більш суворо вчинене потребує додаткової кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень» [179, с. 352–353].

У той самий час Н. Довгань-Бочкова зазначає: «в п. b ст. 3 Конвенції у визначенні домашнього насильства серед інших ідеться і про економічне насильство. Проте в главі V Матеріальне право, в якій власне й описано, які прояви насильства повинні бути криміналізовані сторонами, про економічне насильство навіть не згадується. Тому постає питання, чи була, в принципі, потреба вводити нове для КК України поняття насильства?!» [61, с. 193].

Також увагу дослідників привертає взаємозв’язок юридично значущого (суспільно-небезпечного) діяння із характером, видом покарання, яке встановлено законодавцем у санкції кримінально-правової норми.

Цікавим розумінням цього є твердження В. Мельянкова та Г. Усатого, які на підставі аналізу положень ст. 126-1 та ст. 126 КК України стверджують, що насилля над дружиною чи чоловіком є менш суспільно небезпечним діянням, аніж над випадковою особою – тому порушникам варто спочатку зареєструвати шлюб, а вже потім приступати до мордування, адже тоді покарання буде м’якішим [129, с. 94].

У контексті репрезентованого нами дослідження, також слід підкреслити, що

об’єктивно пізнавальним просторіччям простежується поняття кримінального правопорушення домашнє насильство та кримінального правопорушення, пов’язаного із домашнім насильством. Відтоді А. Шинкарчук аналізуючи зазначені поняття, дійшла до висновку, що «кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством, – це суспільно небезпечне діяння у формі фізичного, сексуального, психічного або економічного насильства, що вчиняється у стосунках інтимних партнерів або між батьками й дітьми незалежно від місця їх проживання та того, чи визначені ознаки домашнього насильства у відповідній статті (частині статті) Особливої частини КК України, а також призводить до настання кримінально правових наслідків у вигляді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру» [194, с. 41].

Показовим у контексті аналізованого є Постанова Об’єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19; провадження № 51-4000кмо19 [152]. У Постанові Об’єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19 (провадження № 51-4000кмо19) підкреслюється, що «обов’язковою умовою визнання судом злочину – незалежно від його родового чи безпосереднього об’єкта – пов’язаним із домашнім насильством, є відображення зазначеного у формулюванні обвинувачення (у повідомленні про підозру, в обвинувальному акті) зі встановленням органами досудового розслідування відповідних фактичних обставин (ступінь родинних відносин або спорідненості між потерпілим та винуватцем, характер насильства тощо). За відсутності цього гарантоване право на захист істотно порушено і, беручи до уваги імперативність приписів п. 19 ч. 1 ст. 7, частин 3, 6 ст. 22, п. 1 ст. 337 КПК, унеможливлює застосування згаданого інституту заборони закриття кримінального провадження щодо злочинів, передбачених ст. 125 КК» [152].

Згідно з приписами правового висновку постанови у справі № 453/225/19 (номер судового провадження: 51-4000 км19): «злочином, пов’язаним із домашнім

насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину» [152].

У Постанові Верховного суду касаційної інстанції колегію суддів Касаційного кримінального суду від 10 березня 2020 р. у справі № 531/270/19 (Номер судового провадження: 51-5338ск19) наголошено, що «поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», яке вживається в п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК, охоплює не лише склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК, але й в інші суспільно небезпечні діяння, які мають ознаки домашнього насильства» [145]. Стверджується, що «під ознаки домашнього насильства можуть підпадати різні склади злочинів за умови, що відповідний злочин вчиняється в сім'ї чи в межах місця проживання або щодо родичів, або щодо колишнього чи теперішнього подружжя, або щодо іншої особи, яка спільно проживає (проживала) з кривдником однією сім'єю, але не перебуває (не перебувала) у родинних відносинах чи у шлюбі з ним» [151].

Вказане вище свідчить про необхідність удосконалення нормативно-правового визначення терміна злочину домашнє насильство та злочинів, пов’язаних із домашнім насильством.

Наступним дискусійним питанням кримінально-правової кваліфікації є зазначені в диспозиції ст. 126-1 КК України наслідки домашнього насильства.

Йдеться передусім про критерії оцінки та вимірів ознак/категорій/ступенів тяжкості фізичних, психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності, погіршення якості життя потерпілої особи, зазначених в диспозиції ст. 126-1 КК України.

Згідно з напрацюваннями І. Сень, «наслідки в диспозиції норми про домашнє насильство теж викладені дуже розмито, що ні яким чином не допомагає вирішити проблемні моменти кваліфікації» [172, с. 138]. З цього приводу А. Байда також

наголошує про сумніви та неточності, які виникають під час «застосування нового оціночного терміна «погіршення якості життя потерпілої особи». У чому таке погіршення має відбиватися, де шукати формалізовані критерії такого погіршення?» [4, с. 90]

Зі свого боку Н. Довгань-Бочкова приходить до висновку, що «погіршення якості життя» та «емоційна залежність» не можуть бути ознаками злочину, оскільки є настільки невизначеними й широкими за змістом, що охоплюють і ситуації, які не можуть і не повинні бути предметом кримінально-правового регулювання [61, с. 195].

Відтак В. Гальцова також дотримується позиції про невизначеність у ст. 126-1 КК понять: «психологічні страждання», «емоційна залежність» або «погіршення якості життя потерпілої особи». На думку науковиці, вони будуть тягнути за собою різні підходи до їх тлумачення, тобто здійснюватися на власний розсуд слідчого, прокурора, судді у правозастосовній діяльності, які можуть ґрунтуватися виключно на оцінці відповідно до особистих чи власних уявлень. Це може призвести надалі до безпідставної криміналізації певних діянь, порушення принципів законності та економії кримінально-правової репресії. До того ж ці поняття є широкими за обсягом на рівні родових (а не видових) понять, чим порушуються правила законодавчої техніки, отже, постійно викликатимуть складнощі у практиці застосування» [38, с. 251].

Не менш переконливим є твердження А. Байди, відповідно до якого «терміни «розлад здоров'я», «втрата працездатності» не є зрозумілими, адже у Правилах визначення тяжкості тілесних ушкоджень вживаються терміни «інший розлад здоров'я, пов'язаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину», «тривалий розлад здоров'я», «значна стійка втрата працездатності менш як на одну третину», «незначна втрата працездатності». Зокрема, виникає запитання: якщо йдеться про втрату працездатності, то наскільки відсотків? Адже в КК немає поняття «просто втрата працездатності». Тут одразу ж виникає питання

щодо розмежування цієї норми із ч. 2 ст. 125 чинного КК, оскільки за останньою йдеться про втрату працездатності до 10 %, без граничної межі» [4, с. 89].

Зрештою, І. Сень вважає, що доповнення КК України статтею 126-1 про домашнє насильство видається необґрунтованим та викликає чимало проблем під час здійснення кваліфікації відповідних діянь [172, с. 141]. Водночас дослідники В. Мельянков та Г. Усатий запевняють що « ст. 126-1 КК України, якщо не заважає, то принаймні жодним чином не допомагає у боротьбі із домашнім насильством. Окрім цього, можна зазначити, що далеко не всі положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами знайшли відображення у національному законодавстві» [129, с. 96].

З огляду на досліджене вище, вважаємо за доцільне розглянути погляди вчених щодо розв'язання згаданої проблематики. Вітчизняними вченими обстоюється необхідність внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України стосовно домашнього насильства. Зокрема, аргументуються думки про: а) виключення ст. 126-1 із Кримінального кодексу України; б) оцінку суспільно небезпечних і протиправних діянь домашнього насильства виключно як низку кваліфікуючих ознак; в) конкретизацію, визначених у Кримінальному кодексі, ознак домашнього насильства у ст. 126-1; в) правову визначеність законодавцем злочинів, пов'язаних із домашнім насильством.

Відтак А. Вознюк обґрунтовує думку про виключення із КК України ст. 126-1, «або принаймні чітко визначити її диспозицію, насамперед конкретизувати зміст форм об'єктивної сторони цього злочину» [32, с. 11]. Також А. Вознюк наголошує про необхідність «сформулювати й закріпити в КК України визначення злочину, пов'язаного з домашнім насильством» [34, с. 11].

Дослідниця І. Сень схильна вважати, що зазначену норму необхідно виключити з КК України. Якщо законодавець вважає за потрібне посилити кримінальну відповідальність за окремі прояви насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у

сімейних або близьких відносинах, вважаємо за доцільне внести таку кваліфікувальну ознаку до вже наявної у КК України норми [172, с. 141].

Зі свого боку В. Мельянков, Г. Усатий для досягнення внутрішньої логічної злагодженості пропонують виключити домашнє насильство з адміністративного правопорушення (ст. 173-2 КУпАП) [129]. На переконання фахівців, з урахуванням критеріїв суспільної небезпеки домашнього насильства, «домашнє насильство має розглядатися виключно як кримінальне правопорушення» [129, с. 96]. Нарешті О. Яра, Н. Стасюк пропонують «внести відповідні зміни до ст. 126-1 КК України шляхом доповнення приміткою з вичерпним тлумаченням поняття систематичності», що, на нашу думку, є цілком доцільним та логічним [200, с. 279].

Також варто проаналізувати пропозиції стосовно юридичної визначеності у Кримінального кодексу України статей, які охоплюють злочини, пов’язані з домашнім насильством. З цього приводу А. Шинкарчук пропонує «розділ XIII-1 Загальної частини КК України «Обмежувальні заходи» доповнити статтею 91-2 такого змісту: «Стаття 91-2. Кримінальна відповідальність за кримінальне правопорушення, пов’язане з домашнім насильством відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 115, 116, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 134, 142, 143, 149, 150, 150-1, 151-2, 152–156-1, 164, 165, 166, 167, 194, 195, 301-1–304 вчиненні одним з інтимних партнерів щодо іншого або однією з близьких осіб щодо іншої близької особи, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтею 126-1 цього Кодексу, та інші кримінальні правопорушення, якщо їх вчинення поєднано з насильством фізичного, сексуального, психічного або економічного характеру щодо одного з таких осіб. 2. Кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, пов’язаного з домашнім насильством, крім кримінальних правопорушень, в яких ознаки домашнього насильства впливають на його кваліфікацію, настає за статтею 91-2 і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за кримінальне правопорушення» [194, с. 44–45].

Аналіз теоретичних і практичних проблем кримінально-правової кваліфікації домашнього насильства засвідчує намагання сучасної науки вдосконалити структуру кримінально-правової норми стосовно домашнього насильства. Як справедливо зазначає О. Книженко, «наявність діаметрально протилежних поглядів щодо кваліфікації діянь, які становлять домашнє насильство, обумовлена недосконалістю закону про кримінальну відповідальність, а також нерозумінням об'єктивних ознак домашнього насильства» [104, с. 46].

На підставі дослідження змісту кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за вчинення домашнього насильства, з метою уточнення спеціальної термінології, пропонується внести зміни до статті 126-1. «Домашнє насильство», а саме в частині визначення кола осіб, на які під час кримінального провадження поширюється статус потерпілих осіб. До таких осіб належать як потенційні, так і реальні жертви досліджуваного кримінального правопорушення. Пропонуємо частину юридичної норми «або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» змінити на «або осіб (- и), яка входить до переліку осіб, зазначених у п. 2, п. 3 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Такий виклад, на нашу думку, максимально точно відобразить коло осіб, які можуть бути суб'єктом указаного кримінального правопорушення.

З урахуванням зазначеного пропонується викласти диспозицію кримінально-правової норми статті 126-1 КК України у такій редакції:

«Стаття 126-1. Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або *іншої особи, яка входять до переліку кола осіб, зазначених п. 2, п. 3 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,* що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи».

Однак, необхідно зауважити, що наведені вище міркування підкреслюють динамічний характер процесів державотворення, правотворчості й законотворчості та підкреслюють, що «судово-правова реформа в Україні ще не завершена. Постійно вносяться зміни до чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства, перед правниками виникають нові проблемні питання, які потребують свого осмислення, опанування та належного судового тлумачення приписів чинного законодавства, а звідси виникає необхідність видання нових роз'яснень зі складних питань правозастосування» [71, с. 3].

2.2. Психолого-правова характеристика кривдника як суб'єкта домашнього насильства

Проблема неправомірної поведінки є однією з центральних у предметному полі наукового дослідження злочину. Аналіз наукової літератури свідчить, що різні аспекти формування та детермінанти розвитку девіантної поведінки, зокрема й злочинної, досліджується науковцями з різних позицій. Поступово впродовж історичного розвитку філософського і наукового осмислення детермінації злочинної поведінки склалися фундаментальні біологічні та соціологічні концептуальні підходи стосовно детермінації злочинної поведінки. Наприклад, до біологічних концепцій належать такі напрями: антропологічний (Ч. Ломброзо, З. Фрейд); конституціональний; генетичний; аналітична психологія К. Юнга. Соціологічні концепції представлені такими напрямами як: індивідуальна психологія А. Адлера; теорія диференційного зв'язку (розробники Г. Тард, Е. Є. Сатерленд); теорія соціальної дезорганізації (Е. Дюркгейм), теорія субкультур (А. Коен), концепції нейтралізації, стигматизації (Ф. Танненбаум та Е. Сатерленд).

Серед основних теоретичних підходів до пояснення причин насильницької поведінки кривдників домашнього насильства відзначимо психоаналітичний; біхевіористичний; когнітивний; гуманістичний підхід. Водночас багатофакторний

підхід є основою інтегративної теорії причин злочинності. Зазначені напрями спрямовані на наукові пошуки виявлення і з'ясування природи, закономірностей девіантної неправомірної поведінки, що має наукову та практичну значущість у сфері запобігання, протидії й профілактики злочинної поведінки загалом і стосовно домашнього насильства, зокрема. Наприклад, моделі й техніки когнітивно-поведінкової психотерапії широко використовуються у корекційних програмах, індивідуальній та груповій роботі з особами, визнаними винними у вчинені домашнього насильства.

У психології особистості злочинця розрізняють певного роду дефекти: «1) дефекти індивідуальної правосвідомості (соціально-правовий інфантилізм, правова непоінформованість, соціально-правова дезінформованість, правовий нігілізм (негативізм), соціально-правовий цинізм, соціально-правова безкультурність); 2) патологія потребової сфери особистості; 3) дефекти в особових установках; 4) дефекти психічного розвитку (спостерігаються майже у 50 % засуджених)» [150, с. 316].

З огляду на зазначене вище, вважаємо за доцільне дослідити ґенезу, механізми й детермінанти віктимної й насильницької моделі поведінки загалом і у домашньому насильстві, зокрема. Крім того, вважаємо принципово важливо уточнити концептуальні засади поняття «особа-кривдник» та «особа-злочинець».

Як ми вже зазначали у попередньому підрозділі, одним зі структурних елементів складу злочину загалом і зокрема злочину домашнє насильство, є його суб'єкт – фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу настає кримінальна відповідальність.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «кривдником визнається «особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі» [155, ст. 1].

Домашнє насильство вчиняється як дорослою особою, так і дитиною. У ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено,

що «дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі» [155, ст. 1]. Відповідно до принципів кримінального права, особою-злочинцем вважається особа, яка обвинувальним вироком суду у визначеному чинним законодавством України порядку визнана виною у вчиненні того чи іншого злочинного діяння (дії чи бездіяльності).

На фундаментальність цього положення («особа – злочинець») вказував свого часу академік А. Закалюк. Він наголошував про «неприпустимість застосовувати терміни «особистість злочинця», «особи злочинця» до вчинення особою злочину, а точніше – до підтвердження останнього обвинувальним вироком суду і не лише тому, що особа ще не визнана винною у вчиненні злочину, а й через те, що зміст особистості злочинця є антисуспільним і суспільно небезпечним, як правило, у значно більшій мірі, ніж в осіб з аморальною чи протиправною, але незлочинною поведінкою. Спрямованість особистості останніх згідно з наведеною типологією належить до суспільно небезпечного типу, але не кримінального, а передкримінального різновиду» [70, с. 56–57].

Власне кажучи, «особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у ньому особі – властивості суспільної небезпечності, у зв'язку з чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом» [118, с. 37].

З урахуванням видів домашнього насильства можливо виокремити осіб, які вчинили: а) фізичне; б) психологічне; в) економічне; г) сексуальне домашнє насильство. Проте ми схильні дотримуватися думки про присутність психологічного насильства в усіх інших видах домашнього насильства. Адже, у міжособистісній взаємодії кривдника – жертви відбувається своєрідний умисний, цілеспрямований вплив на психічний стан, думки, почуття, наміри, уявлення, дії, бажання опонента.

Вітчизняні вчені визначають такі типи осіб, які вчинили насильницькі злочини в сім'ї: ситуативний тип: а) раптово-конфліктний підтип; б) афективний підтип; в) накопичувально-афективний підтип; нестійкий тип; стійкий тип; злісний тип [58, с. 38–40].

З'ясування типології кривдників дозволяє виокремити тип так званого «епатажного кривдника». Для «епатажного кривдника» істотною ознакою є відкрита демонстративна форма агресії, імпульсивність, яка поєднана з маніфестацією особистої брутальності, афективних реакцій. Це пов'язано з відкритим нехтуванням правовими приписами, що своєю чергою засвідчує психічну нестійкість, низьку правову культуру, деформацію правосвідомості та призводить до руйнівної поведінки.

Наступним за типологією є так званий «завуальований кривдник». Для «завуальованого кривдника» істотним є виробленими навичками та конкретними уміннями «завуальованого» систематичного, умисного маніпулювання, спрямованого на жертву насильства, поєднаного із проявами психологічного, морального утиску; погрозами різного роду; розповсюдження неправдивої інформації, ганебної, брехливої інформації, що не відповідають дійсності та порушує права, честь, гідність тим самим пригнічує жертву насильства, чим звісно, завдає їй фізичну, морально-психологічну, матеріальну шкоду. Натомість поза межами домівки, наприклад, серед професійної спільноти, так і серед громадськості «завуальований кривдник», на відміну від «епатажного кривдника», намагається створити та підтримати позитивний імідж. Він демонстративно грає роль врівноваженої, шанованої, доброзичливої людини. Біполярність поведінки «завуальований кривдник» значною мірою впливає на розвиток (розгортання) латентних форм (видів) домашнього насильства. Оскільки, за цих обставин професійна спільнота, оточення, сусіди зазвичай дають вельми хвалебні відгуки про особу, за образом якої насправді ховається абсолютно впевнений у своїй безкарності кривдник домашнього насильства. Розвіяти усталений образ поважної людини

доволі складно, чим і користується впродовж тривалого проміжку часу «завуальований кривдник».

Наведене певною мірою підтверджує той факт, що «кривдник:

- дуже часто видає себе за спокійну людину, яка не розуміє, чому було викликано поліцію, тобто на тлі збудженості постраждалих осіб він може виглядати врівноважено;

- може вдавати себе за жертву та перекладати відповідальність за скоєне на постраждалу особу, аргументуючи це тим, що вона сама напросилася;

- може контролювати постраждалу особу через висловлювання, мову жестів та інші ледве помітні елементи їхніх стосунків (особливо це стосується дітей), і таким чином впливати на розповідь постраждалої особи поліції» [115, с. 12].

На згадану біполярну особливість поведінки кривдника звертають увагу й інші вчені. Наприклад, Н. Ліщук висловлює думку, що «якщо розглядати в рамках соціально-рольової групи ознак життєдіяльність сімейних злочинців в цілому, то нерідко спостерігаються різкі суперечності між рольовою поведінкою у сімейній сфері та поведінкою у сфері праці, що характеризується своєрідним феноменом «роздвоєння особистості». Це виявляється в тому, що з одного боку людина ввічлива і дисциплінована на роботі, а з іншого конфліктна і деспотична в сім'ї» [125, с. 92].

Очевидно, що в основі зазначених типологій кривдника приховується один із найскладніших психологічних конфліктів – затяжний внутрішньоособистісний (інтрапсихічний) конфлікт та різні ступені його визрівання, прояву. Адже процес формування насильницької моделі поведінки, яка слугує основою поведінки кривдника, є досить складним, оскільки вміщує і відбиває багатогранну конструкцію людської природи й буття. Так, однією з істотних, характерних особливостей поведінки кривдника є намагання реалізувати нестерпний патологічний потяг до влади, маніпулювання, встановленню домінування, контролю над поведінкою жертви, тим самим обмежуючи права та свободи опонента.

Систематичні образи, погрози із використання психологічних, фізичних, фінансових засобів впливу на жертву та її залежного стану жертви є провідним у поведінці кривдника.

Відтак У. Митник з-поміж іншого висловлює думку про «викривлену соціальну свідомість, низький рівень соціальних навичок, емоційного інтелекту» особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство [132, с. 143]. Зазвичай однією із виявлених суттєвих ознак є нездатність до співчуття.

Характеристика особи злочинця, який вчинив домашнє насильство, передбачає аналіз за певними критеріями, ознаками, підставами: за статтю, віком, типом населеного пункту, освітою, сімейним станом, станом працевлаштування, станом кримінально-правового зв'язку, мотивацією, знаряддями, способом вчинення злочину, формою (видом) вчиненого домашнього насильства тощо. Оскільки прояви насильницької моделі поведінки кривдника відбуваються у певних ситуаційних умовах, ситуаціях, середовищі, за участю певного кола осіб, які наділені певними ролями (кривдник, жертва, радники, спостерігачі, споглядальники, підбурювачі). У цьому контексті вибірка за різними параметрами генеральної й вибіркової сукупності дозволяє інтерпретувати результати варіацій досліджуваних ознак за різними критеріями, одиницями, обсягами. Зазначений підхід надає можливість кількісно і якісно проаналізувати матеріали досудового розслідування, судової практики, результатів наукових доробок вітчизняних вчених, статистичних даних та з'ясувати основні кримінологічні і психологічні особливості особистості кривдника/злочинця.

Так, відповідно до статистичної інформації Державної судової адміністрації, у 2019 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 126-1 ККУ було засуджено 224 особи, з них 214 (або 95,5 %) – чоловіки, 10 (або 4,5 %) – жінки; усі повнолітні. Найчастіше злочини домашнього насильства за ст. 126-1 ККУ вчинялись у стані алкогольного сп’яніння працездатними особами у віці 30-50 років, які не працювали та не навчалися на момент вчинення злочину» [137, с. 25].

Згідно з результатами дослідження, проведеного П. Біленко, «домашнє насильство здебільшого вчиняють особи чоловічої статі (96,6 %), із них синами – 50 %; вікова група становить 21–40 років; особи мають повну середню освіту (50 %) вони офіційно не працевлаштовані (96,52 %), 62 % з них раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності, а 32,75 % – перебували в стані алкогольного сп'яніння. Місце реєстрації та місце фактичного проживання у 65 % збігаються» [9, с. 102].

Дослідження, здійснені І. Ботнаренко засвідчили, що «кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє насильство в сім'ї: чоловік віком 21–40 років, одружений, освіта середня, може мати проблеми в інтелектуальному розвитку, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, з ознаками девіантної поведінки (схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень), має «викривлену» соціальну свідомість, низький рівень соціальних навичок або афективні порушення психіки (у межах осудності) та вчиняє насильницькі акти відносно своєї дружини та/або дітей» [16, с. 93].

Зі свого боку О. Дмитращук наголошує: «аналіз статистичних показників за 2018-2020 роки дозволяє стверджувати, що з-поміж кривдників більшу частину складають чоловіки (90 %), у той час, як жінки 10 %. Водночас окремої уваги заслуговує і насильство в сім'ї, що вчиняється жінками, жертвами якого, як правило, стають діти, батьки, родичі, сусіди. Особливої уваги з цього приводу потребує психологічне насильство» [63, с. 10].

Водночас О. Беспал, аналізуючи соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей з'ясувала, що «в основному вчиняють сімейне насильство проти життя та здоров'я щодо дітей особи чоловічої статі – 72,1 % (з них 54,5 % – рідний батько), вікової групи 30-49 років (81,3 %), які мешкають у сільській місцевості (57,4 %), мають повну загальну середню освіту (44,7 %), перебувають у незареєстрованому (фактичному) шлюбі (40,7 %). Особи, які вчинили таке насильство, найчастіше мешкали в родині з дружиною (чоловіком)

і рідними дітьми – 35 %, переважна більшість осіб не займалася суспільно-корисною працею, тобто 52 % осіб не працювали і не вчилися без поважних причин, з них 50,4 % перебивались тимчасовими заробітками. Серед тих осіб, які були працевлаштованими, були зайняті найбільше у сфері сільського господарства – 12,3 %» [7, с. 163].

З огляду на викладене, очевидним є взаємозв'язок рівня освіти, агресивної поведінки та насильницьких дій. З цього приводу М. Кузнецов стверджує: «люди з низьким освітнім і культурним рівнем більш грубі, нестримані, нахабніші та частіше створюють конфліктні ситуації, під час яких не можуть правильно оцінити характер своєї поведінки і передбачити подальші дії» [120, с. 139].

У контексті зазначеного, О. Дмитращук підкреслює: «за 2019 рік 89,9 % осіб-кривдників, які вчинили домашнє насильство, не працювали і не навчалися. У 2020 році аналогічна ситуація 89,3 % осіб, які вчинили домашнє насильство були працездатні, але не працювали і не навчалися» [64, с. 115]. Продовжуючи думку, О. Дмитращук наголошує: «ураховуючи, що 89 % осіб-кривдників, які вчинили домашнє насильство не працюють, можемо припустити, що вільний час вони витрачають на ЗМІ (перегляд телебачення, безцільне використання соціальних мереж та мережі інтернет)» [64. с. 121].

Зазначене підкреслює значущість твердження О. Дмитращук про те, що «надмірна кількість вільного часу, відсутність зайнятості, небажання до суспільно-корисної праці та самовдосконалення, тільки сприяє вчиненню домашнього насильства» [64, с. 106].

Б. Головкін, досліджуючи кримінологічні риси особистості сімейно-побутового насильницького злочинця висловлюють думку, що «більше половини кривдників до вчинення злочину вели інертно-паразитичний спосіб життя та зловживали спиртними напоями, що створювало сприятливе підґрунтя для численних конфліктів із майбутніми потерпілими. У третини осіб судово-психіатричними та судово-психологічними експертизами виявлені психічні аномалії

у межах осудності. Серед них: хронічний алкоголізм; психопатія; залишки черепно-мозкових травм; наркоманія; олігофренія; епілепсія, шизофренія» [44]. У дослідженні вчений виокремлює такі типи сімейно-побутового насильницького злочинця: а) алкоголізовано-імпульсивний; б) розпачливо-рішучий; в) деспотично-тиранічний; г) деградовано-нестійкий типи злочинців» [44].

Отже, аналіз опрацьованих джерел дозволяє сформулювати положення, що здебільшого злочинцем, який вчиняє домашнє насильство є особа чоловічої статі, віком 25-50 років, має нижче середнього освітній рівень, офіційно або тимчасово не працевлаштований; з вираженими проявами адиктивної поведінки (зловживання алкогольними напоями), правовим нігілізмом та схильністю до агресії, деспотизму, свавілля, авторитаризму.

Непоодинокі випадки коли кривдник в минулому вже був притягнутий до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Зрозуміло, що така ситуація викликає занепокоєння і скеровує науковців здійснити кримінально-правову характеристику особистості, яка вчиняє (вчинила) домашнє насильство. Кримінально-правова характеристика передбачає розкриття загальних та одночасно максимально різнобічних істотних і характерних особливостей й ознак особи, її мотивацію, співучасть, інтенсивність вчиненого діяння, наявність судимостей тощо.

Згідно із напрацюваннями Т. Іщенко, «більшість осіб (79,2 %) скоїли злочин, не маючи судимість, водночас, 22,1 % осіб не мали судимість на підставі ст. 89 КК України, 19,5 % осіб скоїли злочин, маючи не зняту й непогашену судимість, стосовно 1,3 % осіб інформацію щодо судимості у вироку не вказано. Отож, значна кількість осіб (41,6 %) були такими, що мали досвід злочинної діяльності та раніше притягувалися до кримінальної відповідальності. Аналіз судової практики засвідчив, що лише 1,4 % осіб повторно було притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства» [96, с. 68].

Аналіз звіту Державної судової адміністрації за 2019 рік засвідчує таку

статистику: 15 осіб (9,4 %) зверталися до суду, але визнані такими, що не мають судимості, 12 осіб (7,5 %) зверталися до суду, але судимість погашена чи знята, 34 особи (21,4 %) мали не зняту чи непогашену судимість з них: 1 судимість – 23 особи (14,5 %), 2 судимості – 2 особи (1,2 %), 3 судимості і більше – 9 осіб (5,7 %). Кривдники мали такі судимості: 10 осіб (6,3 %) за злочини проти життя чи здоров'я особи, 18 осіб (11,3 %) проти власності, 2 особи (1,2 %) проти громадського порядку, моральності, 2 особи (1,2 %) пов'язані з наркотиками, 2 особи (1,2 %) за інші злочини. З кількості осіб, які мали не зняту і непогашену судимість: 25 осіб (15 %) відбули покарання повністю, 5 осіб (3,1 %) скоїли злочин, не відбувши покарання, 3 особи (1,9 %) вчинили злочин у період відбування покарання у вигляді іспитового строку, 1 особа (0,6 %) у період відбування іншого покарання» [64, с. 103–104].

Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, вчинення домашнього насильства відбувається на ґрунті: а) скрутних побутових умов; б) особистих неприязних відносин; в) конфліктних побутових сімейних відносин; г) раптово виниклих особистих неприязних відносин; ґ) з мотивів ревнощів та побутових сімейних конфліктів [24], [26], [27], [28].

Щодо мотивів, за якими вчиняється домашнє насильство, Н. Ліщук відзначає: «кожен третій насильницький акт щодо жінки був наслідком незадоволеності характером потерпілої, 10 % були незадоволені тим, як потерпіла виконувала домашні обов'язки, а 4 % – її головним становищем у сім'ї. Досить поширеним мотивом є помста, пов'язана з відмовою потерпілої виконати будь-яке прохання або вимоги, виконати роль, яку нав'язував злочинець. Так, помста у зв'язку з відмовою дати гроші на спиртне була відзначена в 14 % випадків, а помста за звернення потерпілої в правоохоронні органи – у 6% випадків. Яскраво виражений також мотив помста-ревнощі. Помста за зраду зустрічається у 22 %, такий мотив посідає друге місце за поширеністю мотивів серед досліджуваної категорії злочинців, які вчинили різні насильницькі дії щодо жінок» [125, с. 95–96].

Тобто, одним із найбільш поширенні мотивів вчинення домашнього насильства є: помста, ревнощі, корисливі мотиви. Інші вчені також дотримуються такої думки.

Так, М. Кузнєцов у дисертації відзначає, що в ієрархії мотивів домашнього насильства на першому місці помста (74 %). «За нею йдуть мотиви ревнощів – 9,8 % і користі – відповідно 14,6 %. Інші мотиви складають відповідно 2,4 %» [121, с. 8].

На ґрунті тривалих неприязних відносин приводом для насильства з боку кривдника можуть бути будь-які обставини, факти, дії, які крізь формат поглядів кривдника сприймаються настільки для нього образливими, що зумовлюють у кривдника спалах гніву, агресії, ненависті, люті; і на переконання кривдника підлягають невідкладному реагуванню шляхом свавільних насильницьких дій фізичного, економічного, психологічного, сексуального характеру. Іноді така модель поведінки пояснюється невмінням контролювати власні пізнавальні, вольові, емоційно-чуттєві процеси, пристрасним бажанням «поставити всіх і особливо жертву, на місце», бажанням демонструвати свою здатність на патологічні афективні реакції, афективний вибух, що за своєю сутністю акумулює взаємодією різних факторів, зокрема й факторів тривалої психотравмуючої ситуації, які є наслідком фатального збігу низки суб'єктивних і об'єктивних чинників. За цих обставин «чільне місце в наростанні міжособистісного та внутрішнього стану невдоволення учасників конфлікту займає психологічна несумісність, яка містить індивідуально-психологічні складники, ціннісні орієнтації, рівень домагань, правову культуру, світогляд, соціальну роль.

Наступним важливим компонентом характеристики особистості злочинця, який вчинив домашнє насильство, є його соціально-психологічні властивості. Соціально-психологічні властивості включають світогляд, інтереси, життєві установки. Відтак Р. Перелигіна, У. Митник, досліджуючи психологічні особливості особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство виявили: «психічні аномалії в

межах осудності, низька самооцінка, схильність до вживання алкогольних напоїв, наркотичних речовин, вчинення правопорушень та ігнорування правових норм, стереотипність уявлень щодо гендерних ролей» [147, с. 225].

Також вважаємо за потрібне відзначити зв'язок аномалій поведінки сімейних кривдників та їхнього індивідуального духовного світу, духовно-культурного потенціалу, як діалектична єдність понять, суджень, поглядів, почуттів, задумів, ідей, вчинків.

Не менш важливою соціально значущою рисою, що розкривається в контексті домашнього насильства та характеризує особистість кривдника/злочинця є показник активності у сфері сімейної господарської діяльності. За твердженням Н. Ліщук: «52 % цієї категорії осіб, маючи досить високий заробіток, матеріально не забезпечували сім'ю; 60 % – не брали участі у господарській внутрішньо сімейній роботі; у духовній сфері: а) 71 % – не брали участь у вихованні дітей, а якщо брали, воно зводилося до негативного впливу на неповнолітніх членів сім'ї; б) 76% – у взаєминах із членами сім'ї обирали грубий стиль спілкування» [125, с. 92].

Ігнорування легітимних норм права, абсолютна незацікавленість у пізнанні, зневажливе ставлення до законності в поєднані із низьким рівнем духовної культури та нездатністю до проведення конструктивного діалогу поглиблюють процес деформацій правової культури, правосвідомості особистості та засвідчує характерний для кривдника/злочинця правовий нігілізм. Окремої уваги потребують дослідження латентності (природна; гранична; штучна) різних форм (видів) домашнього насильства. Важливо підкреслити, що нами зафіксовані особливості саме тих осіб, які визнані обвинувальним вироком суду винними у вчиненні злочину і відповідно до яких призначено покарання згідно з положеннями кримінально-правової політики держави. Водночас зазначені вище особливості характеристики особистості злочинця, який вчинив домашнє насильство, не вичерпують опису всіх властивостей, особливостей злочинця, підкреслюючи, у такий спосіб складність і багатогранність причинно-наслідкового ланцюжку

проблеми домашнього насильства.

Цією обставиною пояснюється взаємодія детермінантів насильницької моделі поведінки, яка являє собою діалектичну єдність чинників біологічного, соціального, індивідуального характерів. Тобто сукупність факторів мікрорівня, мезорівня та макрорівня, які впливає на моральну, етичну, правову соціалізацію особистості. Іншими словами, особистість кривдника, злочинця, його вчинки, характер є продуктом синтезу генетичних і середовищних детермінантів, при якому соціальне і біологічне тісно переплітаються між собою взаємозалежними одиницями та проявами в реаліях буття. Значну роль у системно структурних зв'язках детермінантів злочинної поведінки та формуванні насильницької моделі поведінки й потенційної схильності до злочину відіграє навколишнє середовище (оточення), ситуаційні умови, мотивація. Виключання чи зміна ключових складових ситуації змінює відповідно і кінцевий результат взаємодії учасників потенційного поліфонічного глибинного конфлікту, яким є домашнє насильство. Ядром насильницької моделі поведінки є затяжний інтрапсихічний конфлікт особи, яка вчинила домашнє насильство, відсутність психологічної рівноваги, внутрішнього затишку, гармонії, злагоди, людського щастя, щасливої родини. Зазвичай характерним відчуттям є глибокий психологічний дискомфорт. Особа, яка умисно систематично починає вчиняти насильство в сім'ї, родині, побуті поступово набуває криміногенних якостей, властивостей, базовою рисою яких є антисоціальною поведінка, а з позиції власного буття така особа стає жертвою внутрішньо особистісного конфлікту і саморуйнівної поведінки, що засвідчує водночас, вибудовану драматичність і трагедію власного буття, кризу поступу гармонізації особистості, спустошеність тощо.

Свого часу академік А. Закалюк наголошував, що «не можна називати злочинцем особу та характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не

з'являється в один момент, після чи під час вчинення злочину, тим більше – після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються у нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію і в певний момент реалізуються у вчиненні злочину. Отже, риси й ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони зрештою реалізуються у вчиненні злочину. Так само, ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться у соціальне прийнятному напрямі та втратять свою соціальну типовість особи злочинця» [69, с. 239–240].

Звідси очевидно, що суттєвого значення у формуванні вектора правової поведінки (правомірного – неправомірного, асоціальності – антисоціальності) набуває спосіб життя відповідних прошарків, соціальних груп, політико-економічний стан суспільства, рівень задоволення фізіологічних потреб людини тощо. Зокрема, стиль сімейного виховання, житлово-побутові умови, рівень задоволення життєвих домагань членів сім’ї.

Так, для гармонійної доброзичливої сімейної атмосфери характерним є взаємна довіра сторін, взаємоповага, чуйність, взаємна підтримка, що закономірним чином знижує ризик розвитку насильницьких форм поведінки та слугує, відповідно, формуванню здорових стосунків. За цих обставин «однією з основних ознак гармонійної, психологічно здорової сім’ї є особистісна автономність партнерів, а дисгармонійної – її відсутність, або перекривлення в бік цілковитого відчуження. Особистісна автономія передбачає можливість дистанціювання від впливів оточення, здатність діяти не так, як це диктують зовнішні сили, навіть якщо їх уособлює кохана людина, а в ситуаціях примусу – чинити їм опір. Розмитість меж власного «Я», характерне для залежної особистості, пояснює неможливість побудови нею здорових стосунків, в яких близькість між партнерами поєднується з автономністю кожного з них» [66, с. 258].

Водночас для так званих дисфункціональних сімейних стосунків притаманним є стереотипні модуси буття, за яких спостерігається авторитарний стиль виховання, низький морально-правовий, культурний рівень, постійне зневажливе, підозріле ставлення один до одного, що зрештою створює потенційний ризик зародження та формування насильницької моделі поведінки. До речі, домашнє насильство, особливо вчинене у присутності дитини також значною мірою впливає на вектор правової соціалізації особистості та формування ментальності майбутнього кривдника.

У цьому сенсі А. Блага наголошує: «найбільших криміногенних властивостей набувають сім'ї, що складають групу ризику щодо скоєння насильства та жорстокого поводження: 1) сім'ї, які неналежно виконують виховну та соціалізуючу функції; 2) сім'ї з наявністю залежностей у членів сім'ї; 3) сім'ї із наявністю у членів родини хронічних соматичних або психічних захворювань; 4) сім'ї, що вирізняються за віком батьків, а також складом та повнотою; 5) сім'ї, які мають специфічні проблеми» [11, с. 299].

Утім, безумовно, зростання в сім'ї, яка належить до групи ризику не дає переконливої впевненості й очевидності, що саме в такій сім'ї сформується насильницький світогляд майбутнього кривавника (злочинця). Сім'ї «групи ризику» тільки вміщують набір складових, фактів, обставин, використання яких залежить від цілого комплексу чинників, серед яких з-поміж іншого, суттєвого значення набувають життєві домагання особистості, в центрі яких повстає сама особистість, її особистісний потенціал, з її потенційними здібностями, ресурсним підходом, актуальними можливостями розвитку та прагненнями, спроможностями й готовністю до самостійного конструктивного рішення і вмілого використання принаймні хоча б тих можливостей, які є в тій чи іншій ситуації. Зазначене підкреслює роль особистості у виборі моделі поведінки поряд із зовнішніми чинниками та ситуаційними умовами, умовами середовища.

Як зазначає А. Закалюк, «за своєю соціальною сутністю кожна особа є

індивідуальною, її природні властивості, інстинкти, рефлексії, задатки, генетичні стандарти, матриці, здібності впливають на притаманне індивідуально їй сприйняття та засвоєння зовнішніх впливів, включаючи суспільний. Через це суспільний вплив за своїм значенням та результатами виявляється індивідуально неоднаковим у різних осіб. Неоднаковість соціального змісту особи, тобто її особистості, яка зумовлюється індивідуально особливим поєднанням зовнішніх впливів та їхнього внутрішнього сприйняття, впливає на індивідуальний зміст та міру її соціалізації, індивідуальної свідомості, співвідношення у ній суспільне прийнятних та неприйнятних негативних елементів. Цим індивідуальним співвідношенням названих елементів свідомості та особистості, переважанням у них тих чи інших елементів визначаються причини й внутрішні мотиви вчинків і діяльності осіб в цілому» [69, с. 237].

У «Методичних рекомендаціях щодо запобігання та протидії насильству» зазначено: «насильником (кривдником) здебільшого стає людина, яка сама переживала насильство, має «занижену» самооцінку, прагнення контролю, домінування (ставить свої цінності, упередження вище за інші та нав'язує їх), не в змозі висловити свої потреби та зрозуміти потреби іншого. Нерідко насильник сприймає свої дії як єдину комунікацію – лише так його чують, поважають, бояться. Якщо насильник є соціопатом (людина з клінічною нездатністю до соціальної адаптації), його характеризує також невміння співпереживати, садизм» [130].

Наступним чинником, який підвищує ризик формування і розвитку насильницької моделі поведінки є емоційне вигорання як у сім’ї, так і соціумі загалом.

Також, до фонових явищ, які тісно пов’язані із суспільно-небезпечною поведінкою домашнього насильника належить стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння. Систематичне вживання алкогольних напоїв із плином часу закономірним чином сприяє реалізації агресивних дій, вчиненню злочину домашнє насильство, а разом із тим підвищує і ризик заподіяння тілесних ушкоджень різної

тяжкості. Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, левова частка злочинів вчинено кривдником (підозрюваний / обвинуваченим) у стані алкогольного сп’яніння, зловживаннями спиртними напоями, на «ґрунті особистих неприязних відносин» [25], [30], [31], [32].

Окрім зазначеного трапляються ситуації спільного вживання спиртних напоїв кривдника та жертви, що своєю чергою призводить до взаємного спалахів гніву, агресії та домашнього насильства [22].

У цьому контексті Н. Ліщук наголошує: «88 % осіб, які вчинили злочин стосовно дружини (співмешканки), постійно вживали спиртні напої, при цьому 56 % з них страждали запоями, а 30 % – вживали спиртне регулярно. Не випадково 82 % злочинців перебували в момент скоєння злочину у стані алкогольного сп’яніння» [125, с. 94].

Тож цілком природно, що у законодавстві відокремлено положення про кримінальну відповідальность за вчинення правопорушення у стані фізіологічного сп'яніння. Так, «вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів» належить до обставини, які обтяжують покарання [116, ст. 67]. Тому однією із вкрай важливих складових системи запобігання домашнє насильство є своєчасна профілактика залежних та інших негативних психічних станів, які призводять до деструктивних наслідків.

У той самий час аналіз особистості кривдника та злочинця у домашньому насильстві був би неповним без урахування віктимологічних аспектів поведінки жертви, зокрема випадків неправомірної поведінки жертви, що здійснює досить суттєвий вплив на розгортання злочинного наміру і мотивації, тим самим підкреслюючи роль вектора правової поведінки стосовно індикації та провокації вчинення злочину. Оскільки «злочинець, жертва і ситуація настільки тісно пов’язані між собою, що утворюють єдину систему, яка може існувати лише за наявності всіх компонентів» [55, с. 54].

У цьому контексті М. Кузнецов відзначає: «більшість злочинів учинено стосовно членів сім’ї та близьких родичів, з якими у винних неодноразово виникали криміногенні конфлікти. До того ж нерідко злочинці характеризуються позитивно, а поведінка потерпілих мала неправомірний, провокаційний характер. Реакція обвинувачених виникала негайно у відповідь на напад, або ж злочинці здійснювали посягання на випередження, прагнучи таким чином нейтралізувати агресивність жертви» [120, с. 138].

Правова поведінка жертви домашнього насильства характеризується віктимністю та вектором правомірності (нейтральна, провокуючи, конфліктна). Не менш важливою особливістю є показники локусу контролю кривдника/жертви та копінг-стратегій віктимної поведінки жертв домашнього насильства. Учасники конфлікту (підбурювачі, спостерігачі) нерідко теж роблять свій внесок в спалах агресії, насилля та розгортання домашнього насильства.

За цих умов також слід враховувати неправомірні, аморальні дії з боку потерпілої особи, обставини, які за ст. 36 КК України виключають кримінальну протиправність діяння та обставини, які пом'якшують покарання [116, ст. 36], [116, ст. 66].

Зрештою ще одним чинником, який посилює ймовірність розгортання насильницької поведінки є соціальна інерція, яка сприяє розвитку впевненості у вседозволеності та безкарності. У контексті сучасних геополітичних реаліях існування стереотипних поглядів, патогенного мислення стосовно правової поведінки у сімейно-побутових родинних відносинах підвищує ризик проявів свавільної насильницької моделі поведінки, носії якої вважають за звичним здійснювати фізичне, сексуальне, психологічне або економічне насильство, не оцінюючи при цьому свої дії, як ознаки протиправного діяння. Це підтверджує усталену роками парадигму правової поведінки.

Отже, першочергового значення щодо питання детермінації насильницької поведінки домашнього кривдника набувають його особисті якості, які і визначають

його сприйняття та оцінку конфліктної ситуації, а також наміри та реалізацію свого рішення щодо вчинення домашнього насильства щодо одного з членів своєї родини.

Усе вищезазначене акцентує, що одним із ключових завдань кримінологічної політики у сфері запобігання домашньому насильству є подолання дискримінаційних упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеях тоталітарного режиму, стереотипних ролях жінок та чоловіків. Це виступає однією зі складових концепцій соціальної правової держави та слугує пріоритетом загальнолюдських цінностей, прав і свобод.

За цих умов підвищується роль профілактичних, превентивних заходів насильницької поведінки у сімейно побутових родинних відносинах, що, з-поміж іншого, передбачає: підвищення соціального забезпечення вразливих категорій населення; вироблення і впровадження ефективних заходів правового виховання, які включають розвиток власної рефлексії, самосвідомості, критичного мислення, самовдосконалення, самоосвіти; формування власної автономії та відповідального ставлення до своїх вчинків, задумів, очікувань, та їх наслідків. Ці та інші заходи мають на меті підвищення правосвідомості та формування правомірної самокерованої суспільно-корисної поведінки особистості.

2.3. Психологічні особливості віктимної поведінки жертви домашнього насильства

Багатогранність проблематики домашнього насильства як соціального явища і кримінального правопорушення слугує вектором щодо необхідності встановлення та аналізу закономірностей формування віктимної поведінки жертви домашнього насильства. Урахування особливостей і поведінки особи, щодо якої було вчинено домашнє насильство, може сприяти вирішенню низки питань, як-то: всебічному з’ясуванню детермінантів злочинної поведінки та визначенню ролі жертви в механізмі вчинення кримінального правопорушення (сприяння, провокація чи

піддавання), розкриттю форм конфліктної взаємодії потерпілих і кривдників, що передували злочинному посяганню, виробленню заходів запобігання протиправним діянням досліджуваної категорії.

Серед відомих учених минулого, ідеї та діяльність яких мають безпосереднє відношення до становлення та розвитку віктимології, варто назвати ім'я німецького вченого, кримінального психолога і політика Ганса фон Гентіга, румунського дослідника Б. Мендельсона, швейцарських вчених Г. Еленбергер та Р. Гассер, литовського вченого Л. Франка. Саме праці зазначених дослідників сприяли становленню віктимології як напряму кримінології.

Зокрема, у 1940 році в науковому виданні Journal of Criminal Law and Criminology Journal of Criminal Law and Ганс фон Гентінг опубліковує наукову працю «Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim» [231]. У зазначеному виданні вчений висловлює думку про існування залежності між окремими категоріями злочинців й відповідними категоріями жертви та виокремлює форми віктимної поведінки (жертва, яка піддається, сприяє, або провокує злочинну ситуацію). Також автор окреслює та подає загальні характеристики типів жертв: зокрема, для депресивного типу жертви, за твердженням вченого, інстинкт самозбереження є ослабленим [231, с. 304].

У 1948 році виходить у світ наукова праця Ганса фон Гентіга «The Criminal and His Victim:studies in the sociobiology of crime», що у перекладі звучить «Злочинець і його жертва: дослідження з соціобіології злочину» [232]. Ключовою ідеєю дослідника стала теза щодо ролі жертви в кримінології з акцентом на тому, як певні риси, особливості жертви формують агресивні нахили злочинця [232].

Аналіз низки досліджень дозволяє побачити, що наукові зусилля Ганс фон Гентіга спрямовував на з'ясування психологічної, соціальної, біологічної складової віктимності, на основі чого запропонував тринадцять категорій класифікацію жертв кримінальних правопорушень залежно від їхньої схильності або ризику віктимізації.

Румунський дослідник Бенджамін Мендельсон був одним із перших кримінологів, який створив типологію жертви в 1950-х роках. Досліджуючи природу, межі та місію загальної віктимології Б. Мельденсон у 1976 р. представив академічній спільноті працю «Victimology and contemporary society's trends» [249]. У праці Victimology and contemporary society's trends Бенджамін Мендельсон виокремив типи жертв за причетністю до злочинної події:

1) невинна жертва. Це саме та жертва, яку ми найчастіше уявляємо, коли думаємо про посилення прав жертви. Зазвичай такий тип жертви опинився не в тому місці в невідповідний час, хоча і не сприяє віктимізації;

2) жертва з незначною провиною. Жертва такого типу не бере активної участі у своїй віктимізації, але робить певний незначний внесок, наприклад, часто відвідує місця, райони з високим рівнем злочинності;

3) винна жертва, винний правопорушник. Жертва та злочинець могли разом брати участь у злочинній діяльності;

4) винний правопорушник, більш винна жертва. Провідним у таких випадках є те, що жертва, можливо, була основним нападником, але злочинець виграв боротьбу.;

5) винний потерпілий. Потерпілий спровокував конфлікт, але був убитий під час самозахисту. Прикладом може бути жорстока жінка, яка вбиває свого партнера, коли він знущається над нею;

6) уявна жертва. Деякі особи навмисне створюють певне вражання, що є жертвами, хоча такими не є [245, с. 8–28].

Поступово вчення про жертву набувало комплексного і міждисциплінарного характеру.

Сучасний стан розвитку віктимології представлений різними напрямами теоретичних досліджень та практичними доробками прикладного застосування. В Україні психологічні аспекти віктимізації розглядали О. Бандурка, О. Литвинов [5]; окремі питання кримінологічного визначення поняття «жертва злочину» вивчали

Д. Виговський, Т. Нікіфорова [21]; аналіз віктимності як основної категорії віктимології здійснив Б. Головкін [43]; проблематику жертви злочину як головного елементу віктимології досліджували О. Долгий, Т. Мудряк, Л. Омельчук [62]; віктимність як соціально-психологічну проблему сучасності вивчали Я. Чаплак, Г. Чуйко [189] та ін.

Водночас зміст і сутність категорії «жертва злочину» все ще продовжує мати досить суперечливий характер у науці і практиці. Розмежування дефініцій понять «жертва», «потерпілий», «постраждала особа» неодноразово стає предметом дискусій і наукових пошуків, становлячи не лише теоретичну, але й практичну цінність для розуміння індивідуальної злочинної поведінки. За сформованим в науковій теорії загальним розумінням стверджується, що поняття «жертва» є ширшим поняттям, ніж «потерпілий».

Л. Чеханюк, наприклад, розглядає поняття «жертва» у широкому та вузькому значеннях. За твердженням дослідниці, «у широкому розумінні «жертвами» вважають усіх осіб, які потерпіли в ситуаціях як кримінального (злочинного), так і не кримінального характеру (під час стихійних лих, екологічних катастроф, нещасних випадків тощо). Таке тлумачення поняття «жертви» дає можливість охопити всіх осіб, що зазнали будь-якої шкоди без деталізації механізму її заподіяння. У вузькому віктимологічному розумінні, «жертва» – це особа, якій завдано фізичну, моральну чи майнову шкоду протиправними діяннями інших осіб» [191, с. 225].

А. Джужа приходить до висновку, що категорія «жертва» характеризує постраждалу від злочину особу в широкому соціальному контексті (незалежно від прийнятих за конкретним фактом процесуальних рішень), тоді як «потерпілий» – поняття юридичне, пов’язане зі статусом особи як суб’єкта певних кримінально-правових і кримінальних процесуальних відносин. Запропонований підхід до визначення структури особи жертви (з розкриттям її біологічно-психологічних, соціально-демографічних і морально-психологічних ознак) дав змогу якнайповніше

розкрити зміст значення її елементів як на індивідуальному, так і груповому та загальносоціальному рівнях» [56, с. 409]. Концептуальним положенням у цьому сенсі є твердження В. Тулякова про те, що «жертвою злочину визнається будь-яка фізична особа (соціальна спільнота), якій злочином заподіяно фізичний, матеріальний чи моральний збиток» [184, с. 11].

Звернемося до аналізу чинного законодавства України. Зокрема, відповідно до КПК України, у кримінальному проваджені потерпілим є одна зі сторін, учасників кримінального провадження, з визначенням статусу «потерпілого» (-ої) й наділена, згідно з кримінальним процесуальним кодексом та основоположними засадами судочинства, відповідними суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. У п. 2 ст. 55 КПК України відзначено: «права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого» [117, ст. 55]. Отже, в кримінальному процесі потерпілий – це учасник кримінального провадження, що, відповідно до закону, наділений процесуальними правами та обов'язками.

Регулятивне законодавство у сфері протидії домашньому насильству оперує поняттям «постраждала особа». Так, у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено: «особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала особа) – це особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі» [155, ст. 1].

У кримінологічній науці поняття жертви є більш широким, ніж кримінально-правове та процесуальне розуміння поняття потерпілого. Основна ознака більш широкого тлумачення – кримінологія розглядає як жертву злочину не лише особу, щодо якої вчинено протиправне діяння, а й потенційних жертв злочину (осіб, щодо яких з огляду на їхні індивідуальні особливості можливе вчинення злочину).

Наведене дає можливість визначити й обґрунтувати взаємозв'язок категорії «жертви» із категоріями «віктимність», «віктимна поведінка». З цією метою, на

наше переконання, є доцільним розглянути наукові підходи до визначення понять «віктимність», «віктимна поведінка».

Науковець А. Джужа стверджує: «під віктимністю слід розуміти як здатність особи (групи осіб) за певних обставин ставати жертвою злочину, так і неспроможність суб'єктів віктимологічного запобігання злочинам своєчасно вжити превентивних заходів, адекватних характеру кримінальних загроз. Віктимність виявляється не завжди однаково в однієї особи за різних обставин, зокрема і «невіктимна» особа може стати потерпілою від злочину, оскільки віктимізація залежить не лише від особистісних, а й від зовнішніх стосовно потерпілих факторів. Під час визначення віктимності необхідно враховувати здатність особи ставати жертвою злочину, що безпосередньо пов'язана з її особливостями й поведінкою або стосунками зі злочинцем, що виникли на цій основі. На підставі проведеного опитування громадян визначено, що особливе віктимологічне значення має провокуюча поведінка жертви внаслідок її високого віктимного потенціалу, яка є приводом і джерелом конфлікту (72,0 %)» [56, с. 410].

Зі свого боку В. Туляков, досліджуючи соціальні та правові основи вчення про жертву злочину, визначає «віктимність як здатність суб'єкта ставати жертвою соціально-небезпечного прояву і виступає в її загальнотеоретичному розумінні як явище соціальне (статусні характеристики рольових жертв і поведінкові відхилення від норм безпеки), психічне (патологічна віктимність, страх перед злочинністю й іншими аномаліями) і моральне (інтеріорізація віктимогенних норм, правил поведінки виктимної і злочинної субкультури, самовизначення себе як жертви)» [184, с. 15].

На думку дослідниці Н. Ліщук, «віктимність – це передусім особистісна характеристика. Людина може сприяти власній віктимізації віктимною поведінкою, як з огляду на ці віктимні особистісні нахили, так і завдяки випадковому збігу обставин» [125, с. 100]. Н. Ліщук переконує, що здатність особи стати жертвою злочину можливо коректувати, змінювати і навіть повністю нейтралізувати.

Звертаючи увагу на комплексну структурі віктимності, вчена вважає, що віктимність розглядається як «комплекс відносно стабільних типових соціальних і (або) психологічних (рідше фізіологічних) властивостей особистості, які зумовлюють у взаємодії з зовнішніми обставинами підвищену «здатність» людини стати жертвою злочину» [125, с. 99].

С. Гура виокремлює такі типи жертв: а) потенційні, б) реальні, в) латентні жертви та наголошує на певних особливостях характеру, поведінки, становище, притаманних саме жертвам, що «створюють вразливість: схильність до заподіяння фізичної, моральної або матеріальної шкоди» [53, с. 5–6].

Віктимна поведінка, як і сам феномен «віктимності», включає соціально-демографічні, соціально-рольові, кримінально-правові, морально-психологічні складові та торкається різних сферах суспільного і приватного буття.

Враховуючи зазначене, розглянемо наукову позицію стосовно взаємозв'язку між елементами механізму вчинення злочину, яку обґрунтовує А. Джужа. Визначається, що елементами механізму вчинення злочину є віктимізація, віктимологічна ситуація, віктимна поведінка жертви та взаємозв’язок жертви і злочинця [56, с. 410]. А. Джужа підкреслює: «на доктринальному та практичному рівнях доведено, що злочинець та жертва впливають один на одного. При цьому форми та ступінь цього впливу достатньо різноманітні. До того ж цей вплив здійснюється не тільки в момент учинення злочину, а й у докримінальній ситуації» [54, с. 140].

На думку А. Джужи та Д. Тичини: «важливим постає принципове положення про часткову залежність поведінки злочинця від поведінки потерпілого. Звісно, дії потерпілого також можуть бути різними з огляду на їх правову оцінку, а саме: протиправними, правомірними, байдужими з точки зору права, а іноді й моралі. У низці випадків поведінка потерпілих нерідко слугує поштовхом до вчинення злочину» [57, с. 91-92].

Н. Ліщук, з’ясовуючи взаємозв’язок винної поведінки з особливостями

особистості жертви, стверджує, що винна поведінка нерідко є «наслідком і реалізацією віктимогенної деформації особистості потерпілої» [125, с. 103].

У цьому контексті, вартим уваги наукові ідеї В. Тулякова про те, що «віктимність, і злочинна поведінка особи утворюються через антагонізм між рівнями визнання (соціальний аспект), можливості (психічний аспект) і домагання (моральний, духовний аспект), та на масовому рівні відображають різні прояви існування девіантності як соціальної форми» [184, с. 8]. В. Туляков стверджує: «гомеостатичність взаємодії залежних, але самостійних проявів злочинної й віктимної поведінки утворює відносно стійку криміногенну систему. Цей процес відбувається на рівні як соціального цілого, так і окремих груп і окремих особистостей» [184, с. 11].

Вітчизняними вченими також обґрунтовується думка про те, що віктимність розглядається на індивідуальному, груповому і масовому рівнях.

Віктимізація визначається вченими як «процес набрання або збільшення віктимності на індивідуальному, груповому і масовому рівнях. Структурними складовими віктимізації є соціальні і психологічні чинники» [33 с. 12].

Відповідно до позиції С. Гури, «класифікація різних варіантів віктимності призводить до розуміння наявності як загальної віктимності, що залежить від соціальних рольових та гендерних характеристик жертви, так і специфічної віктимності, що реалізується в установках, властивостях, атрибуціях особистості» [53].

Також аргументується думка, що ступінь віктимності будь-якої людини може бути зведений до нуля. Усе залежить від того, чи обирає людина найбільш оптимальний варіант поведінки, щоб не створювати віктимогенну ситуацію [62, с. 32].

За вектором правового спрямування розрізняють такі види віктимної поведінки: правомірна; нейтральна; неправомірна. За ступенем ризику розрізняють: випадкову жертву; жертву з незначним ступенем ризику; жертву з підвищеним

ступенем ризику; жертву з дуже високим ступенем ризику. Залежно від стадій злочинного впливу виділяють жертви: потенційні; реальні; латентні. За принципом активності та критичного сприйняття розрізняють: активні; ініціативні; пасивні; некритичні. Також віктимну поведінку поділяють на: індивідуальну; видову; групову; масову [267, с. 83–84].

Враховуючи окреслений підхід, можна зробити узагальнення, що наведені вище положення стосуються також віктимності у сімейних, родинних та побутових відносинах. Так, С. Філіппов наголошує: «віктимність особи, яка постраждала від домашнього насильства, ми визначаємо як інтегральну властивість особистості, яка характеризується низькою самооцінкою, непропорційно критичним ставленням до себе; підвищеним рівнем тривожності; низькою здатністю долати зовнішній тиск; помітною установкою на безпорадність; такими поведінковими диспозиціями у сімейних відносинах, що керуються віктимними стереотипами» [186, с. 158–159].

Необхідність розроблення віктимологічної картки (профілю) особи-жертви домашнього насильства видається необхідним з погляду повноти дослідження. Саме вищезгаданий контекст зумовлює дослідника до з’ясування стійкого і закономірного у проблематиці віктимності й віктимізації жертв домашнього насильства та відповідно спонукає до пошуків взаємозв'язку одиничного, особливого й загального, що слугує вагомим чинником для вивчення співвідношення об’єктивного і суб’єктивного у поведінці жертв домашнього насильства. Водночас у кожній конкретній ситуації, зауважує М.Г. Кузнецов, пріоритет одного з віктимологічних чинників визначає симбіоз особистісних і поведінкових ознак, що характеризують потерпілого від домашнього насильства [120, с.136]. З урахуванням цього підходу, нами зазначено загальні класифікаційні характеристики віктимної поведінки та наголошено на доцільності використання як основоположних, так і спеціальних засад вчення про жертву. Основоположні засади являють собою вихідні канони загальної теорії віктимології та теорії поведінки з жертвами. Спеціальні засади вміщують у собі специфічні структурні елементи віктимності окремих видів

і груп, категорій, зокрема, віктимності жертв домашнього насильства. У цьому контексті простежується тісна приватна взаємодія кривдника – жертви, ситуаційні умови динаміки правової реальності, психологічна сумісність – несумісність, культурно задані наративи стереотипної моделі правової поведінки, правова національна ментальність, традиційні звичаї, фрагментарна зміна життєвого циклу тощо.

Що стосується соціально-рольових характеристик жертви злочину, відзначимо таке. Так, Ю. Комаринська, досліджуючи психолого-криміналістичну характеристику особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильство звертає увагу на особливості «взаємозв'язку між злочинцем і потерпілим, а саме: − насильство між подружжям або між співмешканцями, тобто парою без реєстрації шлюбу; − насильство між батьками та малолітніми або неповнолітніми дітьми; − насильство між батьками й дорослими дітьми (причому жертвами такого насильства можуть бути батьки, так і діти); − насильство між дітьми однієї родини; − насильство між опікунами та підопічними, причому підопічними можуть бути як дорослі особи (переважно особи похилого віку), так і діти; − насильство між родичами різного ступеня родинності » [109, с. 87]. На думку Ю. Комаринської, характерною рисою роботи із зазначеною категорією осіб під час досудового розслідування є те, що всі вони незалежно від вікових, статевих, психологічних особливостей свідомо чи несвідомо чинять протидію розслідуванню у формі замовчування або приховування повної інформації про насильницькі дії стосовно них» [109, с. 87].

Аналіз джерело бази дослідження дозволяє стверджувати, що для жертв домашнього насильства характерним є: 1) психологічна нестійкість; 2) емоційна виснаженість; 3) неврівноваженість; 4) почуття страху; 5) тривожність; 6) нестриманість; 7) дисгармонія. Зазначене певною мірою поєднано з психологічною несумісністю із кривдником, що акумулює застарілі образи, порушуючи тим самим психологічну рівновагу як кривдника, так і жертви [267, с.

85].

Неспроможність самостійно розірвати коло домашнього насильства та економічна невлаштованість, залежність від партнера продукує нові акти домашнього насильства. Тривалі конфлікти домашнього насильства час від часу породжують формування різних форм девіантної поведінки, як пасивного, так і активного типу. Це, в свою чергу, засвідчує внутрішній конфлікт особистості та провокують трагічні наслідки: біполярний розлад, депресія, аутоагресія, суїцид.

Зі свого боку Н. Гончарова відзначає, що фахівці в галузі кримінального права та кримінології неодноразово звертали увагу на те, що тривале насильство у сім'ї з великою вірогідністю призводить до вчинення злочину або самим суб'єктом насильства, або його жертвами. У першому випадку особа, що чинить насильство стосовно своїх близьких, не зустрічаючи адекватного опору, поступово упевнюється у власній безкарності, й від лайки і образ переходить до знущань і побоїв, які згодом можуть закінчитися каліцтвом чи й смертю жертв насильства. В іншому випадку – тривалий процес насильства призводить до накопичення фрустраційних емоцій у жертви і згодом до сплеску агресії у вигляді небезпечного кримінального діяння – вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень тощо. Існує й третій варіант розвитку подій коли протягом якогось часу відбувається періодична інверсія психологічних ролей у діаді насильник-жертва, і лише від випадку залежить, хто, зрештою, стане суб'єктом злочину, а хто потерпілим [46, с. 141].

З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що навіть сам факт провокацій у домашньому насильстві нерідко набуває звичний характер тривалої систематичної конфліктної взаємодії як кривдника, жертви, так і спостерігачів, підкорювачів, інших третіх осіб, створюючи поступово загрозливу атмосферу ненависті, люті, помсти, а з плином часу стає потенційним ризиком злочину.

Одночасно звернемо увагу на характеристику постраждалого/постраждалої особи, яка зазначена, що у «Методичних рекомендаціях щодо запобігання та протидії насильству» [130]. Так, постраждала особа – «це часто людина, яка

сприймає акт насильницьких дій як спосіб отримання любові через страждання. Постраждалі мають проблеми із виставленням меж, кордонів, не вміють їх відстояти, в їхній простір можна втрутитися безкарно. Їхніми характерними рисами є сором, проблеми з відчуттям самоцінності. Жертва циклічного насильства може користуватися вигодами від насильства, наприклад, можливість в період затишшя скористатися почуттям провини, яку відчуває насильник, або отримувати прояви співчуття від оточуючих. Психологи також застосовують стосовно постраждалих таке поняття, як «набута безпорадність» – явище, яке формується через те, що від насильства не захищали, його неможливо було уникнути, йому потурали, а тому, захист від нього втратив сенс. Тобто людина починає користуватися своїм становищем жертви для отримання певних вигод» [130].

Нерідко жертви насильства не повідомляють про факти домашнього насильства. Це можливо пояснити психологічною, моральною неспроможністю жертви, її зневірою у допомогу, страхом осуду, пліток, її хворобливим страхом бути незрозумілим та ще більш скривдженим. Досвід пережитого домашнього насильства вкрай негативно позначається на самопочутті жертви. Така ситуація завдає шкоди психічному розвитку і як наслідок, викликає різні психопатологічні розлади організму, породжує підвищену тривогу, невпевненість, що зі свого боку стає ризиком розвитку у жертви стійкого депресивного стану.

Результати численних емпіричних розвідок та здобутків засвідчують, що не останнє місце у детермінації віктимної поведінки жертв домашнього насильства займають стан алкогольного сп'яніння, який суттєво впливає на настрій, поведінку та психоневрологічний статус учасників глибинного конфлікту.

У контексті взаємозв'язку алкоголь – домашнє насильство – кривдник – жертва М. Кузнецов відзначає, що майже кожен шостий випадок домашнього насильства (16 %) вчинявся під час або відразу після розпивання спиртного. Водночас жінки у 3 рази частіше, ніж чоловіки, вчиняють домашнє насильство у тверезому стані. Ця тенденція виглядає цілком закономірною на тлі виявленої вище

різної за інтенсивністю детермінуючої ролі поведінки жертви в механізми вчинення домашнього насильства чоловіками й жінками [122, с. 92].

Щодо соціально-демографічних показників домашнє насильство характеризуються левовим відсотком жіночої та дитячої віктимності. Так, «протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис. звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, з них 88 % – від жінок, 10 % – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень» [175].

Результати вітчизняних наукових доробок також засвідчують переважно жіночу віктимність у домашньому насильстві. Наприклад за результатами дослідження О. Дмитращук «здебільшого жертва, якій нанесено шкоду від домашнього насильства – це жінка старше 18 років, заміжня, працює, має середню освіту та спільно проживає із кривдником. Така особа схильна до пасивної поведінки та через свої психофізіологічні особливості не спроможна дати опір кривднику, що сприяє вчиненню домашнього насильства. Здебільшого жертві з такою характеристикою кривдник заподіює шкоду здоров'ю» [64, с. 142].

Звернемося до статистичних даних. Зокрема, «структурний розподіл жертв від домашнього насильства, що є небезпечним для життя, за статтю виглядає так: жінки: дружина (співмешканка) – кваліфіковані вбивства (51,7 %), умисні вбивства (29,9 %), тяжкі тілесні ушкодження (34,5 %); мати (сестра) – 7,5 % і 4,4 % відповідно; донька, баба, теща – 5,5; 4 і 2,9 % відповідно; коханка, приятелька, сусідка та інші особи – 4,1, 12,1 і 5,1 % відповідно; чоловіки: чоловік (співмешканець) – 15,8, 13,1 і 9,9 %, відповідно; син (брат) – 8,8, 10,5 і 16,8 % відповідно; приятель, знайомий, сусід та інші особи – 21, 8,1 і 26,4 % відповідно» [120, с. 138].

Причому «жінки, які потерпають від домашнього насильства, мають депресивну, тривожну та демонстративну акцентуації характеру. Такі жінки мають наступні спільні риси: низький рівень власної самооцінки; сприйняття

насильницьких дій нормою поведінки та мінімальної ролі жінки в сім'ї; наявність лише власного почуття провини за поведінку кривдника; переконання про неможливість розв'язання проблеми за допомогою сторонніх осіб чи правоохоронних органів» [63, с. 12–13].

За результати дослідження Н. Ліщук, «для жінок-жертв сімейного насильства характерні, на думку більшості експертів, пасивно-споглядальна позиція, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертовності, ригідність налаштованостей. Відзначається присутність низької самооцінки, невпевненості в собі, залежності від чоловіка, неврівноваженості, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності» [125, с. 78].

У контексті розгляду досліджуваного питання також слід звернути увагу на так званий «синдром побитої жінки» («Le syndrome de la femme battue»), концепцію якого у 1979 році запропонувала американська психологиня Lenore E. A. Walker. Американська психологиня Lenore E. A. Walker, спираючись на «теорію навченої (завченої, набутої) безпорадності», розроблену у 1967 році американським психологом Мартіном Селігманом, здійснила низку досліджень спрямованих на з'ясування мотивів, закономірностей, підстав з яких жертви залишаються зі своїми кривдником/ нападником. За твердженням Lenore E. A. Walker конструкт синдрому побитої жінки складається з таких симптомів: а) повторне переживання побиття так, ніби воно повторюється, навіть якщо це не так; б) спроби уникнути психологічного впливу побиття шляхом уникнення діяльності, людей і емоцій; в) підвищене збудження або надмірна настороженість; г) порушення взаємостосунків; ґ) спотворення образу тіла або інші соматичні проблеми; д) проблеми сексуальності та інтимності. Конструкт синдрому побитої жінки розглядається як підкатегорія посттравматичного стресового розладу ((ПТСР) [240].

Розвиваючи цю ідею, звернемося до результатів перехресного дослідження, отримані Douraidi Nada із Рабатського університету імені Мохаммеда V (2019) [219]. У дослідженні взяли участь 70 жінок-респондентів, віком від 18 до 60 років,

які перебували у шлюбі та постраждали від подружнього насильства. Клінічні оцінки включали: шкалу Розенберга, інвентаризацію Бека та PCLS [219, с. 111]. Саме тому пыд час перехресного дослідження, яке тривало протягом 8 місяців, Douraidi Nada намагалася з'ясувати соціально-демографічний та психопатологічний профіль жінок, які постраждали від домашнього насильства; провести аналіз самооцінки; виявити депресію, посттравматичний стресовий розлад і суїцидальну ідеацію жінок [219, с. 111].

Як стверджує Douraidi Nada 100 % жінок-респондентів зазнали психологічного насильства, а 50 % із них зазнали всі три форми насильства: фізичного, психологічного та сексуального. У 67,14 % жінок спостерігалася депресія. Самооцінка низька у 51,43 % і дуже низька у 38,57 %. Що стосується ПТСР, то його виявили у 58,57 % жінок [220, с. 104]. Дослідження також надало можливість виявити, у великої частки жінок, які стали жертвами подружнього насильства, тривалість шлюбу не перевищує 5 років; освітній рівень більшості не перевищує коледж; більш ніж половина (57,14 %) постраждалих не мають роботи; лише 6 % з них вони володіють будинками [219, с. 101]. Douraidi Nada приходить до висновку, що насильство є навмисною поведінкою, яка може завдати шкоди фізичній цілісності або психологія інших. Окрім фізичної агресії, насильство виявляється емоційним коли є образи чи погрози [219, с. 39].

Отже, вплив на психічний стан, думки, почуття й дії жертви відбувається за всіх форм домашнього насильства. Отримані результати дослідження підтверджують гіпотезу про присутність психологічного насильства у всіх видах насильства.

Здійснюючи дослідження віктимологічних аспектів домашнього насильства, також варто звернути увагу на феномен чоловічої віктимності у домашньому насильстві. Хоча статистика домашнього насильства засвідчує, що близько 10 % чоловіків страждають від домашнього насильства, все ж проблематика чоловічої віктимності є актуальною, недостатньо вивченою, прихованою та доволі складною.

До того ж латентність домашнього насильства стосовно чоловіків значно характеризується високим рівнем та визначена низкою обставин. Передусім та зазвичай свої страждання чоловіки – жертви домашнього насильства намагаються приховувати й тримати при собі. Водночас бракує комплексних досліджень озвученого сегмента. З усього переліченого випливає висновок про необхідність наукових досліджень озвученого демографічного сегмента.

Ґрунтуючись на вищевказаних позиціях, слушною видається думка Д. Дікової-Фаворської про необхідність нових підходів, «які б враховували інтереси чоловіків та визнавали домашнє насильство не тільки як гендерну проблему, а як проблему загальносуспільного масштабу» [59, с. 231]. Аналізуючи індивідуально-психологічні риси чоловіків-жертв сімейного насильства, Д. Дікова-Фаворська, приходить до висновку про наявність спільних рис, які спостерігаються у жертв як чоловічої статі, так і жіночої статі. Зокрема, мають місце такі риси: «занижена самооцінка, тривожність, невротизм, залежність, невпевненість у собі, внутрішня агресивність, втрата орієнтирів, а також несформованість моральних цінностей, відсутність ціннісних орієнтацій щодо духовного розвитку, низька повага до себе та інших» [59, с. 230].

Д. Дікова-Фаворська підкреслює: «чоловіки, що зазнають насильства в сім'ї, часто мають сексуальні проблеми або відзначаються неадекватною статево рольовою самоідентифікацією; у таких сім'ях спостерігається переплутаність соціальних ролей, що виявляється передусім у домінуванні жінки, повній підлеглості й безпорадності чоловіка, в якого низький рівень потреб та бажань, несформоване почуття власної гідності. Характерною поведінкою чоловіків у конфлікті є обрання стратегії уникнення (залишення домівки) або протистояння (насильство у відповідь). Конструктивне розв'язання сімейного конфлікту було невдалим» [59, с. 230].

Окремої уваги в структурній сегментації жертв домашнього насильства заслуговує віктимізація дітей-жертв домашнього насильства. Діти, як відомо,

належать до однієї із найбільш вразливою демографічної групи. Тож, без сумніву, виховання дитини в атмосфері злагоди, гармоніці, добра слугує запорукою її психоневрологічного здоров’я та успішного всебічного розвитку. Натомість сімейні негаразди, непорозуміння, нездатність дорослих членів сім’ї, родини завчасно і конструктивно знаходити компроміси під час розв'язання конфліктів, негативним чином впливають на психічний, фізичний, моральний розвиток дитини, її правову соціалізацію, що призводить до ймовірності зростання маргінальності та проблематики «соціального сирітства». Особливого загострення набуває проблематика віктимної поведінки жертв домашнього насильства стосовно вразливих категорій населення: осіб із обмеженими можливостями; дітей; осіб похилого віку; осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та мають найвищий ризик недостатньої соціальної чи психологічної захищеності.

Із зазначеного вище випливає те, що домашнє насильство, як і віктимність у домашньому насильстві, не має ні вікових, ні гендерних меж.

Детермінантами віктимізації жертв домашнього насильства виступає комплекс взаємопов'язаних чинників біологічного та соціального характеру. Поряд з біологічними чинниками діють також соціальні чинники, зокрема, правове та економічне становище у соціальній ієрархії, рівень обов'язкового соціального забезпечення, соціальна роль тощо. До біологічних чинників належать, насамперед, наявність тих чи інших патологічних змін у в клітинах, тканинах та органах різного етіологічного походження, які за певних умов породжують неспроможність жертви гідно відстояти свої законні права та інтереси та, відповідно захистити себе та (чи) близьким, рідних їй людей. До структурних елементів, що характеризують індивідуально-психологічні чинники належать інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження в особистісній сфері, внутрішня напруга, «фрустрація». У формуванні й становленні віктимної поведінки та утвердження ролі жертви у домашньому насильстві певного значення набувають дії та вчинки, погляди, міркування, що продуковані патогенним мисленням, або які нав’язуються

референтними особами із найближчого контактного оточення та скеровують поступово мотиваційну, етичну (ціннісні орієнтації), соціальну та поведінку складову особистості.

Нерідко перші цеглини віктимної поведінки закладаються ще у дитинстві в процесі сімейного виховання. Коли у сімейному колі, родині маленькій дитині починають прищеплювати ярличок «жертви»; зволікають ідеями, переконаннями патогенного мислення та словами по типу «нещасливий, негарний, невдаха», формуючи тим самим, «стигму жертви» та віктимну поведінку. Сформована у процесі первинної соціалізації «стигма жертви» й віктимна поведінка, стають при нагоді одним із каталізаторів домашнього насильства та проявляється у тривалій, закріпленій роками ролі жертви та неспроможності самостійного розірвання кола домашнього насильства. Окреме місце у цьому сенсі займає так званий «синдром жертви».

Отже, у становленні та розвитку віктимної поведінки у сімейно-побутовій, родинній рольовій взаємодії поряд із ситуативними чинниками вагоме місце займають середовищні й генетичні фактори. Іншими словами, будь-яка неузгодженість у сімейно-побутових родинних стосунках при за неспроможності та відсутності готовності, бажання, вміння та умов конструктивного розв'язання конфлікту, поступово спонукає до накопичення скарг і претензій та розподілу ролей кривдника, жертви, спостерігачів, підбурювачів, порадників. Водночас із виокремлення ролей учасників глибинного поліфонічного конфлікту та суспільно небезпечного діяння, яким є домашнє насильство, все більше увагу дослідника привертає з’ясування аналітичних кількісно-якісних характеристик, з якими пов’язано існування феномену віктимності жертв домашнього насильства.

В. Папуша, узагальнюючи концептуальні положення щодо природи віктимної поведінки, виокремлює такі підходи: а) психодинамічний підхід; б) соціально-когнітивний; в) диспозиційний. Відповідно до психодинамічного підходу віктимна поведінка являє собою, «синдром патологічного розвитку особистості» [144, с. 71].

Передумовою віктимної поведінки у такому разі, є «наявний неусвідомлюваний внутрішньо-особистісний конфлікт» [144, с. 71]. Відтак вчений наголошує: «представники соціально-когнітивного напряму як передумови розглядають певний набір поведінкових реакцій та дій, що сформувалися протягом життя». Аналізуючи далі природу віктимної поведінки, В. Папуша відзначає: «згідно з диспозиційним підходом, вагомими її передумовами виступають: особливості сімейного виховання, що формують віктимні диспозиції особистості й самостигмацію себе в ролі жертви; індивідуальні реакції особи на умови зовнішнього середовища з урахуванням фенотипу її батьків; особливості впливу особистісного досвіду онтогенетичного розвитку; ціннісні диспозиції особи з урахуванням її соціального оточенням» [144, с. 7].

Зі свого боку множинність і багатофакторність віктимної поведінки у домашньому насильстві координує дослідника на з'ясування стратегій розв'язання конфліктів у сімейно родинній побутовій сфері й на так званий феномен копінг-стратегій. Копінг у перекладі з англійської мови означає «долати».

Копінг-стратегія охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові стратегії подолання стресових умов оточення. Визначення копінг-стратегій особистості дозволяє розкрити та інтерпретувати тенденцію стилю і моделі поведінки під час подолання різноманітних перешкод. Феномен копінг-стратегій досить чітко проявляється під час зародження, формування та розвитку моделі подолання труднощів у сімейно-побутовій родинній сфері й забезпечує певне праворозуміння кривдника – жертви, розкриваючи одночасно перспективи й умови перетворення стресових, конфліктних ситуацій, непорозумінь у спонукальні фактори домашнього насильства. Це дає змогу у поліфонії глибинного конфлікту «домашнє насильство» віднайти структурні елементи ґенези віктимної поведінки жертв домашнього насильства.

Отож, С. Грабовська, М. Єсип наголошують на існуванні різних підходів до трактування феномена копінг-стратегія. Вчені виокремлюють психоаналітичний,

диспозиційний трансакційний напрями. Так, за твердженням авторів: «у психоаналітичному підході копінг розуміють як механізм психологічного захисту; диспозиційному – як схильність людини долати труднощі, що залежить від особистісних рис людини; трансакційному – як сукупність когнітивних і поведінкових зусиль, спрямованих на розв'язання проблеми; у ресурсному підході закцентовано увагу на різноманітних можливостях, якими володіє особа» [50, с. 188].

Важливою характерною особливістю вибору копінг-стратегій є їх взаємозв'язок з індивідуальними психологічними рисами особистості. Вельми показовими в цьому сенсі є наукові доробки вітчизняних вчених Т. Клібайс та К. Чернець стосовно копінг-стратегій жінок, які пережили домашнє насильство, страждають від домашнього насильства. Так, у 2019 році Т. Клібайс та К. Чернець представили академічній спільноті та широкій аудиторії результати дослідження «Копінг-стратегій та типів віктимної поведінки у жінок, що пережили домашнє насилля та тих, у кого фактів насилля не було». Результати дослідження засвідчили, що серед жінок, які постраждали від домашнього насильства найбільш поширеними копінг-стратегії є: а) «втеча-уникнення»; б) «дистанціювання» [103, с. 153]. Відтак Т. Клібайс, К. Чернець стверджують: «жінки, що пережили домашнє насильство, найчастіше схильні застосовувати у стресових ситуаціях конфронтаційний копінг, стратегію втеча-уникнення та пошук соціальної підтримки» [103, с. 153]. У той же час, за результатами дослідження «було виокремлено найбільш успішні типи поведінки, якими користуються жінки, що не зазнавали домашнього насильства: стратегії самоконтролю та планування вирішення проблем» [103, с. 153]. Крім того, як зазначають Т. Клібайс та К. Чернець, «у жінок, які ніколи не зазнавали домашнього насильства, основною копінг-стратегією є створення плану щодо виходу із критичної ситуації» [103, с. 152]. На разі «жінки, які не зазнавали домашнього насильства, в складних ситуаціях частіше застосовують стратегію самоконтролю» [103, с. 152].

За цих обставин підтримуємо погляди вчених, які наголошують: «правильне розуміння особливостей провокуючої поведінки жертви здатне вплинути на розроблення ефективних механізмів протидії формування схильності до проявів віктимності як у конкретних осіб (які належать до так званої «групи ризику» окремих злочинів), так і в суспільстві взагалі (наприклад, шляхом створення характерної «атмосфери нетерпимості» до проявів недбалого ставлення уповноважених на це осіб до здійснення виховної та профілактичної діяльності в середовищі потенційних жертв)» [21, с. 176].

Зважаючи на вищевикладене, слід дійти висновку про значущу роль віктимологічної профілактики у сфері запобігання, протидії домашньому насильству, як комплексу заходів, спрямованих на гальмування темпів віктимізації та попередження, виявлення, усунення і нейтралізацію факторів віктимності.

Отже, вивчення особливостей жертви домашнього насильства дозволило визначити, що жертва домашнього насильства – це особа, якій притаманна наявність таких фізіологічних, соціально-правових і морально-психологічних властивостей та якостей, які, під час виникнення відповідної ситуації, пов’язаної з домашнім насильством, зумовлюють їх типову поведінку та більшу ймовірність, у порівнянні з іншими, стати жертвою протиправного діяння.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз домашнього насильства як поліфонічного глибинного конфлікту дає можливість зробити такі висновки:

1. Домашнє насильство являє собою складний глибинний поліфонічний конфлікт, основу якого складають чинники соціального, економічного, психологічного характеру. Детермінантами домашнього насильства виступають чинники біологічного, соціального, психологічного, культурного характеру, що відображено відповідно в різних теоріях насильницької поведінки: соціокультурній;

системно-сімейній; індивідуально-психологічній. Соціально-психологічні передумови неправомірної поведінки та домашнього насильства корелюють з індивідуальною психологічною вразливістю особистості та ступенем індикаторів глибинного конфлікту. Чільне місце в наростанні міжособистісного та внутрішнього стану невдоволення учасників конфлікту займає психологічна несумісність, яка включає індивідуально-психологічні складові, ціннісні орієнтації, рівень домагань, правову культуру, світогляд, соціальну роль.

2. Встановлено, що здебільшого злочинцем, який вчинив домашнє насильство, є особа чоловічої статі, віком 25–50 років, має нижче середнього освітній рівень, офіційно або тимчасово не працевлаштований; з вираженими проявами адиктивної поведінки (зловживання алкогольними напоями), правовим нігілізмом та схильністю до агресії, деспотизму, свавілля, авторитаризму.

3. Для жертв домашнього насильства притаманним є наявність ознак емоційних і поведінкових розладів, які спричинені систематичними актами домашнього насильства та детерміновані комплексом взаємозалежних, взаємопов’язаних елементів, чинників соціального і біологічного характерів. Характерними особливостями цих осіб виступає психологічна нестійкість, емоційна виснаженість, неврівноваженість, почуття страху, тривожність, нестриманість, дисгармонія. Зазначене певною мірою поєднано з психологічною несумісністю із кривдником та акумулює застарілі образи, порушуючи тим самим психологічну рівновагу цих осіб. Водночас неспроможність самостійно розірвати коло домашнього насильства та економічна невлаштованість, залежність від партнера продукує нові акти домашнього насильства. Особливої актуальності у домашньому насильстві набувають такі форми девіантної поведінки як аутоагресія та суїцидальна поведінка. Перелічені ознаки засвідчують низку запитань для подальших досліджень та наголошують на необхідності визначення ґенези віктимності за груповою та видовою приналежністю, а також розроблення відповідних превентивних і реабілітаційних заходів.

4. Проаналізовані нами теоретичні підходи надали можливість висвітлити широке коло наукових поглядів стосовно змісту і генезису джерел насильницької й віктимної поведінки у домашньому насильстві та виявити морально-психологічні, психічні, правові характеристики кривдників і його жертв. Перспективою подальших досліджень є вивчення ґенези віктимності домашнього насильства за груповою та видовою приналежністю; розроблення віктимологічної картки (профілю) особи – жертви домашнього насильства, а також розроблення відповідних превентивних і реабілітаційних заходів.

РОЗДІЛ 3.
ШЛЯХИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

3.1. Правові та інституційні заходи запобігання домашньому насильству

Сім'я, як один з найдавніших соціальних інститутів та первинний осередок суспільства, покликана виконувати виховну, захисну, репродуктивну, демографічну, економічну функції. Реалізація зазначених функцій складає невіддільну складову успішної, економічно розвинутої та сильної держави та громадянського суспільства. Основою правової держави має бути суспільство, вільне від поневірянь, соціальної незахищеності, авторитарності, тоталітарності, насильства. Сучасна державна політика України у сфері сімейних правовідносин являє собою послідовну системну комплексну діяльність, спрямовану на забезпечення всебічної підтримки сім'ї, формування неприпустимого ставлення до дискримінаційних, насильницьких моделей поведінки в сім'ї, побуті, родині та забезпечення належних умов функціювання інституту сім'ї та шлюбу.

Стаття 3 Конституції України проголошує: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [114, ст. 3]. Статтею 32 Основного Закону закріплено: «ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» [114, ст. 32].

Правові засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні ґрунтуються на положеннях міжнародних та національних нормативно-правових актів. Основу національного законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству складають міжнародні стандарти подолання домашнього насильства.

Гостроту проблематики насильства в сім'ї та побуті засвідчують новели

вітчизняного законодавства, спрямовані на виконання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція 2011 р.) і заходи правової просвіти щодо формування нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки в приватних та суспільних відносинах. Такий підхід включає розвиток демократичних засад у різних сферах суспільних відносин, до складу яких входять і сімейні, родинні, побутові відносини. За цих умов, серед пріоритетних завдань розбудови України як правової держави європейського зразка – створення ефективної системи запобігання та протидії домашньому насильству.

Входження України до єдиного європейського простору також передбачає внесення змін до правових настанов вітчизняного законодавства, спрямованих на адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що насамперед, включає утвердження принципу верховенства права, законності, свободи та підвищення рівня поваги до правового порядку в суспільстві. Зазначені умови усвідомлюються паралельно з удосконаленням уявлень про демократичну правову державу. Прикладом зазначеного вектору слугує Закон України № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», який набрав чинності 02.07.2022 [163]. Прийняття цього закону є вкрай важливим для Євроінтеграційного вектора розвитку України та слугує доказом стратегічного спрямування держави щодо подолання негативних, насильницьких, руйнівних стереотипів у сім'ї, побуті, родині.

Реалізація вказаних завдань свого часу знайшла втілення у прийнятому 07.12.2017 Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Цей нормативний акт «визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства» [155]. Профілактична

спрямованість закону є відображенням найбільш передового напряму розвитку сучасного законодавства та соціальної спрямованості діяльності державних органів. У ситуаціях, коли домашнє насильство було все ж таки вчинено, до осіб (членів сім'ї), винних в цьому, застосовуються заходи кримінально-правового, адміністративно-правового чи цивільно-правового характеру відповідно до чинного законодавства.

Загалом, законодавство України про запобігання та протидію домашньому насильству складає низка нормативно-правових актів. Станом на 10.11.2023 список пов'язаних документів щодо Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» становить 93 документи. Серед них: Кодекс про адміністративні правопорушення [107], Кримінальний кодекс України [116], Кримінальний процесуальний кодекс України [117], Сімейний кодекс України [173] та інші нормативно-правові акти. Нормативно-правову базу щодо запобігання та протидію домашньому насильству також складає низка підзаконних нормативно-правових актів уповноважених органів держави (постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази, інструкції міністерств та інших центральних органів виконавчої влади тощо).

Регламентація сімейних відносин, відповідно до сімейного законодавства (ст. 7 СК України), передбачає врахування права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання в сімейне життя; учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками; рівність прав та обов'язків чоловіка та жінки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї; сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, сумлінності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства [173].

Пунктом 3 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому

насильству» відзначено, що домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [155, ст. 1].

Аналіз положень основних нормативних актів України в частині, яка дотична до положень Стамбульської Конвенції, дозволяє асигнувати такі основні види захисту, передбачені для постраждалих від домашнього насильства.

1. Надання постраждалій особі інформації про її права та можливості їх реалізації зрозумілою їй мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою для постраждалої особи Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» виокремлюються чотири види (форми) домашнього насильства: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне. Зокрема, «економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [155, ст. 1]. Психологічне насильство трактується як «форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, зокрема щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи» [155, ст.

1].

Законодавцем встановлено конкретний перелік кола осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання, протидію домашньому насильству, незалежно від факту спільного проживання. У зазначений перелік кола осіб входять: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або усиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя [155, ст. 3].

Також «дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» [155, ст. 3].

Новелою у вітчизняному законодавстві стосовно домашнього насильства є виокремлення статусу дитини як кривдника та дитини, яка постраждала від домашнього насильства. У ст. 1. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» зазначено, що «дитина-кривдник – це особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі, а дитина, яка

постраждала від домашнього насильства (далі – постраждала дитина), – це особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства» [149, ст. 1].

Питання запобігання та протидії домашньому насильству є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади. Станом на сьогодні «національна система запобігання та протидії домашньому насильству містить чотири ключові елементи, так звані «чотири стовпи», які забезпечують її функціонування та окреслюють основні напрями діяльності із запобігання та протидії домашньому насильству: 1) комплексний підхід (Integrated Policies); 2) запобігання, профілактика (Prevention); 3) захист і підтримка постраждалих осіб (Protection); 4) притягнення кривдника до відповідальності та зміна насильницької моделі його поведінки (Prosecution)» [3, с. 9]. Зазначені напрями знайшли законодавче втілення в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульській конвенції) та ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Заходи запобігання, протидії домашньому насильству, відповідно до чинного законодавства, поділяться на загальні та спеціальні. Так, відповідно до розділу V Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать: «1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників» [155, ст. 24].

«Серед суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, вирізняють:

- спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у

сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах діянь» [155, ст. 6]. Зокрема, до інших органів та установ, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать: служби у справах дітей; уповноважені підрозділи органів Національної поліції України; установи та організації системи освіти, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та інші.

Також вважаємо за необхідне зазначити, що Міністерством соціальної політики України у 2019 році презентовано Паспорт Реформ, в якому визначені подальші кроки щодо реагування на домашнє насильство та насильство за ознакою статі. Відтак стратегічні пріоритети у сфері реагування на домашнє насильство і насильству за ознакою статі виокремлюються у 4 П: «попередження (що передбачає формування в українському суспільстві нульової толерантності до насильства та посилення готовності протидіяти його проявам), послуги та захист (постраждалі, незалежно від віку та стану здоров'я, мають доступ до комплексних послуг, орієнтованих на їх потреби та отримують їх), притягнення до відповідальності (притягнення кривдника до передбаченої законом відповідальності та зміну моделі його поведінки), політики (розбудова нової системи всеохоплюючого реагування на насильство, і кожен випадок має належну увагу залучених суб'єктів)» [145].

Невіддільною складовою державної регуляторної політики у сфері запобігання домашньому насильству є адміністративно-правове і кримінально-правове забезпечення озвученого сегмента суспільних та приватних відносин. Відповідно до чинного законодавства України залежно від ключових ознак за вчинення домашнього насильства передбачається соціально-правова відповідальність, зокрема: цивільна, адміністративна, кримінальна.

До 11 січня 2019 року за вчинення домашнього насильства передбачалася лише адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства,

насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування (ст. 173-2 КпАП) [107, ст. 173-2].

11 січня 2019 року набрав чинність Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [154]. Внесені зміни, доповнення є важливим мірилом ціннісних орієнтирів розбудови сучасної української державності та стосуються, зокрема, криміналізації таких суспільно небезпечних діянь як: домашнє насильство (ст. 126-1 КК України), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України), умисне невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК України). Це робить можливим значно більший вплив оновленої парадигми правомірної поведінки в сім'ї, побуті, родині на подолання усталених стереотипів мислення, дискримінаційних гендерних уявлень і несправедливості.

Відтак за диспозицією ст. 126-1 КК України домашнє насильство визначається як «умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [116, ст. 126-1].

Згідно із Законом України № 2222-VIII від 06.12.2017 Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 91-1 (Розділ XIII-1 «Обмежувальні заходи»). Обмежувальні заходи можуть бути застосовані до особи, яка вчинила домашнє насильство. Термін застосування обмежувальних заходів становить 1–3 місяців, а в окремих випадках – 12 місяців.

Кримінальне провадження щодо злочину, пов’язаного з домашнім

насильством, розглядається у формі приватного обвинувачення, але відмова потерпілого, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні не є підставою для закриття кримінального провадження. Подані докази домашнього насильства мають відповідати принципам належності, допустимості, достатності та взаємозв'язку.

Терміновий заборонний припис, взяття на профілактичний облік кривдників виноситься (здійснюється) уповноваженим підрозділом Національної поліції України.

Форма оцінки ризиків вчинення домашнього насильства викладено у додатку до Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства та вміщує 27 запитань. Серед яких:

- Чи погрожував колись кривдник застосуванням та/або застосовував зброю або інші предмети, які можуть спричинити шкоду життю та здоров'ю постраждалій особі та/або її дітям?

- Чи кривдник залякував, переслідував або погрожував постраждалій особі та/або її дітям?

- Чи кривдник коли-небудь душив постраждалу особу, або передавлював їй горло, або намагався це зробити?

- Чи кривдник схильний до сильних та/або постійних ревнощів та чи контролює більшу частину повсякденного життя постраждалої особи?

- Чи висловлював кривдник наміри та/або намагався вчинити самогубство?

- Чи є постраждала особа та/або її діти економічно залежною (ними) від кривдника?

- Чи були випадки після одруження або проживання разом, коли кривдник покидав на тривалий час (не менше ніж на 10 діб) сім'ю без причини та без надання пояснень? та інші [158].

За результатами оцінки ситуації, з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних показників та оцінки ризиків вчинення домашнього насильства визначається рівень

небезпеки (високий-середній-низький).

Обмежувальний припис стосовно кривдника належить до спеціальних заходів задля протидії домашньому насильству та у тимчасовому обмеженню прав, обов'язків кривдника. Справи про видачу обмежувального припису розглядаються у порядку окремого провадження. Обмежувальні заходи встановлюються на строк від 1 до 6 місяців. В окремих випадках за вмотивованою заявою зацікавленої особи обмежувальні заходи можуть бути продовжені судом на строк до шести місяців.

У судовому порядку також розглядаються справи про направлення на проходження програми для кривдників.

Типова програма для кривдника передбачає індивідуальні та групові заняття у формі сесій. З яких: кількість діагностичних занять – 6 сесій; кількість групових занять – 18 сесій; кількість індивідуальних занять – 14 сесій [159, п. 4].

Пунктом 11 статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» програма для постраждалої особи – це комплекс заходів, спрямованих на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, зокрема за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування [155, ст. 1].

Запорукою успішної реалізації державної політики у зазначеній сфері слугує довіра населення до заходів й механізмів запобігання домашньому насильству. У зв'язку з чим, у вітчизняному суспільстві підвищується роль громадської думки стосовно домашнього насильства. За цих обставин набувають поширення соціологічні дослідження, які є різними за формою проведення, видами, типами, методами отримання інформації та які направлені на вивчення питань із широкого спектра домашнього насильства.

До прикладу, в презентованих у 2019 році українськими вченими К. О. Кальницькою й Ю. С. Кальницькою результатах соціологічного дослідження зазначені такі показники. Зокрема, на запитання: «Хто частіше стає жертвою

насильства в сім'ї?» було отримано такі відповіді: чоловіки – 3,4 %; жінки – 56,2 %; дитина – 30,1 %; людина похилого віку – 5,7 %; особа з інвалідністю – 3,6 % [100 с. 8].

Щодо запитання: «Які з ситуацій призводять до домашнього насильства?», отримано такі результати: 1) стан сп'яніння члена сім'ї (76 %); 2) ревнощі (48,3 %); 3) наявність проблем із грошима (27,9 %); 4) відмова в статевому акті складала (19,7 %); 5) труднощі на роботі (18,8 %); 6) незгода (інша думка) (12,1 %); 7) показник «на його погляд/її погляд я погано виглядаю» (9,8 %); 8) небажана вагітність (9,4 %); 9) проблема в його /її родині (6,7 %); 10) відсутність сніданку (обіду, вечері) (9,2 %); 11) без будь-яких причин (6 %); 12) відсутність чистоти в приміщенні будинку або недостатньо прибрано (2,6 %) [100, с. 9].

Орієнтуючись на пошук оптимальних соціальних стандартів, спрямованих на підтримку жертв домашнього насильства, наразі суттєвого значення набуває формування та розвиток таких державних інституцій, як притулки для осіб, постраждалих від домашнього насильства та центри соціально-психологічної допомоги.

Зокрема, «станом на 01.01.2021, в Україні створено та функціонує 33 притулки у 18 областях та м. Києві, 304 мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, 10 денних центрів соціально-психологічної допомоги постраждалим особам» [185]. Перспективним, на наш погляд, є такий проєкт як: Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства», що проводиться з метою звернення уваги до проблем подолання домашнього насильства, жорстокого поводження з дітьми та захисту прав жінок.

Однак, говорячи про державну політику у сфері запобігання домашнього насильства, необхідно враховувати, що базовими компонентами системи запобігання домашнього насильства є розроблення та впровадження дієвої, на рівні кращих зразків розвинутих країн світу, загальнодержавних програм соціального забезпечення вразливих категорій населення; розвиток мережі доступної

психологічної, правової допомоги; формування «інституту сімейного психолога», «інституту родини» за прикладом подібних закордонних інституцій. Зі змісту зазначеного доцільним є стимулювання активності територіальних громад, місцевих громадських організацій; активізацію партнерського руху правників, психологів, соціологів, громадських волонтерів; співпрацю із закордонними організаціями, обмін досвідом, проведення зустрічей, конференцій.

Профілактика домашнього насильства повинна складати комплекс заходів, направлених на формування нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки в сім'ї, родині, побуті; викорінення негативних стереотипів неправомірної поведінки; запобігання соціальній ізоляції, масштабній маргіналізації населення, громадянській апатії. Невіддільною складовою профілактичних заходів є розвиток критичного мислення, вольових якостей, самовиховання, самовдосконалення особистості, її соціальна та громадянська компетентність. Реалізація зазначених напрямів має на меті посилення правового виховання населення, підвищення правосвідомості особистості, розвиток правової культури, особистісної автономії, подолання екзистенціального вакууму та утвердження гармонійних відносин в сім'ї, побуті, родині.

Отже, сучасна державна політика України у сфері запобігання, протидії домашньому насильству представлена програмно злагодженими та координаційними спрямованими інституційними, нормативними, матеріальними (економічними, фінансовими) ресурсами-блоками.

3.2. Правове виховання у системі запобігання домашньому насильству

Кожне суспільство намагається сконструювати свої значущі взірці змістовно-цільової поведінки особистості. Згідно з концепцією позитивного права та відповідно до типу правової системи, соціально-економічних відносин, історичних умов, інтересів домінантних політичних сил держава встановлює, визначає

загальнодержавні правила поведінки, за невиконання яких особа притягується до юридичної відповідальності. Натомість природне право (натуралістична юриспруденція) відстоює природні закони на соціально-натуралістичній доктрині права. Загальним виступає те, що право за своєю спрямованістю визначає межу свободи та дозволенного, координуючи дії та бездіяльність особи, держави, суспільства. Зі зміною ідеології, політичного режиму, історично-політичних, економічних умов відповідним чином змінюється і правова реальність та парадигма соціального буття соціуму. Це означає, що зафіксовані соціальними інституціями звичні моделі поведінки відхиляються чи кардинально змінюються, набуваючи нових критеріїв правомірності та дозволеності. Значна роль у державному будівництві й впровадження тих чи інших соціокультурних, моральних, правових еталонів соціуму належить правовому вихованню.

Дослідження категорії «правове виховання» відбувається з позицій як широкого, так і вузького підходів. Так, під правовим вихованням у широкому значенні ми розуміємо постійний історично і соціально обумовлений вплив на суб'єктів щодо первинного формування правосвідомості та корегування вже сформованої свідомості, що забезпечує знання вимог права, їх позитивну оцінку і трансформацію правових принципів та цінностей в особисті переконання і мотиви правомірної поведінки [196, с.186–187].

Водночас загальним є те, що правове виховання, як багатофакторне явище, являє собою планомірний, систематичний, безперервний, цілеспрямований процес формування особистості, здатної до самокерованої правослухняної поведінки. Оскільки, головним завданням правового виховання є формування високої правосвідомості в суспільстві, усунення правового нігілізму, підвищення правової культури, що в поєднанні з іншими функціями держави створює міцний плацдарм становлення, розвитку сильної незалежної держави та слугує загальним й спеціальним принципам державного будівництва. Правове виховання є невіддільною складовою кримінально-правової політики держави. Пронизуючи усі

сфери суспільного та приватного буття, правове виховання продукується об’єктивною необхідністю функціонування і розвитку суспільства та базується на доктринальних положеннях (конструкціях) соціально-правової матриці панівного політико-правового курсу.

Принципи правового виховання поділяються на загальні та спеціальні. Загальні принципи притаманні правовому вихованню в цілому, діють в усіх галузях, інститутах, сферах застосування правового виховання. Спеціальні – застосовуються відповідно до мети, завдання, напряму, форми правового виховання, сфери суспільних відносин.

До загальних принципів правового виховання належать: принцип гуманізму, демократизму, законності, гласності, плановості, науковості, об'єктивності, доступності, відкритості, систематичності, системності, цілеспрямованості, доцільності. Широке застосування у правовому вихованні знаходять основні принципи психологічної науки: принцип детермінізму, принцип єдності свідомості та діяльності, принцип розвитку і принцип системності. Чільне місце у правовому вихованні займають педагогічні принципи. Зокрема: принцип колективного характеру виховання і навчання, принцип вибору оптимальних методів, форм, засобів навчання і виховання, принцип міцності, усвідомленості і дієвості результатів навчання виховання і розвитку, принцип комплексного підходу до навчання й виховання та інші.

Функції правового виховання: пізнавальна; інформаційна; роз’яснювальна; регулятивна; комунікативна; просвітницька, прогностична; захисна; нормативна й інші.

Функцію правового виховання виконують також нормативно-правові акти. «Поряд із формуванням правової свідомості правове виховання поширюється на сферу забезпечення якості правових текстів, включаючи законодавчі акти та їх тлумачення (розуміння), та на сферу забезпечення якості правової діяльності, основу якої складає правова компетенція» [153, с. 377].

Правове виховання виокремлюється у формах: 1. Правова просвіта; 2. Правова пропаганда; 3. Правова освіта; 4. Правова агітація. Організаційні форми правового виховання: індивідуальні, групові, колективні, масові. Зазначені форми перебувають між собою у функціональній залежності й взаємозв'язку. Загальною метою правового виховання виступає: а) формування самокерованої правомірної поведінки, мислення; б) розвиток правосвідомості, правової культури; в) профілактика асоціальної поведінки в суспільстві.

Реалізація основних положень правового виховання знайшла відображення в Національній програмі правової освіти населення, затвердженої Указом Президента України від 18 жовтня 2001 р., № 992/2001 – основоположному документі, що визначає правові засади правової освіти населення України. У ньому основними завданнями визначено: а) підвищення рівня правової підготовки населення; б) створення необхідних умов для набуття широкими верствами населення правових знань та навичок у їх застосуванні; в) створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; г) широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; ґ) забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; д) вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [161].

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року», одним із шляхів розв'язання проблематики домашнього насильства визначено «проведення комплексної, а також орієнтованої на різні групи населення інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи, спрямованої на запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [164].

Відповідно до положень Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025

року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145, способом вирішення проблеми недостатньо ефективного механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі та забезпечення захисту прав осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі виокремлено «підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства, розуміння суспільством непропорційного впливу домашнього насильства та насильства за ознакою статі на жінок і чоловіків, у тому числі на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку» [148].

Виходячи з вищезазначеного, завдання правового виховання у сфері запобігання домашньому насильству можна визначити як формування ненасильницьких моделей поведінки в сім'ї, родині, побуті, утвердження поваги до прав, свободи іншої людини, повага до правомірного вибору іншої людини, усвідомлення гуманістичних цінностей, що, зі свого боку, має на меті зниження правопорушень, стимулювання громадян до позитивної соціальної орієнтації, підвищення працездатності особи та сприяння всебічному гармонійному розвитку вільної, самодостатньої особистості.

Правове виховання як засіб запобігання домашньому насильству, здійснюється на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях. Відзначимо, що перші базові ціннісні орієнтири правового виховання дитина засвоює в сімейному колі серед батьків, родичів. Атмосфера творчості, в якій зростає дитина, дотримання батьками норм права, поряд з духовною складовою, сприяють успішній правовій соціалізації дитини, що, зі свого боку, слугує ефективним засобом запобігання та протидії домашньому насильству. Панівна культура сім'ї, в яку включена дитина, впливає на соціалізацію, інтеріоризацію, ідентифікацію особистості. У сім'ї дитина закарбовує ставлення до правових явищ та процесів і поступово віддзеркалює ті чи інші моделі правової поведінки. Ставлення до права, сформоване в дитинстві складає фундамент складової соціальної влаштованості. Сформовані в процесі

первинної правової соціалізації моделі поведінки реалізуються в подальшому зростанні дитини. Як влучно висловив М. Шульга: «особистість засвоює, інтеріоризує стійкі уявлення цього суспільства, його культури про належне, допустиме, бажане, про високе і нице, успіх і поразку, рівність та справедливість» [197, с. 17].

Відповідно, «антигромадський спосіб життя батьків справляє на виховання дітей руйнівний вплив. У нездоровому моральному кліматі сім'ї в підлітків скоріше можуть сформуватися антигромадські нахили» [183, с. 329]. Саме «агресія, яка засвоюється людиною з ранніх років життя, є суспільно підтримуваною формою поведінки, тому її проявів так важко позбутися» [41, с. 32]. Домашнє насильство ставить під загрозу щасливий шлюб та міцні подружні стосунки, продукуючи неналежне правове виховання у сім'ї, маргінальність. Як підкреслює, М. Шкробут, посилаючись на дані офіційної статистики, – «більш ніж половина (56,65 %) шлюбів в Україні розпадаються» [195, с. 14].

За результатами проведеного Г. С. Задорожньою дослідження за участю батьків дітей віком 6–7 років встановлено: батьки обізнані, що вдарити дитину означає порушення її прав. Водночас, 69,5 % респондентів використовують фізичні покарання (шляхом завдання підзатильників, шлепків, лупцювання; 31,1 % вважають таке покарання допустимим в окремих випадках [67, с. 98]. І лише 10,1 % батьків вказали на категоричну недопустимість фізичних покарань в будь-яких ситуаціях [67, с. 98].

За твердженням дослідниці, причинами, які спонукають батьків до застосування покарань, є: непослух дитини (27,1 %); застосування в свій час до дорослих членів сім'ї батьками фізичного покарання (26,4 %); «не витримують нерви» (16,3 %); закінчення словесних аргументів і терпіння (9,2 %); психологічне напруження після роботи (6,1 %); порушення норм поведінки (5,3 %); впертість дитини (4,1 %); свідомі вчинки «наперекір» батькам (3,2 %)» [67, с. 98–99].

Результати дослідження вченої також засвідчили низьку обізнаність громадян

України щодо існування сімейного законодавства. Зокрема, про існування сімейного кодексу знають 35,5 % батьків, але назвати свої права й обов'язки змогли лише 25,1 % респондентів» [67, с. 97]. Переважна більшість батьків (83,1 %) під час опитування зазначили, що хотіли б бути більш обізнаними в сфері прав дитини з приміткою про відсутність вільного часу на здобуття таких знань. І лише 9,1 % батьків дали ствердну відповідь і дали позитивну оцінку своїм знанням та вмінням у правовій галузі» [67, с. 99].

Під час виконання батьківських обов'язків не потрібно забувати про педагогічну складову та її ролі у правовому вихованні. Зокрема, А. Рацул приходить до висновку, що переважна більшість молодих батьків мають низку проблем у визначенні загальної стратегії виховання дитини, не дотримуються вікової стратегії, оскільки не знають і не розуміють особливостей психофізіологічного розвитку дитини. На жаль, переважна більшість батьків сьогодення є просто недостатньо готовими до виконання батьківської і виховної функції, мають низький рівень педагогічної культури [168, с. 196].

Зважаючи на зазначене вище, необхідність проведення заходів правового виховання за різними тематичними напрямами й організованими формами, спрямованих на підвищення правової культури та обізнаності громадян стосовно проблематики домашнього насильства видається незаперечною. Подолання цього антисуспільного явища тісно пов'язане із формуванням юридичних знань та правомірної поведінки в сім'ї, побуті, родині. Це, зі свого боку, спонукає до організації циклу занять правової освіти населення зі структурними компонентами (елементами) психолого-педагогічного спрямування для батьків та всіх зацікавлених верств населення.

Заходи виховного впливу по праву є підґрунтям віктимологічного запобігання злочинності, зокрема домашнього насильства, оскільки вони найповніше обсягають різноманітні аспекти соціального життя.

Робота із правового виховання повинна здійснюватися на всіх етапах

соціалізації та індивідуального розвитку з урахуванням вікових особливостей, провідної діяльності, середовища оточення, фонових знань, соціальних ролей тощо. Критерієм визначення рівня правової вихованості слугує правова культура, що ототожнює систему правових цінностей, поглядів, вчинків, ідей, які реалізовується у повсякденному бутті.

До програм сімейного правового виховання, з-поміж іншого, входить вивчення побутових умов, в яких проходить первинна правова соціалізація дитина. Оскільки непоодинокими є випадки, коли прояви домашнього насильства віддзеркалюються на предметній сфері об’єктів прав спільної сумісної власності подружжя (колишнього подружжя), зокрема: користування квартирою, меблями та іншими побутовими речами. Подібні неправомірні дії відповідним чином впливають на зміст і рівень правової свідомості та правової культури дитини.

Як було вже зазначено, домашнє насильство ускладнюється фоновими явищами злочинності, серед яких: деморалізація осіб, які складають групи ризиків злочинності; загострення етнокультурних розбіжностей; міграційні процеси (легальна, нелегальна міграції) тощо. У зв’язку з цим, пильної уваги потребує розроблення заходів та механізмів ефективності й взаємоузгодженості всіх суб'єктів правового виховання та якісна взаємодію суб’єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Детерміноване об’єктивними й суб’єктивними факторами, правове виховання у сфері запобігання, протидії домашньому насильству вимагає модернізації соціально виховних інституцій з метою зниженню рівня соціального сирітства, маргінальності та підвищення ролі сімейного виховання.

Перспективними тенденціями модернізації правового виховання є розроблення й застосування інноваційних методів правового виховання, посилення захисту прав людини та громадянина, утвердження верховенства права та соціального добробуту. Орієнтуючись на визначену позицію, інноваційним у цьому контексті є Національна кампанія «Стоп насильству!», програми правової освіти, які

носять прикладний зміст: «Права людини, «Конституція України», «Зростаємо громадянами», «Сімейне право», «Розкіш родинного спілкування», «Успішна родина», «Основи міцної родини», «Моя особистість», «Я у світі», «Я-концепція», «Критичне мислення для мене» тощо. Приміром, у Київському міському центрі сім'ї «Родинний дім» діє програма з підготовки молоді до подружнього життя «Щаслива сім'я».

Враховуючи викладене вище, можемо акцентувати увагу на авторський курс А. Буковинського для учнів 10-11 класів «Основи сім'ї» [20]. Зазначений курс викликає чимало дискусій в освітньому просторі вітчизняної педагогічно-правової думки й можливо окремі аспекти курсу потребують уточнення, змін, корегування, але загалом за своєю ідеєю, творчим покликом та намаганням донести до старшокласників, молоді необхідні орієнтаційні настанови в суспільному та приватному бутті є неоцінимим внеском в соціально-етичне, моральне та правове виховання старшокласників, молоді. На наш погляд, зазначений курс є однією із перших спроб подібного масштабу проєкт й зацікавить не тільки цільову аудиторію, а й різні вікові та соціальні версти населення.

Підсумовуючи, слід констатувати, що визначальною умовою досягнення позитивних результатів правового виховання є, на нашу думку, вміле й обґрунтоване використання у правовому вихованні психолого-педагогічного інструментарію. Дієвим має стати використання позитивного досвіду історичної спадщини та втілення інноваційних доробок, які б відповідали сучасним стандартам соціально-правової матриці. Зазначене зумовлює необхідність розроблення інтегрованих міждисциплінарних підходів під час підготовки програм правового виховання із залученням фахівців у галузі права, педагогіки, психології, медицини, соціології юристів, батьків та інших суб'єктів системи запобігання, протидії домашньому насильству. Такий підхід покликаний забезпечити належну організацію заходів правової просвіти у формі тренінгів, рольових ігор, модульного навчання, семінарів-практикумів, методичних об'єднань, круглих столів, лекцій, конкурсів,

вікторин, дебатів, дискусій, конференцій із залучення провідних фахівців у галузі права психології, соціології, педагогіки.

Усе вищевказане дає змогу говорити про те, заходи правового виховання, як складника і ресурсу системи запобігання домашнього насильства тісно пов'язані з іншими видами соціального виховання (духовним, етичним, моральним, політичним, патріотичним) та спрямовані на становлення активної правової позиції щодо нестерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у сімейно-родинній, побутовій взаємодії.

Правове виховання населення у системі запобігання домашньому насильству можна визначити як здійснення державними органами та громадськими організаціями комплексу цілеспрямованих, систематичних заходів (виховних, навчальних, інформаційних), направлених на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань щодо проблематики домашнього насильства та навичок у їх застосуванні, метою яких є формування у них правової культури й активної правомірної поведінки.

У сучасних умовах державно-правового розвитку, позаяк необхідним є формування у свідомості людей таких цінностей та установок, як повага до себе та інших; свобода; етнічна, расова, політична, культурна та релігійна толерантність; взаєморозуміння; уміння вирішувати конфлікти неагресивними способами й розвиток конструктивних стосунків з іншими людьми, зважаючи на демократичні принципи та відповідно до європейських стандартів.

Отже, державна політика у сфері правового виховання як засобу протидії домашньому насильству спрямована передусім на формування правових знань, правосвідомості, високого рівня правової культури українських громадян, формування ціннісних орієнтирів, морально-правового світогляду та непримиренності до фактів домашнього насильства.

3.3. Роль сімейної медіації в механізмі запобігання домашньому насильству

З’ясовуючи пріоритетні напрями державної політики у сфері запобігання домашньому насильству, закономірним чином виникає питання про такий інноваційний напрям (засіб, інструмент) альтернативних способів вирішення спорів, як сімейна медіація. Така форма подолання конфліктів допомагає сторонам усунути розбіжності та невимушено взаємодіяти для прийняття спільного, виваженого рішення. Отож, медіація на сьогодні по праву зайняла чільне місце серед ефективних методів вирішення спору, і позитивно впливає на збереження здорових відносин між подружжям, членами сім’ї, батьками і дітьми.

Дослідженням питань медіації у сімейних спорах займалися Н. Л. Бондаренко-Зелінська, О. М. Ващук, Т. В. Зозуль, О. В. Сергієнко, А. О. Гаро, Ю. Д. Притика, Г. Ф. Райко. Т. І. Шинкар та інші вчені.

Відповідно до чинного законодавства України, «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [160, ст. 1]. Дія Закону України від 16 листопада 2021 р. «Про медіацію» «поширюється на суспільні відносини, пов’язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), зокрема цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)» (ст. 3 Закону). Згідно із Законом, законодавством можуть передбачатися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів) [160, ст. 3]. Зазначений закон закріпив правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури

врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Медіація може розглядається в рамках соціальної послуги, реалізація якої регламентується Державним стандартом соціальної послуги посередництва (медіації). З огляду на це, медіацію здійснюють як надавачі соціальних послуг, так і особи, які також пройшли курс підготовки медіаторів, але не зареєстровані в Реєстрі надавачів та отримувачів соціальних послуг. Іншими словами, «медіатор проводить медіацію індивідуально як фізична особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, або як фізична особа-підприємець» [160, ст. 11]. Наприклад, нотаріуси, адвокати. Зокрема, при Нотаріальній палаті України у 2020 році створено Центр медіації. Центр активно залучає нотаріусів до опановування навичками медіацій та застосування сімейної медіації у сфері нотаріату. Такий підхід допомагає уникнути поглиблення конфліктів між учасниками сімейного спору, налагодженню продуктивній співпраці та розв'язання питання у максимально короткі строки. Як наслідок, допомога нотаріуса, який здійснює функцію медіатора, є суттєвим внеском у нівелюванні ризику розгортання та поглиблення сімейного, родинного міжособистісного конфлікту.

Підготовка медіаторів передбачає базову (обов'язкову) та спеціальну підготовку. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року, «базова підготовка медіаторів в Україні здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, зокрема не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок» [160, с. 10]. З урахуванням заявленої потреби у висококваліфікованих кадрах у сфері медіації, суб'єктами освітньої діяльності здійснюється підготовка відповідних фахівців у форматі: освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти та у форматі: короткочасних курсів. Зазначене засвідчує зростання наукового та прикладного інтересу до розвитку інституту медіації. У зв'язку з цим, медіацію

можна і необхідно впорядкувати відповідно до сфери соціально-правового регулювання суспільних та приватних відносин.

Порядок проведення медіації та підстави її припинення визначено ст. 17 Закону України «Про медіацію» [160, ст. 7]. Так, «медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора» [160 , ст. 17].

Загальна модель процедури передбачає чотири, в деяких випадках п’ять або шість етапів. Перший етап (підготовчий) охоплюється отриманням запиту на медіацію та інформації про сторони та предмет конфлікту, На другому етапі медіатор укладає договір про проведення процедури медіації. Наступний етап (основний) – власне етап переговорів, під час якого заслуховується думка сторін спору та здійснюється пошук оптимальних варіантів вирішення спору за правилом «тут і сьогодні».

На завершальному етапі в «усній чи письмовій формі з урахуванням вимог закону» затверджується домовленість – медіаційна угода [160, ст. 1]. Суттєвою характеристикою медіації є можливість оцінки роботи медіатора.

Особливе місце серед напрямів медіації посідає сімейна медіація, яка покликана урегулювати сімейний, родинний спір та нівелювати конфліктні відносини. Вчені стверджують, що «сімейна медіація – це гнучкий механізм вирішення різноманітних сімейних конфліктів, який можна адаптувати під унікальну ситуацію кожної сім’ї» [128, с. 328].

Розглянемо детальніше.

Передусім звернемо увагу на положення Рекомендації № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах [169]. Згідно із Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи, «застосування медіації в сімейних справах може – поліпшувати спілкування між членами родини, – послабити конфлікт між сторонами спору, призводити до дружнього врегулювання, забезпечувати тривалість особистих контактів між батьками та дітьми, знижувати

соціальну та економічну вартість окремого проживання і розлучення для сторін у справах і для держав і скоротити той час, який потрібен за інших обставин для врегулювання конфлікту» [169].

Наведена вище аргументація покликана шукати і знаходити мирні способи розв'язання сімейного спору (конфлікту). Як наслідок, під час сімейної медіації не шукають винних, потерпілих, не докоряють і не звинувачують. Натомість під час процедури медіації з урахуванням специфічних інтересів, потреб і можливостей сторін конфлікту, здійснюється пошук найкращого, оптимального варіанту мирного врегулювання суперечності, що сприяє формуванню конструктивних умінь сторін конфлікту та дозволяє проводити подальше спілкування на засадах ефективного спілкування. Значущим у цьому відношенні є те, що сімейний медіатор не надає юридичних консультацій.

Сімейний медіатор, маючи високий рівень знань щодо принципів, способів і прийомів подолання сімейних розбіжностей, діагностує сімейний конфлікт та допомагає сторонам знаходити різні підходи до його врегулювання, що безперечно, сприяє налагодженню ефективної взаємодії між сторонами конфлікту та провадженню цивілізаційної форми успішної співпраці. Медіатор виступає як посередник, діяльність якого спрямована на надання можливості сторонам конфлікту розібратися у предметі спору та з максимальною користю прийти до взаємоузгодженості.

Провідним є націленість на взаємну узгодженість, компроміс, продуктивну співпрацю і взаємодію. Тобто сімейна медіація, як інноваційний інструмент розв'язування сімейних, родинних, міжособистісних чвар, негараздів, суперечок слугує встановленню конструктивній ненасильницькій взаємодії між сторонами спору. Основним критерієм є «медіабельність спору». До основних переваг належить: добровільність, конфіденційність, толерантність, орієнтація на подальшу ненасильницьку комунікацію, нейтральність та незалежність медіатора; свобода вибору медіатора, свобода виходу з процесу медіації, свобода прийняття

узгодженості сторони конфлікту.

У додатку 2 до Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) до основних заходів, що становлять зміст соціальної послуги посередництва (медіації) включено: допомога в аналізі життєвої ситуації, «у розв'язанні міжособистісного конфлікту/спору, групового соціального конфлікту/спору, представлення інтересів однієї зі сторін конфлікту/спору на його прохання, формування здатності особи/сім'ї самостійно долати свої труднощі, звертатися за допомогою у складних ситуаціях [157].

Враховуючи складність проблематики сімейних конфліктів, сімейна медіація покликана своєчасно виконувати та виконує низку соціально-регулятивних функцій. Серед яких: комунікативна, розвивальна, примиренська, посередницька, виховна, культурно-освітня. Виконання цих функцій забезпечує не тільки продуктивну соціальну взаємодію, а й особистісний розвиток учасників процедури медіації, що сприяє покращенню мікроклімату як між учасниками спору, так і в суспільстві в цілому.

Із зазначеного випливає твердження про доцільність використання послуг медіатора як інноваційного напряму запобігання, профілактики домашнього насильства. Завдання медіатора у такому разі полягає в усуненні протиборства в сімейних, родинних, побутових стосунках; мінімізації впливу розбіжності у правилах поведінки сім'ї родині, побуті; розгляд ситуацій під кутом союзництва; знаходження конструктивного варіанту розв'язання проблеми учасників конфлікту, що тим самим сприяє зниженню ризиків домашнього насильства.

Згідно із Рекомендаціями № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах «медіацію можна застосовувати до всіх спорів між членами одної сім'ї, які пов'язані кровними або шлюбними стосунками, і всіма, хто живе чи жив у родинних зв'язках відповідно до того, як вони визначені в національному законодавстві. При цьому держави вільні визначати конкретні питання або справи, в яких може застосовуватися така медіація» [169].

Аналізуючи Рекомендації № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах та положення про медіацію приходимо до висновку про доцільність використання сімейної медіації як потужного перспективного ресурсу альтернативного вирішення реальних чи потенційних суперечок, що своєю чергою дозволить знизити ризики формування глибинного поліфонічного конфлікту, яким є домашнє насильство.

На практиці проблематика законодавчої регламентації сімейної медіації у вітчизняному правовому просторі залишається ще не вирішеною та викликає чимало дискусій. Насамперед увагу привертає питання, хто саме має право здійснювати медіацію. Так, чинним законодавствам України визначено, що, відповідно до ст. 3 Закону України «Про медіацію», «медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа» [160, ст. 9].

Важливим застереженням, на якому необхідно наголосити, є те, що, відповідно до вимог Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), «соціальна послуга в частині проведення медіації не застосовується між потерпілою особою та особою, яка вчинила правопорушення або злочин, у випадках насильства у сім'ї, торгівлі людьми, жорстокого поводження з дітьми» [157, p. 1].

Про неприпустимість застосування медіації у випадках домашнього насильства також наголошено і в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011). Так, п. 1 ст. 48 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами зазначено: «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції» [112, ст. 48].

Саме цим зумовлюється об'єктивна необхідність чіткого відмежування первинного сімейного конфлікту від глибинного конфлікту «домашнє насильство». Іншими словами, модель формату сімейного медіації з метою встановленню правових норм потребує юридичної правотворчості, про що наголошується також у працях вітчизняних вчених. Відтак зазначимо про таке.

Сімейний конфлікт – це зіткнення членів сім'ї з метою реалізації їх суперечливих інтересів, позицій, думок, цінностей і поглядів. У випадку виникнення конфлікту, зазначають І. А. Ботнаренко, О. В. Максименко та Д. М. Тичина, «позиції його учасників є рівними або відносно рівними, тобто кожна сторона має силовий баланс (відносна рівність фізичних сил) чи влади у стосунках (немає тиску чи домінування, кожен учасник в змозі здійснювати однаковий вплив на процес суперечки/спору)» [18, с. 11]. Межу між насильством і сімейним конфліктом фахівці визначають таким чином: «якщо члени сім'ї намагаються вирішити конфлікти на засадах рівноправності, компетентності чи шляхом досягнення компромісу, насильство у таких випадках виключається. Натомість ситуації, коли основним способом розв'язання спірних питань стає намагання одного з партнерів довести свою правоту будь-яким способом (із застосуванням сили, агресії, різних видів примусу, неправомірного впливу тощо), або партнер дотримується авторитарного стилю поведінки чи виховання в сім'ї, стають сприятливим підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків» [18, с. 11].

Отже, конфліктну ситуацію, яка супроводжується порушенням (обмеженням) прав і свобод її учасника, потрібно розглядати як домашнє насильство. Тобто, насильство – це така форма зневаги прав і свобод особи, яка відводить її в підконтрольне становище, обмежуючи можливості самозахисту. Це означає, що для такої дії властива нерівність сторін, коли один учасник конфлікту має переваги над іншим, і, крім того, для цієї сторони конфлікту будуть мати місце наслідки – заподіяння фізичної, матеріальної чи моральної шкоди.

На нашу думку, окремого розгляду потребує питання, пов'язане з порядком

дій медіатора, якому стало відомо під час проведення процедури медіації про те, що одна зі сторін конфлікту стала жертвою домашнього насильства. Як випливає з основоположних засад проведення цієї позасудової процедури, відповідно до п. 1 ст. 6 Закону України «Про медіацію», «Медіатор та інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо інше не встановлено законом або якщо всі сторони медіації не домовилися у письмовій формі про інше» [160, ст. 6].

Отже, наголошуючи на неприпустимості застосування процедури медіації щодо ситуації домашнього насильства, досліджувана нами альтернативна форма вирішення спору може мати превентивне значення, метою якої є діагностика потенційних конфліктів насильницького спрямування та робота щодо недопущення їх розвитку.

Зі свого боку О. Явор, досліджуючи закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та в Україні приходить до висновку, що «для підвищення ефективності заходів, спрямованих на поширення медіативних практик, слід продовжити послідовні зусилля щодо уточнення термінів, понять, проясненню суті самого інституту медіації (з притаманними їй особливими специфічними рисами і перевагами) і суміжних з ним форм вирішення спорів» [199, с. 52].

Обґрунтовуючи свою думку, О. Явор наголошує на необхідності «докторально розробити неюрисдикційний спосіб врегулювання приватних, сімейних спорів, а саме сімейну медіацію» [199, с. 47].

У літературі пропонуються різні формати сімейної медіації. Наприклад, В. Волкова пропонує «доповнити окремою нормою СК України про обов'язковий досудовий порядок вирішення зазначених спорів шляхом медіації » [35, с. 354].

Отже, роль сімейної медіації в механізмі протидії домашньому насильству видається незаперечною. Високий професіоналізм сімейного медіатора, безумовно, під час проведення медіації, є підґрунтям подолання і перероблення негативних (напружених) емоційних станів та емоцій його учасниками з метою досягнення

домовленостей та конструктивного вирішення спору.

Отож, аналіз виразних ресурсів (можливостей) інституту медіація дає підстави анонсувати озвучений інститут, як інноваційний підхід профілактики домашнього насильства, застосування якого на стадіях низької інтенсивності конфлікту суттєво знизить ризик трансформації невирішеного сперечання у поліфонічний глибинний конфлікт «домашнє насильство».

Завершуючи розгляд цього питання, процитуємо дослідника М. Шульгу: «навіть якщо наші міркування й будуть у чомусь недосконалими, незавершеними, все одно винести їх на публічне обговорення буде краще, ніж не робити нічого. Вже сама постановка проблеми, привернення до неї уваги колег-науковців може бути корисною, оскільки є сподівання, що знайдуться автори, які захочуть продовжити аналіз проблеми через призму свого бачення, зможуть її поглибити, знайти в ній нові ракурси» [197, с. 14].

Висновки до розділу 3

Здійснений нами аналіз національних реалій надав нам можливість виокремити концептуальні положення та висновки запобігання домашньому насильству.

1. Керівні засади державної політики України у сфері запобігання домашньому насильству закріплені у Конституції України та викладено на законодавчому рівні в Законі України «Про запобігання, протидії домашньому насильству», Кримінальному кодексі України та в інших нормативно-правових актах, які є частиною національного законодавства України у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. Розроблення й впровадження інноваційних інструментів, механізмів запобігання, протидії деструктивній, насильницькій поведінці в сімейно-побутових, родинних відносинах передбачає використання світового досвіду та імплементацію міжнародно-правових стандартів у національне

законодавство України.

2. Підвищення рівня правового виховання як чинника формування національної правової культури суспільства є одним із ключових аспектів підвищення рівня усвідомлення проблеми домашнього насильства серед різних груп населення України, головним завданням якого у сфері запобігання, протидії домашньому насильству визначено формування ненасильницьких моделей поведінки в сім'ї, родині, побуті, утвердження поваги до прав, свободи іншої людини, повага до правомірного вибору іншої людини, усвідомлення гуманістичних цінностей, що має на меті зниження правопорушень, стимулювання громадян до позитивної соціальної орієнтації, підвищення працездатності особи й сприяє всебічному гармонійному розвитку вільної, самодостатньої особистості. Провідною ланкою ефективності й результативності запобігання домашньому насильству повинна стати комплексно розроблена програма правового виховання із чітко скоординованою взаємоузгодженістю суб'єктів, учасників правового виховання.

3. Інноваційним засобом (напрямом) профілактики домашнього насильства доцільно вважати сімейну медіацію, яка покликана певним чином нівелювати причини та ризики формування поліфонічного глибинного конфлікту «домашнє насильство» та відповідно слугує суттєвим чинником зниження масштабності домашнього насильства.

ВИСНОВКИ

У дисертації, на основі узагальнення відповідних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених та практики органів державної влади України, порівняно з досвідом інших країн, теоретичного осмислення джерельної бази з різних галузей юриспруденції та психології розроблено наукові положення, що в сукупності вирішують важливе науково-прикладне завдання – теоретичне розроблення психолого-правових засад запобігання домашньому насильству в Україні, зокрема:

1. Аналіз стану наукових досліджень проблеми домашнього насильства підтвердив їх міждисциплінарний характер та засвідчив динаміку змін суспільної свідомості стосовно насильницької моделі поведінки. Проте національно-правові засади запобігання цьому негативному явищу все ще потребують суттєвого вдосконалення.

2. Дослідження сучасних світових практик протидії домашньому насильству доводить можливість застосування окремих напрацювань в Україні. Запропоновано шляхи імплементації практик застосування заходів соціально-правового впливу на домашнє насильство таких країн: 1) США (щодо видачі охоронних приписів (надзвичайно охоронного, тимчасово охоронного, постійно охоронного) як заходу впливу на правопорушників); 2) Республіки Казахстан (щодо визначення особливих вимог до поведінки особи, яка вчинила побутове насильство поліції); 3) Королівства Данія (запровадження спеціалізованих навчальних курсів для суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству); 4) Королівства Швеція (заборона психологічного натиску та фізичного покарання дітей та застосування заходів соціально-правового впливу у випадках порушення встановленої заборони); 5) Французької Республіки (застосування спеціальних електронних браслетів щодо домашніх кривдників).

3. Визначено, що домашнє насильство являє собою складний багатогранний, багаторівневий поліфонічний глибинний конфлікт, в основі якого переплітаються

культурні, етичні, правові складові правової поведінки, що віддзеркалюється в історичних умовах, типах правових систем, векторах політико-правового курсу, національній ментальності тощо. Критерії окреслення проблематики домашнього насильства безпосередньо пов'язані з панівною правовою культурою суспільства. Характерно, що зі зміною суспільної конфігурації суспільство стає вразливішим до критеріїв насильницької, неправомірної поведінки в сім'ї, побуті, родині, позначаючи індивідуальні траєкторії та суперечливі стереотипні дискримінаційні уявлення.

4. Домашнє насильство, як складне структуроване утворення, детерміноване низкою взаємозалежних, взаємопов'язаних чинників, в основі яких лежить пролонгований глибинний конфлікт не окремої сім'ї, родини, а всього суспільства. У сукупності вони формують складну, суперечливу різновекторну величину поліфонічного глибинного конфлікту. Простежується патогенний зв'язок із деструктивними нахилами, брак спроможності та готовності до конструктивного розв'язання конфліктів; нерозвинена особистісна автономія, нехтування моральними, етичними, правовими нормами; застосування різних форм погроз та маніпуляцій на суб'єкт впливу.

5. Дослідження громадської думки на стан домашнього насильства в Україні засвідчило складність та проблемні питання цього феномену як соціального явища та суспільно-небезпечного діяння, пов'язані з усвідомленням його як теми «закритого» характеру, винесення позиції звинувачення жертви у домашньому конфлікті та визначення кола осіб лише першого ступеня споріднення (батьки, її чоловік або дружина, діти такої фізичної особи, у тому числі усиновлені), які можуть визнаватися учасником домашнього насильства. Шляхи вирішення вказаних проблемних питань у сфері протидії домашньому насильству можуть бути зведені до впровадження заходів нормативно-правової, організаційної, політичної та соціально-психологічної спрямованості та передбачають, зокрема, такі основні напрями: а) удосконалення соціального захисту й підтримка соціально вразливих

верст населення; б) розроблення та впровадження цільових комплексних програм правового виховання.

6. За результатами аналізу встановлено, що у переважній більшості кривдником, який вчинив домашнє насильство, є особа, чоловічої статі, віком 25–50 років, що має зазвичай невисокий освітній рівень, офіційно не працевлаштований чи тимчасово не працевлаштований; з вираженими проявами соціальної патології (зловживання алкогольними напоями), правовим нігілізмом та схильністю до агресії, деспотизму, свавілля, авторитаризму.

Соціальний статус кривдника, зокрема, як і жертви домашнього насильства, характеризується здебільшого соціально-побутовою невлаштованістю, що негативно впливають на рівень емоційної напруженості в стосунках. Влада, жадібність до неправомірного примусового контролю, приниження, нехтування правами іншого, газлайтинг продукують неправомірні насильницькі діяння кривдника та засвідчують його внутрішньоособистісний конфлікт.

7. Жертва домашнього насильства – це особа, якій притаманна наявність таких фізіологічних, соціально-правових і морально-психологічних властивостей та якостей, які, під час виникнення відповідної ситуації, пов’язаної з домашнім насильством, зумовлюють їх типову поведінку та більшу ймовірність, у порівнянні з іншими, стати жертвою протиправного діяння. Для жертв домашнього насильства притаманним є наявність ознак емоційних і поведінкових розладів, які з-поміж іншого спричинені систематичними актами домашнього насильства та детерміновані комплексом взаємозалежних, взаємопов'язаних елементів, чинників соціального і біологічного характерів. Характерними особливостями цих осіб виступає психологічна нестійкість, емоційна виснаженість, неврівноваженість, почуття страху, тривожність, нестриманість, дисгармонія. Зазначене певною мірою поєднано з психологічною несумісністю із кривдником та акумулює застарілі образи, порушуючи тим самим психологічну рівновагу цих осіб. Водночас неспроможність самостійно розірвати коло домашнього насильства та економічна

невлаштованість, залежність від партнера продукує нові акти домашнього насильства.

8. Доведено, що ключовою ланкою запобігання домашньому насильству слугує комплексно розроблена й чітко скоординована система правового виховання, що передбачає мобілізацію зусиль філософських, педагогічних, юридичних, психологічних, соціологічних наук з урахуванням соціальних процесів світової і європейської інтеграції. Доцільним є інноваційні заходи правової просвіти у формі тренінгів, рольових ігор, модульного навчання, семінарів-практикумів тощо.

9. Обґрунтовано, що сімейна медіація є потужнім ресурсом у врегулюванні реальних чи потенційних суперечок, що таким чином сприяє встановленню продуктивної взаємодії учасників сімейних, родинних відносин. Отримані результати дослідження дозволили дійти висновку про доцільність використання сімейної медіації як окремого напряму профілактики домашнього насильства.

10. На підставі проведеного дослідження, запропоновано вдосконалити норму КК, яка встановлює відповідальність за домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) та викласти її в такій редакції:

«Стаття 126-1. Домашнє насильство

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або *іншої особи, яка входять до переліку кола осіб, зазначених п. 2, п. 3 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,* що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, - ».

Це дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблематики. Отримані результати цього дослідження та сформульовані висновки, пропозиції, рекомендації, спонукають дослідника на подальші наукові розвідки обраного об'єкта дослідження. З цієї позиції перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в

поглибленому аналізі вчинення домашнього насильства особами, які підпадають під медичний критерій неосудності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія / [Т. О. Перцева, В. В. Огоренко, Г. М. Кожина та ін.] ; за заг. ред. Т. О. Перцевої, В. В. Огоренко. Дніпро : Дніпр. держ. мед. ун-т, 2021. 188 с.

2. Алєксєєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 ;13.00.07. Київ, 2017.

3. Альошкін С.В., БойчукК.Л. , ДаценкоО.В., КовальоваО.В. Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству: посіб. за заг. ред. А.Б. Благої. К., 2023. 221с.

4. Байда А. О. Проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2016. Вип. 32. С. 79–95.

5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Психологічні аспекти віктимізації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 4. С. 6–13.

6. Баранова О. Світові тенденції протидії сімейному насильству. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 156–164.

7. Беспал О. Соціально-демографічні ознаки осіб, які вчинили сімейне насильство щодо дітей. *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 159–163.

8. Березняк В. С., Сальнікова М. А. Домашнє насильство: до проблематики питання крізь призму кримінального законодавства. *Актуальні проблеми забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 25 жовт. 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 32–36.

9. Біленко П. С. Домашнє насильство як прояв кримінального насильства. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3. С. 95–102. DOI: https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-68-3-95-102.

10. Біленко П. С. Кримінологічна характеристика кривдника. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2019. Вип. 2 (86). С. 95–105. DOI: https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.95-105.

11. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Харків : Макаренко, 2014. 360 с.

12. Бова А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї. *Український соціум*. 2005. № 1 (6). С. 15–25.

13. Богатирьов А. І. Кримінологічний погляд на проблему домашньої злочинності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2019. № 3 (87). С. 202–208. DOI: https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.202-208.

14. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейний конфліктів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 158–162.

15. Ботнаренко І. Економічне насильство як форма домашнього насильства. *Розуміння маскулінності та ґендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2021р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 43–47.

16. Ботнаренко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 2. С. 83–96.

17. Ботнаренко І. А. Насильство в сім'ї: поняття, сутність та причини виникнення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2016. Вип. 2. С. 37–47.

18. Ботнаренко І. А., МаксименкоО. В., Тичина Д. М. Організаційно-правові засади протидії домашньому насильству : метод. реком. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022.36 с.

19. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів:монографія. *Львівський*

державний університет внутрішніх справ. 2013. 712 с. URL:2899773http://nbuviap.gov.ua › dorobku_partneriv › Bruch

20. Буковинський А. Й. Освітня програма «Основи сім'ї». 2018. URL:https://bioxima.wordpress.com/2020/12/31/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F.

21. Виговський Д. Л., Нікіфорова Т. І. Окремі питання кримінологічного визначення поняття «жертва злочину». *Університетські наукові записки*. 2020. № 1 (73). С. 175–183. DOI: 10.37491/UNZ.73.15.

22. Вирок Димитровського міського суду Донецької області від 8 груд. 2020 р. Справа № 226/2034/20. Провадження № 1-кп/226/292/2020. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93449081.

23. Вирок Недригайлівського районного суду Сумської області від 13 квіт. 2021 р. Справа № 582/1259/20. Провадження № 11-кп/816/876/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96234208.

24. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 9 груд. 2020 р. Справа № 509/6720/19. Провадження № 1-кп/509/386/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93423424.

25. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 8 квіт. 2020 р. Справа № 185/1661/20. Провадження № 1-кп/185/384/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88709007.

26. Вирок Першотравенського міського суду Дніпропетровської області від 20 трав. 2020 р. Справа № 186/372/20. Провадження № 1-кп/0186/82/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89339196

27. Вирок Радехівського районного суду Львівської області від 24 груд. 2020 р. Справа № 451/264/20. Провадження № 1-кп/451/121/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93822654.

28. Вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 23 груд. 2020 р. Справа № 401/2757/20. Провадження № 1-кп/401/354/20. URL:

https://reyestr.court.gov.ua/Review/93765514.

29. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 11 груд. 2020 р. Справа № 523/11874/20. Провадження № 1-кп/523/1244/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93522581.

30. Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 22 січ. 2020 р. Справа № 194/1637/19. Провадження № 1-кп/194/45/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87089593.

31. Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 3 берез. 2020 р. Справа № 194/2166/19. Провадження № 1-кп/194/43/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87960316.

32. Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 20 листоп. 2019 р. Справа № 194/1755/19. Провадження № 1-кп/194/218/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85751845.

33. Віктимологія : навч. посіб. / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право. 2017. 308 с.

34. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 55 (2). С. 6–14. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.2635559.

35. Волкова В.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві:–дис. ... доктора юрид. наук:12.00.03. Одеса, 2022. 444с.

36. Галай А. О., Галай В. О., Муранова В. В., Федоровська Н. В. Практичне право: на попередження насильства в сім'ї: пілотний інтерактивний курс. Київ : Київ. правозахис. альянс, 2016. 100 с.

37. Галичанська А. В. Міжпоколінний конфлікт, як спосіб взаємодії представників різних поколінь у сім'ї. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2014. Вип. 26. С. 35–38. (Серія «Психологія і педагогіка»).

URL: http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3071.

38. Гальцова В. Деякі аспекти імплементації положень Стамбульської конвенції в КК України та проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 249–252. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/60.

39. Гальцова В. В. Домашнє насильство як суспільно небезпечне посягання на сім'ю та виховання неповнолітніх. *Одеські юридичні читання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 10–11 листоп. 2017 р.). Одеса : Гельветика, 2017. С. 145–147.

40. Гаценко Т.М. Домашнє насильство як психологічна проблема. *Актуальні напрями практичної психології і психотерапії : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, студентів та аспірантів.*м. Харків, 16 грудня 2020 р.Харків: ХНУВС.2020.С. 53-55.

41. Гнатюк Н. І., Василенко О. М. Проблема насильства в сучасній сім'ї: теоретичні аспекти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2014. № 1 (9). С. 17–19.

42. Голіна В. В. Кримінологія. Загальна та Особлива частина : підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіна. 2-ге вид. переробл. і доповн. Харків : Право, 2009. 288 с.

43. Головкін Б. М. Віктимність як основна категорія віктимології. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 20. С. 6–13.

44. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

45. Гончарова Н. І. Інституалізація феноменів віктимності та віктимної поведінки в українському законодавстві: досвід поразки. *Форум права*. 2012. № 2. С. 140–148.

46. Горбач-Кудря І. Емпірична модель поліцейської протидії домашньому

насильству. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 55–67. DOI: https://doi.org/10.33270/02202002.55.

47. Горбач-Кудря І. А. Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 371 с.

48. Горбова Г. О. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 239 с.

49. Горбова Г. О., Галунько В. В. Адміністративно-правове регулювання протидії насильству в сім'ї : монографія. Київ : Ін-т публ. права, 2016. 226 с.

50. Грабовська С., Єсип М. Проблема копінгу у сучасних психологічних дослідженнях. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 188–199.

51. Грищенко І. В. Профілактика проявів насильства щодо дітей у сім'ї та закладах освіти. *Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи* : зб. тез обл. наук.-практ. конф. (Чернігів, 24 жовт. 2019 р.). Чернігів : Чернігів. нац. технол. ун-т, 2019. С. 31–33.

52. Гумін О., Римарчук Г. Зарубіжний досвід запобігання сімейно-побутовим насильницьким злочинам щодо жінок правоохоронними органами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2016. № 855. С. 502–509.

53. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної поведінки молодих людей. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* 2017. Вип. 21. С. 30–39.

54. Джужа А. О. Інтеракція (взаємодія) між злочинцем і жертвою злочину. *Правовий часопис Донбасу.* 2017. № 3–4. С. 137–142.

55. Джужа А. О. Стратова віктимізація та роль поліції в запобіганні їй *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 52–65.

56. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 522 с.

57. Джужа А. О. Роль потерпілого (жертви) в механізмі вчинення злочину.

Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 4. С. 87–98.

58. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 124 с.

59. Дікова-Фаворська Д. М. Чоловік як об'єкт насильства в сучасній сім'ї. *Вісник Львівського університету*. 2010. Вип. 4. С. 225–232.

60. Довгунь К. В. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.

61. Довгань-Бочкова Н. Домашнє насильство:аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету.* 2018. Вип. 66. С. 187–197. (Серія «Юридична»).

62. Долгий О. А., Мудряк Т. О., Омельчук Л. В. Жертва злочину як головний елемент віктимології. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1. С. 28–33.

63. Дмитращук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 22 с.

64. Дмитращук О. С. Запобігання домашньому насильству підрозділами Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 228 с.

65. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

66. Життєві домагання особистості : монографія / [Т. М. Титаренко, І. В. Лебединська, Н. В. Алікіна та ін.]. Київ : Пед. думка, 2007. 456 с.

67. Задорожна Г. С. Педагогічні умови правового виховання дітей 6–7 річного віку у взаємодії сім'ї і закладами освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08.

Суми, 2018. 271 с.

68. Заєць А. С. Правова пропаганда як форма виховання в правовій державі. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2016. Вип. 5 (14). С. 7–10.

69. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

70. Закалюк А. П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. М., 1986. 191 с.

71. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2014 роки): станом на 22 вересня 2014 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. Харків : Право, 2014. 456 с.

72. Зінсу О. І. Дискурс «домашнє насильство» та стратегія його розгортання в державній політиці України. *Держава та регіони.* 2020. № 2 (68). С. 8–13. (Серія «Право»). DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.1.

73. Зінсу О. І. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації. *Аналітично- порівняльне правознавство.* 2022. № 2. С. 279–286. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.51.

74. Зінсу О. І. Домашнє насильство крізь призму громадської думки. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. № 8 (52). С. 159–164. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.26 (Республіка Польща).

75. Зінсу О. І. Домашнє насильство: окремі аспекти юридичного дискурсу. *Пріоритетні напрями реформування сучасного законодавства :* матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 лют. 2021 р.). Харків : Молодий вчений, 2021. С. 10–13.

76. Зінсу О. І. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт. *Держава і регіони.* 2020. № 3 (69). С. 8–12. (Серія «Право»). DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.1.

77. Зінсу О. І. До питання про злочин домашнє насильство:інституційний

дискурс. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів :* тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 берез. 2020 р.). Київ : МАУП, 2020. С. 242–245.

78. Зінсу О. І. До питання соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 13–14 листоп. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. гуманітар. ун-т, 2020. С. 12–14.

79. Зінсу О. І. До питання соціокультурного дискурсу та домашнього насильства. *Legal education and science as the need of the hour: new European challenges :* Proceedings of the International scientific conference (October 8–9, 2021). Łódź, the Republic of Poland : Baltija Publishing, 2021. С. 18–20 (Республіка Польща). DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-148-0-4.

80. Зінсу О. І. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству. *Держава та регіони.* 2021. № 2 (72). С. 6–11. (Серія «Право»). DOI: https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.1.

81. Зінсу О. І. Злочин домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): аналіз судової практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. Вип. 66. С. 186–196. (Серія «Право»). DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.31.

82. Зінсу О. І. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив домашнє насильство. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 2. С. 237–247. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.45.

83. Зінсу О. І. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 31–40. DOI: https://doi.org/10.33270/01211181.31.

84. Зінсу О.І. Напрямки правового виховання в контексті процесів

Євроінтеграції. *Молодий вчений.*2019 # 1 (65) С.161-165.
DOI:https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-36

85. Зінсу О. І. Окремі аспекти спеціальних заходів протидії домашньому насильству: досвід Франції. *Модернізація правової системи держави: перспективи та пріоритети :* тези доп. наук.-практ. конф. (Одеса, 2–3 квіт. 2021 р.). Херсон : Молодий вчений, 2021. С. 6–9.

86. Зінсу О. І. Психологічні аспекти соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права :* тези доп. VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 120–121. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19816.

87. Зінсу О. І. Правове виховання як складник системи запобігання, протидії домашньому насильству. *Право та державне управління.* 2020. № 4. С. 10–17. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.1.

88. Зінсу О. І. Правові та психологічні аспекти домашнього насильства. *Молодий вчений.* 2018. № 12. С. 178–182. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-46.

89. Зінсу О.І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2023.*№ 3. С.457-461.

DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.83

90. Зінсу О. І. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 1 (114). С. 79–87. DOI: https://doi.org/10.33270/01201141.79.

91. Зінсу О. І. Судово-психологічна експертиза у кримінальному проваджені щодо злочину домашнє насильство (ст. 125-1 КК України). *Innovative views in European fundamental scientific-practical legal studies* : Proceedings of the International scientific conference (December 28–29, 2021). Riga. Latvia : Baltija Publishing, 2021. С. 187–190. (Латвійська Республіка). DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-

4-48.

92. Зінсу О.І. Шляхи розв’язання проблематики домашнього насильства у працях сучасних зарубіжних вчених.*Knowledge,Education,Law,Management. 2023.4(55)* .С.243-248.DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.36

93. Зозуль Т. В. Психологічні чинники конфліктів у молодій сім’ї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2014. Вип. 47. С. 58–65.

94. Іващенко В. О. Домашнє насильство: аналіз складу злочину. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення :* матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 23 квіт. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 200–203. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13904.

95. Ієрусалімов І. О., Литвинчук О. І., Ієрусалимов В. І. Історично-правові аспекти протидії насильству в сім’ї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2019. № 2 (86). С. 269–281. DOI: https://doi.org/10.33766/2524-0323.86.269-281.

96. Іщенко Т. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 3 (112). С. 65–71. DOI: https://doi.org/10.36074/logos-05.02.2021.v2.20.

97. Іщенко Т. В. Розслідування домашнього насильства : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 324 с.

98. Йосифович Д. І. Попередження насильства в сім’ї: досвід Республіки Польща. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2012. Вип. 3. С. 384–391. (Серія «Юридична»).

99. Казміренко В. О. Вияви домашнього насилля над дітьми. *Юридична психологія*. 2017. № 1 (20). С. 78–90. URL: https://psychped.naiau.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/419.

100. Кальницька К. О., Кальницька Ю. С. Домашнє насильство: соціологічний аналіз явища в Чернігівській області. *Протидія домашньому насильству: реалії і перспективи* : зб. тез обл. наук.-практ. конф. (Чернігів, 24 жовт. 2019 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 4–23.

101. Качинська М. О. Причини латентності насильства в сім'ї. *Журнал східноєвропейського права.* 2016. № 33. С. 27–32.

102. Квас Р. Конфлікти в сім'ї: особливості та специфіка. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016. Вип. 8. С. 12–15.

103. Клібайс Т. В., Чернець К. О. Особливості копінг-стратегій жінок з віктимною поведінкою. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 2. Т. 1. С. 151–154.

104. Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2019. № 2. С. 45–52.

105. Коваленко І. Правова соціалізація як процес формування правової культури. *Вісник Книжкової палати*. 2011. № 6. С. 43–45.

106. Когда насилие начинается дома: руководство по предотвращению бытового насилия : информацион. справ. / [К. Б. Ойшыбаев, А. С. Кайдарова, Ж. С. Батталова и др.]. Нұр-Сұлтан : [б. и.], 2019. 57 с. URL: https://kazneb.kz/ru/bookView/view?brId=1637743.

107. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

108. Козирєв М. П. Насильство у сім'ї як соціально-психологічна проблема. *Соціально-правові студії.* 2020. Вип. 3 (9). С. 202–207..

109. Комаринська Ю. Б. Психолого-криміналістична характеристика особи потерпілого в кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством. *Юридична психологія.* 2021.№ 2 (29). С. 82–90.

DOI: https://doi.org/10.33270/03212902.82

110. Комплексна Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14–18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику : інформ.-метод. матеріали / [В. М. Бондаровська, О. А. Вазіянова, Т. В. Гуцаленко та ін.] ; за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : Калита, 2014. 528 с.

111. Комплексна Програма корекційної роботи з чоловіками, які вчиняють насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення: інформаційно-методичні матеріали / [В. М. Бондаровська, О. А. Вазіянова, Т. В. Гуцаленко та ін.] ; за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. Київ : Калита, 2014. 284 с.

112. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул (Туреччина). 11 трав. 2011 р. URL: https://rm.coe.int/1680093d9e.

113. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. 2014. URL: https://rm.coe.int/1680096e45.

114. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Голос України.* 1996. № 128.

115. Костюк В. Л., Федоровська Н. В., Пашковська М. В. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.

116. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. С. 1. Ст. 920.

117. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.

118. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге

вид. переробл. і доповн. Харків : Право, 2009. 288 с.

119. Кузан Г., Гордієнко Н. Превенція домашнього насильства в Україні: проблеми та перспективи. *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 128–133.

120. Кузнецов М. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1 (7). С. 136–144. DOI: https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.1.12.

121. Кузнєцов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 22 с.

122. Кузнєцов М. Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 245 с.

123. Лавриненко Н. В. Ґендерні відносини в родині. *Основи теорії ґендеру :* навч. посіб. / редкол.: В. П. Агеєва, В. В. Близнюк, І. О. Головашенко, П. П. Горностай. Київ : К.І.С., 2004. С. 354–382.

124. Ладиченко В. В., Головко Л. О., Висоцький В. М. Протидія домашньому насильству в країнах Східної Європи. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4 (14). С. 62–68. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4277.

125. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 232 с.

126. Ломакіна О. В. Зарубіжний досвід протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2020. № 1. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2308-8834/2020.1.18.

127. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 276 с.

128. .Медіація у професійній діяльності юриста : підручник /кол. авт..: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе.Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

129. Мельянков В., Усатий Г. Проблематика криміналізації домашнього насильства. *ЛОГОΣ. Мистецтво наукової думки*. 2020. № 1. С. 91–99. DOI:

https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.018.

130. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству : лист Міністерства освіти і науки України від 18 трав. 2018 р. № 1/11-5480. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text.

131. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського Союзу. *Наукові записки НаУКМА.* 2019. Т. 3. С. 83–87. (Серія «Юридичні науки»).

132. Митник У. М. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який вчиняє домашнє насильство. *Право і суспільство.* 2019. № 1. С. 139–143.

133. Митник У. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії домашньому насильству в Україні та країнах Європейського Союзу : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2021. 269 с.

134. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству : монографія / [А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головко та ін.] ; за заг. ред. А. О. Галая. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

135. Мілорадова Н. Е. Загальна характеристика феноменів домашнього насильства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи.* 2021. № 3 (56). Т. 2. С. 195–207. DOI: https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-195-207.

136. Мінка Т. Розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. *Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică*. 2019. № 1. С. 98–101. URL: http://jurnaluljuridic.md/index.php/main/article/view/483.

137. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019 / [Ю. В. Аносова, А. Капур, М. М. Легенька та ін.]. URL: https://la-strada.org.ua/download/monitoryng-sytuatsiyi-reaguvannya-systemy-pravosuddya-2019.

138. Морозова О. В., Обозна О. В. Проблеми неконструктивних життєвих

стратегій подружжя у соціально-психологічному вимірі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2018. № 1 (45). С. 252–260.

139. Наливайко Л. Р. Домашнє насильство як перешкода становленню громадянського суспільства: сучасні тенденції та перспективи подолання в Україні. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 трав. 2020 р.). Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 21–25.

140. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. / [уклад. : А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда та ін.]. Київ, 2012. 246 с.

141. Нестеренко О. Правове виховання у сучасному суспільстві: теоретико-компаративістське дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 260 с.

142. Об'єднуємо зусилля всіх органів влади, щоб запобігти та протидіяти домашньому насильству. *Міністерство соціальної політики України :* [сайт]. URL: http://www.msp.gov.ua/news/18596.html.

143. Окрема думка судді Івано-Франківського апеляційного суду від 22 лют. 2022 р. Справа № 344/6797/20. Провадження № 11-кп/4808/106/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103502225.

144. Папуша В. Психолого-педагогічні чинники запобігання віктимній поведінці підлітка : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 270 с.

145. Паспорт Реформ: Мінсоцполітики презентувало подальші кроки щодо реагування на домашнє насильство та насильство за ознакою статі. *Міністерство соціальної політики України :* [сайт]. URL: https://www.msp.gov.ua/news/16904.html.

146. Перелигіна Р. В., Митник У. М. Феноменологія домашнього насильства в Україні та Європейському Союзі. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 181–186.

147. Перелигіна Р. М., Митник У. М. Психологічні особливості особи

злочинця, який вчиняє домашнє насильство. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : матеріали VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 224–226.

148. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2021 р. № 145. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 41.

149. Попов Г., Пилипенко І. Напрями імплементації положень Стамбульської конвенції в законодавство України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4/2 (58). С. 7–19.

150. Попович О.В. Соціально- психологічні характеристика особисті злочинця. *Часопис Київського університету права.*2012.#2. С. 313–317.

151. Постанова Верховного Суду Касаційної кримінального суду від 10 берез. 2020 р. Справа № 531/270/19. Провадження № 51-5338ск19. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88232417.

152. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лют. 2020 р. Справа № 453/225/19. Провадження № 51-4000км19. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87602679.

153. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / [А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2013. 440 с.

154. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text.

155. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 5. Ст. 35.

156. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального Прокурора.* URL:https://new.gp.gov.ua/ua/postsstatistik

157. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : наказ Міністерства соціальної політики України від 17 серп. 2016 р. № 892. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. С. 121. Ст. 2586. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text.

158. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : наказ Міністерства соціальної політики України, МВС України від 13 берез. 2019 р. № 369/180. *Офіційний вісник України.* 2019. № 30. С. 199. Ст. 1078.

159. Про затвердження Типової програми для кривдників: наказ Міністерства соціальної політики України від 1 жовт. 2018 р. № 1434. *Офіційний вісник України.* 2018. № 100. С. 287. Ст. 3359.

160. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX.*Відомості Верховної Ради.* 2022. № 7. ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

161. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовт. 2001 р. № 992/2001. *Офіційний вісник України.* 2001. № 43. С. 36. Ст. 1921.

162. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. *Голос України*. 2001. № 98.

163. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2319-IX. *Голос України*. 2022. № 129.

164. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2018 р. № 728-р.

Офіційний вісник України. 2018. № 82. С. 74. Ст. 2726.

165. Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування / за ред. С. О. Павлиш. Київ ; Запоріжжя : Друк. світ, 2010. 52 с.

166. Протидія домашньому насильству в контексті законодавчих змін спеціальний випуск : спец. вип. / голов. ред. С. Мінченко. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2018. № 4/2. 128 с.

167. Пчеліна О. В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С. 329–32. DOI: http://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79.

168. Рацул А. Б. Основні принципи і завдання стратегії сімейного виховання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.* 2014. Вип. 134. С. 192–197. (Серія «Педагогічні науки»).

169. Рекомендація № R (98) 1Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах:Ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи на 616 засіданні заступників міністрів 21 січня 1998 року. URL https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf

170. Романенко О. В. Напрями психопрофілактики віктимної поведінки неповнолітніх. *Юридична психологія.* 2018. № 2 (23). С. 72–82. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79.

171. Самченко М. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 216 с.

172. Сень І. З. Спеціальні норми у Кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 280 с.

173. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. *Голос України.* 2002. № 38.

174. Скуріхін С. М. Співвідношення правової соціалізації та правового виховання. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в*

умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.). Одеса : Гельветика, 2018. С. 69–72.

175. Соколовська Ю. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства. *Міністерство соціальної політики :* [сайт]. URL: http://www.msp.gov.ua/news/18311.html.

176. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. : у 2 т. / [кол. авт. : О. М. Бандурка, О. І. Бандурка, В. О. Брижик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Україна, 2013. Т. 1. 130 с.

177. Стариковська О. О. Феномен громадської думки: взаємозв'язок держави і громадянського суспільства : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Запоріжжя, 2020. 222 с.

178. Стасюк Н. А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства : дис. ... д-ра філософії : 081. Київ, 2022. 173 с.

179. Степаненко О. В. Економічне домашнє насильство: питання кваліфікації. *Сучасне право в епоху соціальних змін* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26 лют. 2021 р.). Тернопіль : Вектор. 2021. С. 350–354. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/48629.

180. Суятинова К. Є. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в сім'ях розлучних батьків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Кривій Ріг, 2016. 294 с.

181. Ткаленко О. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2016. 237с.

182. Троїцька М. Є. Аналіз сутності побутового насильства як соціально-психологічного явища. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Т. 21. Вип. 3. С. 261–269. (Серія «Психологія»).

183. Туз Н. Д. Вплив недоліків сімейного виховання на формування особи неповнолітнього злочинця. *Науковий вісник Львівського державного університету*

внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 327–332.

184. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 38 с.

185. Уряд затвердив Державну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. *Урядовий портал :* [сайт]. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnu-programu-zapobigannya-ta-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoyu-stati-na-period-do-2025-roku.

186. Філіппов С. О. Віктимологічні аспекти запобігання домашньому насильству. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 144. С. 153–161. DOI: https://doi.org/10.21564/2414-990x.144.155729.

187. Фулей Т. Навчальний курс із розгляду судами справ про домашнє насильство: досвід Канади. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2018. № 4/2 (58). С. 110–121.

188. Харитонова О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посіб. Харків : Права людини, 2018. 344 с.

189. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В. Віктимність як соціально-психологічна проблема сучасності. *Актуальні проблеми психології.* 2016. Т. 10. Вип. 28. С. 454–466.

190. Чепік-Трегубенко О. С. Економічне домашнє насильство: шляхи запобігання. *Нове українське право.* 2022. № 4. С. 63–68. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.4.10.

191. Чеханюк Л. В. Співвідношення понять «жертва злочину» та «потерпілий». *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 223–227.

192. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Методологія та організація наукових

досліджень : посібник. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

193. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 548 с .

194. Шинкарчук А. Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства : дис. ... д-ра філософії : 081. Харків, 2021. 245 с.

195. Шкробут М. А. Сепарація від батьківської родини як необхідна умова щасливого подружнього життя. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2018. № 3 (37). С. 69–77. .

196. Штепа О, Коваленко С. Проблеми правового виховання студентської молоді у вітчизняних вищих навчальних закладах: аналіз підходів. *Академічні студії.* 2022.Вип. 1.Серія «Педагогіка».С.183-188.
DOI https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.26

197. Шульга М. Збій соціальної матриці : монографія. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2018. 284 с.

198. Юрків Я. І. Насильство дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2013. Вип. 28. С. 185–189. (Серія «Педагогіка»).

199. Явор О.А. Закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. С. 47–53. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.01.9

200. Яра О. С., Стасюк Н. А. Проблемні питання здійснення кримінального провадження щодо домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. Т. 63. С. 279–283. (Серія «Право»). DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.48.

201. About the prevention of violence in family : Law of the Republic of Tajikistan from March 19, 2013, No. 954. URL: https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=59053.

202. About the State program according to the prevention of violence in family in

the Republic of Tajikistan for 2014–2023 : Order of the Government of the Republic of Tajikistan of May 3, 2014, No. 294.2432223337. URL: https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=67659.

203. Alvarez-Lizotte P. Les besoins des enfants exposés à la violence conjugale: la perspective des parents. Mémoire de maîtrise, Québec, Université Laval, École de service social. Canada, 2018. URL: https://corpus.ulaval.ca/entities/publication/96d428bd-a3d2-4d7a-986a-379fbd3bd9f4 .

204. Allwood G. La violence à l'égard des femmes fondée sur le genre dans la France contemporaine : bilan de la politique relative aux violences conjugales et aux mariages forcés depuis la Convention d'Istanbul. *Modern and Contemporary France.* 2017. Vol. 25 (4). P. 1–20. DOI: https://doi.org/10.1080/09639489.2017.1340003 .

205. Ashrafun L. Women and Domestic Violence in Bangladesh. Seeking A Way Out of the Cage. London : Imprint Routledge, 2018. 192 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781351256643.

206. Becker E. Soigner l'enfant confronté à la violence parentale. *Perspectives Psy.* 2018. No. 57 (3). P. 194–205. DOI: https://doi.org/10.1051/ppsy/2018573194.

207. Bhardwaj N., Miller J. Comparative cross-national analyses of domestic violence: Insights from South Asia. *Feminist Criminology.* 2021. Vol. 16. No. 3. DOI: https://doi.org/10.1177/1557085120987635.

208. Boughima F. A., Razine R., Benyaich H., Mrabet M. The profile of women victims of domestic violence in Morocco. *La Revue de Médecine Légale.* 2018. Vol. 9. Issue 3. P. 96–102. DOI: https://doi.org/10.1016/j.medleg.2018.05.002.

209. Chouala Y. A. La «belle famille» et «la famille élargie»: Acteurs des violences conjugales et domestiques dans les foyers Camerounais. *Violences sociales et exclusions. Le développement social de l'Afrique en question.* 2008. P. 27–28. DOI: https://doi.org/10.4000/apad.3063.

210. Code civil (France). République Française. Accueil Légifrance.fr le service public de la diffusion du droit. URL:

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/.

211. Code pénal (France). République française. Accueil Légifrance.fr. le service public de la diffusion du droit. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/.

212. Colucci E., O'Connor M., Field K., Baroni A., Pryor R., Minas H. Nature of domestic/family violence and barriers to using services among indian immigrant women. *Revue Internationale de la Recherche Interculturelle.* 2013. No. 3 (2). P. 9–26. URL: https://www.journal.psy.ulaval.ca/ojs/index.php/ARIRI/article/view/Colucci_Alterstice3%282%29 .

213. Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), Consideration of reports submitted by States parties under article 18 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women : combined 4th, 5th, 6th and 7th periodic reports of States parties : Bulgaria, 7 January 2011, CEDAW/C/BGR/4-7. URL: https://www.refworld.org/docid/50603e252.html.

214. Concerning Prevention of domestic violence : Law of the Republic of Kazakhstan from December 4, 2009, No. 214-IV. URL: https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z090000214_.

215. Côté I. L’évolution des pratiques en maison d’hébergement pour femmes victimes de violence conjugale au Québec : Thèse présentée en vue de l’obtention du grade de Philosophiae Doctor (Ph.D.) en travail socia. Canada : Université de Montréal, 2016. 404 p. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/18521/C%c3%b4t%c3%a9_Isabelle_2016_these.pdf?sequence=4&isAllowed=y.

216. Damant D., Lapierre S., Lebossé C., Thibault S., Lessard G., Hamelin-Brabant L., Lavergne C., Fortin A. Women’s abuse of their children in the context on domestic violence: Reflection from women’s accounts. *Child & Family Social Work.* 2010. No. 15. P. 12–21. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2009.00632.x.

217. Décret n°2020-1161 du 23 septembre 2020 relatif à la mise en œuvre d‟un

dispositif électronique mobile anti-rapprochement (France). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042357259.

218. Diandaha M. Les violences conjugales en Droit comparé: approche comparative des droits positifs français et congolais par Cyprien Godard Mouanga Diandaha. 2009. URL: http://www.theses.fr/2009PA083269.

219. Douraidi N. La Violence Conjugale À L'égard Des Femmes Marocaines Et Son Impact Psychiatrique. Maroc, 2019. URL: http://www.abhatoo.net.ma/maalama-textuelle/developpement-economique-et-social/developpement-social/societe/femmes/la-violence-conjugale-a-l-egard-des-femmes-marocaines-et-son-impact-psychiatrique.

220. Duggan M., Grace J. Assessing vulnerabilities in the Domestic Violence Disclosure Scheme. *Child and Family Law Quarterly.* 2018. No. 30 (2). P. 145–166. URL: http://shura.shu.ac.uk/19178/9/Duggan%20Grace_Assessing%20vulnerabilities%20in%20the%20Domestic%20Violence%20Disclosure%20Scheme.pdf.

221. Eriksson M. Contact, Shared Parenting, and Violence: Children as Witnesses of Domestic Violence in Sweden. *International Journal of Law Policy and the Family.* 2011. No. 25 (2). P. 165–183. DOI: 10.1093/lawfam/ebr004.

222. Felson R. B., Messner S. F., Hoskin A. W., Deane G. Reasons for reporting and not reporting domestic violence to the police journal. *Journal Criminology.* 2002. No. 40 (3). P. 617–648. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2002.tb00968.x.

223. Finnbogadóttir H., Dykes A., Wann-Hansson C. Prevalence and incidence of domestic violence during pregnancy and associated risk factors: a longitudinal cohort study in the south of Sweden. *BMC Pregnancy Childbirth.* 2016. No. 16 (228). DOI: https://doi.org/10.1186/s12884-016-1017-6.

224. Germain E. Évaluation du fonctionnement intrapsychique des hommes auteurs de violences conjugales, selon les types de violence conjugale émise, mesurée par le test du Rorschach. Essai. Trois-Rivières, Université du Québec à Trois-Rivières, 2021. 173 p. URL: https://depot-e.uqtr.ca/id/eprint/9790/.

225. Gewalt in Partnerschaften bleibt auch 2019 auf hohem Niveau. 2020. URL: https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/aktuelles/alle-meldungen/gewalt-in-partnerschaften-bleibt-auch-2019-auf-hohem-niveau-162194.

226. Guide pratique de l'ordonnance de protection - nouvelle édition. 2020. URL: http://www.justice.gouv.fr/publications-10047/guides-professionnels-10048/guide-pratique-de-lordonnance-de-protection-nouvelle-edition-33138.html.

227. Guédeney N., Guédeney A., Rabouam C. Violences conjugales et attachement des jeunes enfants. *Perspectives Psy*. 2013. No. 52 (3). P. 222–230. DOI: https://doi.org/10.1051/ppsy/2013523222.

228. Gurning F., Camellia V. Parinduri H.T., Effendy E. The Depression Level of Women Suffering Domestic Violence in Medan, Indonesia. *Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences.* 2020. Vol. 8 (B). P. 983–987. DOI: https://doi.org/10.3889/oamjms.2020.3298.

229. Harkin D. Private Security and Domestic Violence. The Risks and Benefits of Private Security Companies Working With Victims of Domestic Violence. Edition 1st. London : Routledge, 2019. 164 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315148267.

230. Hassan G. Violence conjugale et diversité culturelle. *Revue Internationale de la Recherche Interculturelle.* 2013. Vol. 3 (2). P. 5–7. URL: https://www.journal.psy.ulaval.ca/ojs/index.php/ARIRI/article/view/HassanIntro_Alterstice3%282%29.

231. Hentig H. V. Remarks on the interaction of perpetrator and victim. *Journal of Criminal Law and Criminology.* 1940. Vol. 31. No. 3. P. 303–309. URL: https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2969&context=jclc.

232. Hentig H. V. The criminal & his victim: Studies in the sociobiology of crime. London : Yale University Press, 1948.

233. Hirschelmann A. Comprendre et traiter les effets des violences conjugales, la place de l'enfant témoin. *Sages-Femmes.* 2020. Vol. 19. Issue 4. P. 34–38. URL:

https://hal.science/hal-03491503v1/file/S1637408820301188.pdf.

234. Huot Madeleine. L'intervention en médiation familiale en présence de violence conjugale: dépistage, pratiques d'intervention, défis et préoccupations : Thesis or Dissertation. Papyrus : Institutional Repository Canada, 2016. DOI: https://doi.org/1866/16230.

235. Ivchenko V. O. Ways of Fighting With Domestic Violence in Germany. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід) :* тези доп. XXI студ. наук.-практ. конф. (Харків, 9 квіт. 2020 р.). Харків : Нац. ун-т внут. справ, 2020. С. 29–30.

236. La loi n 2011-26 du 09 janvier 2012 Portant prévention et répression des violences faites aux femmes. Republique du Benin. URL: https://sgg.gouv.bj/doc/loi-2011-26/.

237. La Loi n°2020-936 du 30 juillet 2020 visant à protéger les victimes de violences conjugales. République Française. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042176652.

238. Lalande C., Gauthier S., Bouthillier M.-È., Montminy L. Difficultés éthiques liées à l'intervention auprès des femmes victimes de violence conjugale qui ne désirent pas dénoncer la violence qu'elles vivent aux autorités. *Nouvelles Pratiques Sociales*. 2018. Vol. 30. No. 1. P. 1–17. DOI: https://doi.org/10.7202/1051407ar.

239. Laufer L., Ayouch Th. Violences conjugales, famille, vulnérabilité. *Topique-Revue freudienne, L'Esprit du temps.* 2018. No. 143 (2). P. 151–167. URL: https://www.academia.edu/37043524/_Violences_conjugales_famille_vuln%C3%A9rabilit%C3%A9_Topique_2018_2.

240. Lenore E. A. Walker, The Battered Woman Syndrome. *Violence and Exploitation Against Women and Girls.* 2006. Vol.1087. Issue1. P. 142–157. DOI: https://doi.org/10.1196/annals.1385.023.

241. Lessard G., Montminy L., Lesieux É., Flynn C., Roy V., Gauthier S., Fortin A. Les violences conjugales, familiales et structurelles: vers une perspective intégrative des

savoirs. *Conjugal, Domestic, and Structural Violence: Toward an Integrative Perspective of Knowledge.* 2015. No. 22. P. 1–26. DOI: https://doi.org/10.7202/1031116ar.

242. Ley 27/2003, de 31 de julio, reguladora de la Orden de protección de las víctimas de la violencia doméstica. URL: http://www.jcyl.es/web/jcyl/Familia/es/Plantilla100Detalle/1246988964069/Normativa/1138973965385/Redaccion.

243. Leye M. M., Sougou N. M., Faye A., Seck I., Dia A. T. Perceptions des populations sur les violences faites aux femmes au Sénégal. *Dans Santé Publique.* 2019. No. 4. Vol. 31. P. 581–590. URL: https://www.cairn.info/revue-sante-publique-2019-4-page-581.htm.

244. Magnus A. M., Donohue F. Reimagining access to justice through the eyes of rural domestic violence survivors. *Theoretical Criminology.* 2021. Vol. 26. Issue 3. P. 434–455. DOI: https://doi.org/10.1177/13624806211035103.

245. Mendelsohn B. Victimology and contemporary society's trends. *Victimology.* 1976. Vol. 1. Issue 1. P. 8–28. URL: https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/victimology-and-contemporary-societys-trends.

246. Madeleine Huot. L'intervention en médiation familiale en présence de violence conjugale: dépistage, pratiques d'intervention, défis et préoccupations : Thesis or Dissertation. Université de Montréal. Canada, 2016. DOI: https://doi.org/1866/16230.

247. National Review of the Republic of Tajikistan on the Implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action (1995) within the scope of implementation of the 2030 Sustainable Development Agenda and the outcomes of the twenty-third special session of the General Assembly (2000) in the context of the twenty-fifth anniversary in 2020 of the Fourth World Conference on Women and the adoption of the Beijing Declaration and Platform for Action. URL: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/64/National-reviews/Tajikistan_English.pdf.

248. Nolet A-M., Morselli C., Cousineau M-M. L'évolution du réseau social des

femmes victimes de violence conjugale. *Criminologie. La Criminologie de L'information: État des Lieux et Perspectives.* 2019. Vol. 52. No. 2. P. 300–320. doi: https://doi.org/10.7202/1065865ar.

249. Patard G., Ouellet F. Violence conjugale: formes, types, recherche et prévention. URL: https://papyrus.bib.umontreal.ca/xmlui/bitstream/handle/1866/23345/2019.Ouellet%20et%20Patard_Violence%20conjugale.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

250. Paul O., Zaouche Gaudron C. Symptômes de stress post-traumatique chez les enfants exposés à la violence conjugale: Le rôle des conflits de loyauté. *Canadian Journal of Behavioural Scienc.* 2017. No. 49 (1). P. 32–40. DOI: https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/cbs0000063.

251. Requête au juge aux affaires familiales: délivrance d‟une ordonnance de protection (Formulaire 15458*05). URL: https://www.lesgets-mairie.fr/requete-au-juge-aux-affaires-familiales-delivrance-d-une-ordonnance-de-protection.aspx.

252. Roberts N., Price D. Gendered Perceptions of Domestic Violence: how young females are more likely than young males to know controlling domestic violence behaviours. Working Paper. CASS, University of Sunderland, 2019. URL: https://sure.sunderland.ac.uk/id/eprint/10722/.

253. Salter M., Robinson K., Ullman Ja. Gay, Bisexual, and Queer Men's Attitudes and Understandings of Intimate Partner Violence and Sexual Assault. *Journal of Interpersonal Violence.* 2020. Vol. 36. Issue 23–24. DOI: https://doi.org/10.1177/0886260519898433.

254. Savard N., Zaouche Gaudron C. Violence conjugale, stress maternel et développement de l'enfant. *Canadian Journal of Behavioural Science.* 2014. No. 46 (2). P. 216–225. DOI: https://doi.org/10.1037/a0030622.

255. Seinfeld S., Arroyo-Palacios J., Iruretagoyena G., Hortensius R., Zapata L. E., Borland D., Gelder B., Slater M., M. V. Sanchez-VivesSeinfeld. Offenders become the victim in virtual reality: impact of changing perspective in domestic violence. *Scientific*

Reports. 2018. No. 8. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-018-19987-7.

256. Shalu Nigam. Women and Domestic Violence Law in India. A Quest for Justice. 1st Edition. Routledge India, 2021. 312 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429343575.

257. Soumah M. M., Issa A. W., Ndiaye M., Ndoye El H. O., Sow M. L. Les violences conjugales à Dakar. *The Pan African Medical Journal.* 2015. Vol. 22. DOI: 10.11604/pamj.2015.22.182.6441.

258. Sousa C., Herrenkohl T., Moylan C. Longitudinal Study on the Effects of Child Abuse and Children's Exposure to Domestic Violence, Parent-Child Attachments, and Antisocial Behavior in Adolescence. *Journal of Interpersonal Violence.* 2010. Vol. 26. Issue 1. DOI: https://doi.org/10.1177/08862605103628.

259. Tolman R. R. M., Rosen D. Domestic violence in the lives of women receiving welfare: Mental health, substance dependence, and economic well-being. *Violence Against Women.* 2011. Vol. 7. Isse 2. P. 123–233. DOI: https://doi.org/10.1177/1077801201007002003

260. Thabet A. A., Tawahina A. A., Victoria T., Vostanis P. PTSD, Depression, and Anxiety among Palestinian Women Victims of Domestic Violence in the Gaza Strip. United Kingdom. *Journal of Education, Society and Behavioural Science.* 2015. Vol. 11. No. 2. P. 1–13. DOI: http://dx.doi.org/10.9734/BJESBS/2015/18960.

261. Turcotte S. Le fonctionnement in-trapsychique d'hommes auteurs de violences conjugales et d'autodestruction. Essai. Trois-Rivières, Université du Québec à Trois-Rivières. Québec, Canada, 2021. 151 p. URL: https://depot-e.uqtr.ca/id/eprint/9888.

262. Verena Tandrayen-Ragoobu. Intimate partner violence and women's labour force participation in Sub Saharan Africa. *Community, Work & Family. Taylor & Francis.* 2020. Vol. 23. Issue 1. DOI: https://doi.org/10.1080/13668803.2018.1540400.

263. Violencia doméstica y degénero. *Poder judicial España.* URL: https://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violencia-domestica-y-de-genero/.

264. Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо жөнүндө : Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 2017-жылдын 27-апрели № 63. URL: http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/111570.

265. Үй-бүлөлүк зомбулуктан сактоо жана коргоо тартиби жөнүндө : Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2019-жылдын 1-августу № 390. URL: http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/14713/10?cl=ky-kg&mode=tekst.

266. Zavala S. C. Politiques dimmigration: femmes et violence conjugale dans le contexte québécois. *Revue Internationale de la Recherche Interculturelle.* 2013. Vol. 3. No. 2. P. 97–110. URL: https://www.journal.psy.ulaval.ca/ojs/index.php/ARIRI/article/view/CastroZavala_Altersti ce3%282%29.

267. Zinsu O. I. Victimological aspects of the behavior of victims of domestic violence. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. No. 27 (1). P. 79–90. DOI: 0.33270/0122271.79.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ,

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.Зінсу О.І. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 1 (114). С. 79–87. DOI: https://doi.org/10.33270/01201141.79.

2.Зінсу О. І. Дискурс «домашнє насильство» та стратегія його розгортання в державній політиці України. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2020 р., № 2 (68).С.8-13.

DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.1

3.Зінсу О.І. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт. *Держава і регіони Серія: Право.* 2020 р. № 3 (69).С.-8-12.

DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.1

4. Зінсу О.І. Правове виховання як складник системи запобігання, протидії домашньому насильству.*Право та державне управління* 2020 р., № 4 .С.10-17.

DOI https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.1

5. Зінсу О.І. 2021. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. .*Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 118, 1 (Трав 2021), 31-40.

doi: https://doi.org/10.33270/01211181.31

6. Зінсу О.І. Зарубіжний досвід запобігання та протидії домашньому насильству. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2021 р.. № 2 (72).С.6-11.-

DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.1

7. Зінсу О.І. Злочин домашнє насильство (ст.126-1 КК України): аналіз судової практики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.2021.Серія право.* Випуск 66 .С.186-196.

DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.31

8. Zinsu O.I. (2022). Victimological aspects of the behavior of victims of domestic violence. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs.* 27(1).C.79-90.

DOI: 10.33270/0122271.79

9. Зінсу О.І. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив домашнє насильство. *Аналітично-порівняльне правознавство.* № 2 (2022).С.237-247.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.45

10. Зінсу О.І. Домашнє насильство (ст. 126-1 КК України): деякі проблемні питання кримінально - правової кваліфікації. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2022*.№ 4.С.279-286.

DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.51

11. Зінсу О.І. Домашнє насильство крізь призму громадської думки. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2022. № 8 (52). С. 159–164. DOI: https://doi.org/10.51647/kelm.2022.8.26 (Республіка Польща).

12.Зінсу О.І. Роль сімейної медіації у профілактиці домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство. 2023*.№ 3. С.457-461.

DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.83

13.Зінсу О.І. Шляхи розв’язання проблематики домашнього насильства у працях сучасних зарубіжних вчених. *Knowledge,Education,Law,Management 2023, 4(55)* .С.243-248. DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.36

DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.36

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

14. Зінсу О.І. До питання про злочин домашнє насильство:інституційний дискурс. *Розвиток української держави в умовах активізації євроінтеграційних процесів :* тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 берез. 2020 р.). Київ : МАУП, 2020. С. 242–245.

15.Зінсу О.І. До питання соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства. *Інтеграція юридичної науки і практики як основа сталого розвитку вітчизняного законодавства :*матеріали міжнародно науково-практичної конференції (м. Дніпро, 13-14 листопада 2020р.)Дніпро: Дніпропетровський гуманітарний університет, 2020.С.12-14.

16. Зінсу О.І. Психологічні аспекти соціально-правового впливу на прояви домашнього насильства. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права :* тези доп. VIII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 26 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 120–121. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/19816

17.Зінсу О. І. Домашнє насильство: окремі аспекти юридичного дискурсу. *Пріоритетні напрями реформування сучасного законодавства :* матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 19–20 лют. 2021 р.). Харків : Молодий вчений, 2021. С. 10–13.

18.Зінсу О. І. Окремі аспекти спеціальних заходів протидії домашньому насильству: досвід Франції. *Модернізація правової системи держави: перспективи та пріоритети :* тези доп. наук.-практ. конф. (Одеса, 2–3 квіт. 2021 р.). Херсон : Молодий вчений, 2021. С. 6–9.

19.Зінсу О.І. До питання соціокультурного дискурсу та домашнього насильства.*International scientific conference «Legal education and science as the need of the hour: new European challenges»* : conference proceedings, October 8–9. 2021. Łódź, the Republic of Poland : "Baltija Publishing". 2021. 178 pages.С.18-20.

DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-148-0-4

20. Зінсу О. І. Судово-психологічна експертиза у кримінальному проваджені щодо злочину домашнє насильство (ст. 125-1 КК України). *Innovative views in European fundamental scientific-practical legal studies* : Proceedings of the International scientific conference (December 28–29, 2021). Riga. Latvia : Baltija Publishing, 2021. С. 187–190. (Латвійська Республіка). DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-179-4-48.

які додатково відображають наукові результати дисертації:

21. Зінсу О. І. Правові та психологічні аспекти домашнього насильства.*Молодий вчений.*2018. № 12. С. 178–182.

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-46

22.Зінсу О.І. Напрямки правового виховання в контексті процесів Євроінтеграції. *Молодий вчений.* № 1 (65) (2019) С.161-165

DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-36

Додаток Б

АНКЕТА
про з’ясування громадської думки щодо домашнього насильства (авторське розроблення)

Шановний респонденте!

Вам пропонується взяти участь в опитуванні (анкетуванні) зі з'ясування громадської думки щодо домашнього насильства. Анкетування проводиться в межах наукового дослідження у сфері права. Результати анкетування потрібні для розроблення науково-практичних рекомендацій. Опитування є незалежним, добровільним та анонімним. Отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді. Тому вказувати прізвище, ім’я та адресу не потрібно.

Ознайомтеся, будь ласка, із запропонованими Вам запитаннями та варіантами відповідей. Оберіть варіант чи варіанти відповідей, які вважаєте за потрібне та який (-які) відповідає Вашій думці. Підкресліть чи позначте, «галочкою» обраний Вами варіант відповіді. Допускається кілька варіантів відповідей. Якщо серед запропонованих варіантів немає такого, що відповідають Вашій думці, запишіть формулювання Вашого власного варіанту відповіді.

Питання 1. Яке Ваше ставлення до домашнього насильства?

а) негативне, нетерпиме; б) по-різному, залежно від ситуації; в) нейтральне; г) тема домашнього насильства не цікава (темою домашнього насильства не цікавлюся і не цікавився (-лася); д) складно відповісти.

Питання 2. Чи зустрічалися у Вас чи у Ваших знайомих випадки домашнього насильства?

а) так; б) ні; в) не пригадую; г) складно відповісти; ґ) не готовий відповісти.

Питання 3. Що на Вашу думку провокує домашнє насильство?

а) матеріальні труднощі; б) емоційна неврівноваженість; в) втручання родичів,

друзів у стосунки партнерів, сім'ї; г) складно відповісти; ґ) Ваш варіант відповіді.

Питання 4. Який, на Вашу думку, вид домашнього насильства частіше трапляється?

а) психологічне насильство; б) економічне насильство; в) сексуальне насильство; г) фізичне насильство; ґ) Ваш варіант відповіді.

Питання 5. Чи потрібно, на Вашу думку, терпіти домашнє насильство?

а) так; б) ні; в) залежно від ситуації; г) складно відповісти; ґ) Ваш варіант відповіді.

Питання 6. Чи потрібні, на Ваш погляд, притулки для осіб, які постраждали від домашнього насильства?

а) так; б) ні; в) складно відповісти; г) Ваш варіант відповіді.

Питання 7. Чи є потрібним, на Ваш погляд, психологічний супровід, психологічне консультування жертв та кривдників домашнього насильства?

а) так; б) ні; в) залежно від ситуації; г) не готовий відповісти; ґ) Ваш варіант відповіді.

Питання 8. Чи відомо Вам, що до кола осіб, на яких незалежно від факту спільного проживання поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству входять: дід (баба) та онук (онука); патронатні вихователі; двоюрідні брати й сестри; двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука):

а) так, відомо; б) частково відомо; в) не відомо; г) не цікавився (-лася); ґ) не готовий відповісти.

Щиро дякую за співпрацю!

Додаток В

Інформаційна довідка
за результатами анкетування
пересічних громадян щодо проблематики домашнього насильства

Емпіричне вивчення громадської думки пересічних громадян здійснювалося згідно з програмою, яка включала три етапи:

1) Підготовчий (включав вибір, обґрунтування методики й методів дослідження; вибір цільової аудиторії);

2) Основний – збір емпіричних даних;

3) Етап аналізу та інтерпретації, у процесі якої враховувалися показники освіти, зайнятість, вік, тип населеного пункту фактичного місця проживання.

Дослідження проводилося анонімно, на умовах добровільної участі респондентів, із використанням традиційних для юридико-психологічних досліджувань діагностичних методів: бесіда, спостереження, анкетування, кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Методичним засобом для отримання інформації стала розроблена та апробована дисертанткою авторська анкета-опитувальник.

Географія й охоплення. Польовий етап дослідження тривав із липня 2022 року до грудня 2022 року. Загальний обсяг вибірки склав 150 респондентів віком від 18 років і старше, серед яких 60 % осіб жіночої статі, 40 % осіб чоловічої статі. Середній вік респондентів складав 40–60 років. За ознакою населених пунктів: жителів сільської місцевості, які взяли участь у дослідженні – 35 %, жителів міста – 65 %. Дослідження проводилося переважно з респондентами з Київської, Чернігівської, Черкаської, Житомирської, Дніпропетровської областей України.

Узагальнення результатів дослідження дозволило виявити такі положення:

	Питання та варіанти відповідей	**Кількісний показник**	**%**
1	**Яке Ваше ставлення до домашнього насильства ?**		
	а) негативне, нетерпиме;	135	90 %
	б) нейтральне;	—	—
	в) тема домашнього насильства не цікава (темою домашнього насильства не цікавлюсь і не цікавився (-лась);	8	5,3 %
	д) складно відповісти.	7	4,7 %
2	**Чи зустрічалися у Вас чи у Ваших знайомих випадки домашнього насильства?**		
	а) так;	30	20 %
	б) ні; не пригадую;	105	70 %
	в) складно відповісти.	15	10 %
3	**Що на Вашу думку провокує домашнє насильство?**		
	а) матеріальні труднощі;	90	60 %
	б) емоційна неврівноваженість;	75	50 %
	в) втручання родичів, друзів у стосунки партнерів, сім'ї;	45	30 %
	г) Ваш варіант відповіді : — *алкогольне сп'яніння* .	60	40 %
4	**Який, на Вашу думку, вид домашнього**		

	насильства частіше трапляється?		
	а) психологічне насильство;	90	60 %
	б) економічне насильство;	—	—
	в) фізичне насильство;	23	15 %
	г) Ваш варіант відповіді:		
	— *психологічне + сексуальне насильство;*	30	20 %
	— *психологічне + фізичне насильство;*	30	20 %
	— *духовне*	3	2 %
5	**Чи потрібно, на Вашу думку, терпіти домашнє насильство?**		
	а) ні ;	135	90 %
	б) так ;	—	—
	г) складно відповісти;	2	1,3 %
	ґ) Ваш варіант відповіді: *«кожна ситуація родинних конфліктів, випадків домашнього насильства індивідуальна і важливо спочатку зважити всі складові для прийняття подальшої стратегії «терпіти» чи розірвати стосунки»*	13	8,7 %
6	**Чи потрібні, на Ваш погляд, притулки для осіб, які постраждали від домашнього насильства?**		
	а) так;	150	100 %
	б) ні;	—	—

	в) складно відповісти, Ваш варіант відповіді	—	—
7	**Чи є потрібним, на Ваш погляд, психологічний супровід, психологічне консультування жертв та кривдників домашнього насильства?**		
	а) так;	75	50 %
	б) ні;	—	—
	в) в залежності від ситуації;	45	30%
	г) не готовий відповісти;	30	20 %
	ґ) Ваш варіант відповіді.		
8	**Чи відомо Вам, що до кола осіб, на яких незалежно від факту спільного проживання поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству входять: дід (баба) та онук (онука); патронатні вихователі; двоюрідні брати й сестри; двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука):**		
	а) так, відомо;	27	18 %
	б) частково відомо;	17	12 %
	в) не відомо;	90	60 %
	г) не цікавився (-лася).	15	10 %

Додаток Д

Анкетування
працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, які реалізують державну політику у сфері запобігання, протидії домашньому насильству

Шановний респонденте!

Вам пропонується взяти участь в опитуванні щодо застосування спеціальних заходів протидії домашньому насильству. Результати анкетування потрібні для розроблення науково-практичних рекомендацій. Опитування є незалежним, добровільним та анонімним. Отримані дані будуть використані лише в узагальненому вигляді. Тому вказувати прізвище, ім'я та адресу не потрібно (анкетування є анонімним).

Ознайомтеся, будь ласка, із запропонованими Вам запитаннями та варіантами відповідей. Оберіть варіант чи варіанти відповідей, які вважаєте за потрібним та який (-які) відповідає Вашій думці. Підкресліть чи позначте, будь ласка, «галочкою» обраний Вами варіант відповіді. Допускається вибір декількох варіантів відповідей. Якщо серед запропонованих варіантів немає такого, що відповідають Вашій думці, запишіть формулювання вашого власного варіанту відповіді.

1. Який вид домашнього насильства на Вашу думку, є найбільш поширеним?

а) фізичне;

б) психологічне;

в) сексуальне;

г) економічне.

2. Як часто трапляються повторні виклики на домашнього насильства?

а) протягом перших 3 місяців від першого виклику;

б) протягом 6 місяців;

в) протягом року від першого виклику;

г) з плином 1 року;

г) взагалі не трапляються;

д) утримуюсь від відповіді, складно відповісти .

3. Вкажіть середню частоту викликів на випадки домашнього насильства протягом добового чергування?

а) 1 раз на день;

б) 1–10 разів;

в) понад 10 разів;

г) складно відповісти, утримуюсь від відповіді.

4. Хто найчастіше стає жертвою домашнього насильства?

а) мешканці міста;

б) мешканці селища;

в) мешканці сільської місцевості;

г) Ваш варіант відповіді.

5. Особа якої статі частіше визнається кривдником?

а) особи чоловічої статі ;

б) особи жіночої статі;

в) Ваш варіант відповіді.

6. Особи якої статі частіше визнаються жертвою домашнього насильства?

а) особи чоловічої статі;

б) особи жіночої статі;

в) Ваш варіант відповіді.

7. Чи траплялися у Вашій практичній діяльності випадки, коли жертвами домашнього насильства стали:

а) діти;

б) особи похилого віку;

в) особи з особливими потребами;

г) складно відповісти.

8. Чи достатній, на Ваш погляд, рівень обізнаності населення щодо служб допомоги потерпілим від домашнього насильства?

а) так, достатній;

б) на середньому рівні;

в) не достатній;

г) складно відповісти.

9. Чи достатній, на Ваш погляд, рівень обізнаності населення стосовно відповідальності за вчинення домашнього насильства?

а) так, достатній;

б) на середньому рівні;

в) не достатній;

г) складно відповісти.

10. Які заходи запобігання домашньому насильству, на Ваш погляд, є найбільш ефективними?

а) посилення юридичної відповідальності;

б) правове виховання;

в) просвітницька діяльність;

г) ваш варіант відповіді.

11. На Вашу думку, чи є терміновий припис дієвим заходом протидії домашньому насильству?

а) так;

б) так, але викликає певні труднощі;

б) ні;

г) утримуюсь від відповіді, складно відповісти.

12. Які труднощі виникають під час винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників? (Зазначте, будь ласка).

_____

13. З якою зі сторін найбільш складно встановити контакт?

а) із кривдником;

б) із жертвою;

в) зі свідком (у разі наявності);

г) Ваш варіант відповіді.

14. Які труднощі виникають при спілкуванні з кривдником? (Зазначте, будь ласка).

_____

15. Наскільки, на Ваш погляд, ви володієте навичками медіації?

а) добре;

б) на середньому рівні:

в) зовсім незнайомий;

г) рівень знань потребує удосконалення.

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Е

Аналітична довідка-узагальнення щодо опитування працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України, які реалізують державну політику у сфері запобігання, протидії домашньому насильству щодо застосування спеціальних заходів протидії домашньому насильству

Емпіричне дослідження (Анкетування № 2) було спрямоване на вивчення думки працівників Національної поліції України щодо застосування спеціальних заходів протидії домашньому насильству. Досліджування здійснювалося згідно з програмою, яка включала три етапи: підготовчий, основний етап та етап аналізу та інтерпретації.

Метою дослідження є виявлення проблемних питань, які виникають під час розгляду справ цієї категорії, найбільш характерних порушень чи неправильного застосування норм матеріального та процесуального права, формулювання конструктивних пропозицій для забезпечення однакової і правильної судової практики.

В опитуванні щодо застосування спеціальних заходів протидії домашньому насильству взяли участь працівники Національної поліції України, які проходили курси підвищення кваліфікації в Інституті підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ в липні–серпні 2023 року. В опитуванні взяли участь 90 осіб. Опитування було незалежним, добровільним та анонімним. Запропоновані запитаннями та варіантами відповідей викладено у додатку В. Отримані результати (дані) використано в узагальненому вигляді.

Опитування продемонструвало, що більшість респондентів (65 %) найбільш поширеним видом (формою) домашнього насильства вважає психологічне домашнє насильство. На другому місці – фізичне домашнє насильство (28,6 %). На третьому

місці (за думкою респондентів) – економічне (5,7 %).

Мала місце така частота повторних викликів працівників поліції на факти вчинення домашнього насильства: 1) протягом перших 3 місяців від першого виклику – 50 %; 2) протягом 6 місяців – 29 %; 3) протягом року від першого виклику – 8,3 %. 12,7 % респондентів утрималися від відповіді, зазначивши, що їм «складно відповісти».

Середня частота викликів на випадки домашнього насильства протягом добового чергування склала: 1) 1 раз на день – 40 % респондентів; 2) 1–10 разів – 40 %; 3) понад 10 разів – 14,2 %. 5,8 % респондентів утрималися від відповіді, зазначивши, що їм «складно відповісти».

Щодо жертви домашнього насильства, думки респондентів розділилися, а саме: більшість опитаних (65 %) зазначили, що жертвами домашнього насильства є мешканці міст. 3,6 % респондентів ствердно надали відповідь, що кількісний показник залежить від густоти населення, а відсотковий показник залежить від рівня соціального достатку.

Щодо статевої приналежності, 90 % респондентів висловили позицію, що особи чоловічої статі стають кривдником частіше. Жертвою домашнього насильства частіше є особи жіночої статі – зазначили 90 % опитаних працівників поліції. 10 % учасників опитування притримуються думки, що кривдником і жертвою стають однаково часто як жінки, так і чоловіки. При цьому встановити кривдника буває реально важко, оскільки мають місце випадки притягнення до відповідальності осіб, без належної кількості доказів щодо вчинення саме цією особою відповідного діяння. Жертвами домашнього насильства частіший стають: 1) діти – 75, 5 %; 2) особи похилого віку – 77 %; 3) особи з особливими потребами – 23 %. 5 % респондентів зазначили, що жертвами домашнього насильства стають усі категорії осіб.

Стосовно визначення рівня обізнаності населення щодо служб допомоги потерпілим від домашнього насильства, відповіді респондентів розподілилися, а

саме: 1) 68,6 % респондентів вважають рівень обізнаності населення щодо служб допомоги потерпілим від домашнього насильства недостатнім; 2) 5,7 % – відповіли ствердно (так, достатній); 3) 22,9 % – знаходиться на середньому рівні; 4) 2,8 % – утрималися від відповіді.

За результатами опитування також зроблено висновок про те, що 52,4 % опитаних працівників поліції відстоюють позицію про недостатній рівень обізнаності населення щодо відповідальності за вчинення домашнього насильства; 6,7 % вважають рівень обізнаності достатнім; 35,2 % – знаходиться на середньому рівні; варіант відповіді «складно відповісти» обрали 5,7 % респондентів.

Переважна більшість респондентів (61 %) найбільш ефективним заходом запобігання, протидії домашньому насильству вважає посилення юридичної відповідальності; 19 % у цьому контексті зазначили правове виховання; 16 % – просвітницькі кампанії.

На питання щодо дієвості термінового заборонного припису респонденти висловили такі позиції: 11 % – так; 17 % – так, але викликає певні труднощі; 60 % – ні; 12 % обрали варіант відповіді «утримуюсь від відповіді, складно відповісти».

70 % респондентів стверджують, що загалом під час винесення термінового заборонного припису особливих труднощів не виникає. Утім, до труднощів, які інколи можуть ускладнювати винесення термінового заборонного припису, респонденти віднесли: наявність ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння (20%), обмеження у часі працівників поліції (20 %).

На думку більшості респондентів (60 %), терміновий заборонний припис не є ефективним засобом, пояснюючи тим, що «після того, як працівники національної поліції завершили виклик і залишили адресу, кривдник повертається додому, до оселі». Причиною такого повернення, на думку респондентів, слугує: а) відсутність у кривдника іншого житла чи місця, де б він міг прочувати та проживати протягом дії термінового заборонного припису (10 діб); б) кривдник викликає жалість у жертви, і приблизно через годину жертва впускає кривдника до житла; в) випадки,

коли під час розгляду питання щодо домашнього насильства потерпілий стає на бік свого кривдника.

Респонденти також наголосили на труднощах, пов’язаних із виконанням термінового заборонного примусу у випадках, коли кривдник є власником (співвласником) житлового приміщення, проте на підставі вимог термінового заборонного примусу зобов’язаний залишити місце проживання (перебування) строком до 10 діб, що відповідним чином унеможливлює право особи кривдника користуватися цим приміщенням. Такий стан речей викликає обурення кривдника, а в соціально-правовому полі актуалізує проблему створення притулків для тимчасового проживання кривдників, що своєю чергою підкреслює необхідність удосконалення механізму термінового заборонного припису. За цих обставин доцільним є доповнення чинного законодавства у сфері запобігання, протидії домашньому насильству правовою нормою про створення притулків тимчасового проживання, перебування кривдника у разі відсутності у нього іншого житла, чи неспроможністю за тих, чи інших об'єктивних причин проживати на строк дії термінового заборонного припису на іншій житловій площі.

До складнощів у вставленні комунікативного зв’язку з учасниками домашнього насильства, за результатами анкетування, віднесено підвищену дратливість, роздратованість учасників домашнього насильства. При цьому 52 % респондентів зазначили, що найбільш складним є встановлення контакту з кривдником, 23 % – з жертвою, 15 % – зі свідком, 10 % – утримались від відповіді.

Водночас серед труднощів, які виникають при спілкуванні з кривдником респонденти виокремлюють: а) значну емоційність, імпульсивність, агресивність; б) замкнутість, страх кривдника; в) погрози впливовими знайомствами; г) наявність ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння; ґ) можливе недопущення проникнення до житла чи до іншого володіння особи; д) не усвідомлення кривдником неправомірних вчинків, що з плином часу призводить до повторності епізодів домашнього насильства; е) впевненість кривдника у своїй безкарності та

правомірності вчинення своїх дій.

Відповіді респондентів на запитання «Наскільки, на Ваш погляд, ви володієте навичками медіації» розподілилися так: 1) добре – вважає 17,5 % респондентів; б) на середньому рівні – 40 %; в) зовсім незнайомий – 8 %; г) рівень знань потребує вдосконалення – 34,5 %.

У підсумку, відзначимо, що результати опитування:

а) засвідчили актуальність просвітницьких, правовиховних заходів серед населення, спрямованих на підвищення обізнаності щодо неправомірної поведінки в сім'ї, побуті, родині з метою формування негативного ставлення до насильницьких моделей поведінки;

б) виявили проблематику притулків для тимчасового приживання кривдників, що відповідним чином підкреслює необхідність удосконалення механізмів реалізації термінового заборонного припису;

в) дозволили підкреслити роль формування і розвитку навичок медіації працівників правоохоронної діяльності.

Додаток Ж

Аналітична довідка
за результати аналізу судової практики
актів застосування кримінального права

Джерельною базою аналізу обрано відомості Єдиного реєстру судових рішень України за ст. 126-1 домашнє насильство; період ухвалення яких з 01.01.2020 – до 01.01.2021. Судові рішення буди відібрані із Єдиного реєстру судових рішень України за такими критеріями:

Категорія справ: кримінальні справи (з 01.01.2019); 2. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи; Домашнє насильство. // ст. 126-1 Домашнє насильство 3. Регіон суду: вибірково всі регіони України, області, райони.

Параметри: а) інстанція: перша; б) період ухвалення: з 01.01.2020 до 01.01.2021; в) форма судового рішення: вирок; г) стаття 126-1 Домашнє насильство. Вибірку здійснено в період з 01.03.2021 – 01.05.2021.

Генеральна сукупність за заданими параметрами пошуку на період проведення дослідження становила 886 документа. Вибіркова сукупність вибірки склала 100 судових рішень (вироків). Сортування: за датою ухвалення рішення / за спаданням.

В опрацьованих нами рішеннях суду виявлено такі види домашнього насильства: фізичне насильство – 1 %, психологічне насильство – 64 %, фізичне, психологічне насильство – 20 %, економічне насильство – 2 %, не зазначено вид (форму) домашнього насильства – 11%, фізичне, економічне, психологічне насильство – 1%, за ст. 309 КК України – 1%.

За результатами отриманих даних вибірки відокремлено шкалу соціально-сімейного рольового статусу кривдника. Так, серед «статусу кривдник-обвинувачений» виявлено: син – 35 %; чоловік – 22 %; співмешканець – 22 %; колишній чоловік – 7 %7%; колишній співмешканець – 3 %; брат – 8 %; онук – 1 %; донька – 2 %; племінник – 1 %; пасинок – 1 %; батько – 1 %.

Шкала потерпілих осіб, стосовно яких кривдник вчинив домашнє насильство складає: мати – 31,43 %; батько – 5,71 %; дружина – 20,95 %; співмешканка – 20,95 %; колишня дружина – 6,67 %; колишня співмешканка – 2,86 %; брат – 1,9 %; сестра – 5,71 %; бабуся – 0,95 % ; тітка – 0,95 %; вітчим – 0,95 %; донька – 0,95 %. Розподіл сегментів «статут кривдник-потерпілий» складає: «син-мати» – 22 %; «син-батько – 3 %; «брат-сестра» – 2 2 %; «чоловік-дружина» – 22 %; «колишній чоловік-колишня дружина» – 6 %; «донька-мати» – 2 %; «син-батько, мати» – 2 %; «син-батько, мати» – 3 %; «колишній співмешканець-колишня співмешканка» – 3 %; «син-мати, сестра» – 3 %; «племінник тітка» – 1 %; «онук-бабуся» – 1 %; «батько-донька, колишня дружина» – 1 %; «син-мати, вітчим» – 1 %.

Критерій «рівень освіти» кривдника засвідчив такий розподіл у відсотковому співвідношенні: середня освіта – 46 %, середньо-технічна – 44 %, середньо-спеціальна – 18 %, професійно-технічна – 66 %, вища освіта – 2 %, базова середня освіта – 10%, неповна середня – 5 %, освіта не зазначена – 9 %.

Критерій працевлаштування (трудовій зайнятості) виявив: 56 % серед обвинувачених осіб непрацюючі; 4 % – непрацюючий і інвалід 3 групи; 1 % – інвалід 1 групи; 4 % – пенсіонер; 12 % – офіційно не працевлаштовані; 1 % тимчасово не працює; 5 % зазначено як не працевлаштовані; 7 % – офіційно працевлаштовані; 1 % – працює не офіційно; у 8 % – інформація стосовно працевлаштування не зазначена.

Критерій кримінально-правового статусу обвинуваченого/засудженого засвідчив: 29 % обвинувачених буди «раніше судимий», а показник «в силу ст. 89 КК України раніше не судимий» – становить 9 %.

Щодо видів домашнього насильства, то з-поміж інших видів форм домашнього насильства значною мірою переважає психологічне насильство (психологічне насильство – 64 %, фізичне, психологічне насильство – 20 %). Непоодинокі випадки, коли поряд із психологічним насильством мають місце прояви фізичного насильства. За матеріалами вибірки одночасне застосування

фізичного та психологічного насильства складає 20 %. Економічне насильства становить 2 %, а поєднання фізичного, економічного, психологічного домашнього насильства – 1 %.

Наведене та інші факти засвідчують спільні траєкторії розвитку деструктивності, що відповідним чином потребує правових, психологічних механізмів реагування на трьох рівнях: мікро-, мезо- та макрорівнях. Результати аналізу підтверджують необхідність удосконалення національної державної політики у сфері запобігання домашнього насильства; акумуляції найкращого міжнародного та вітчизняного досвіду захисту прав людини й громадянина.

Додаток К

ПРОЄКТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 126-1 Кримінального кодексу України»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

З метою удосконалення правового регулювання в Україні сфери запобігання, протидії домашньому насильству сформульована законодавча пропозиція щодо змін та доповнень до ст. 126-1 КК України. Пропозиція складена на основі отриманих результатів теоретичного та емпіричного рівня наукового пізнання.

Метою сформульованої законодавчої пропозиції є приведення диспозиції статті 126-1 КК України відповідно до положення статті 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в частині уточнення спеціальної термінології .

Для досягнення вказаної мети пропонується внести зміни до статті 126-1 Кримінального кодексу України. Домашнє насильство у частині визначення кола осіб на які під час кримінального провадження поширюється статус потерпілих (-ої) осіб (-и). До таких осіб належать як потенційні, так і реальні жертви кримінального правопорушення домашнє насильство.

Домашнє насильство у частині визначення кола осіб, які розглядаються як потенційні, так і реальні жертви домашнього насильства та на які, за цих обставин, під час кримінального провадження поширюється статус потерпілих (-ої) осіб (-и).

За цих обставин частину юридичної норми «або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» змінити на «або осіб (-и), яка входить до переліку осіб, зазначених п. 2, п. 3 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

З урахуванням зазначеного пропонується викласти диспозицію кримінально-правової норми статті 126-1 КК України у такій редакції.

…

2. Стан нормативно-правової бази у зазначеній сфері правового регулювання

Сфера правових відносин, у якій пропонуються нововведення, регулюється Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та деякими іншими нормативно-правовими актами. Пропонується внесення змін до Кримінального кодексу України, що буде достатнім для досягнення цілей, визначених законопроєктом.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін

до Кримінального кодексу України

(стосовно статті 126-1 Домашнє насильство)

Верховна Рада України **постановляє:**

І. Внести до Кримінального кодексу України такі зміни:

1. У Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

1) статтю 126-1 викласти в такій редакції:

Стаття 126-1. Домашнє насильство

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, яка входять до переліку кола осіб, зазначених п. 2, п. 3

ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, -

карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

II. Цей Закон набирає чинності через десять днів з дня його опублікування.

Голова Верховної Ради України

Додаток Л

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

04/06/ 2023 р.

АКТ
про впровадження результатів дисертації
аспіранта заочної форми навчання кафедри юридичної психології
Зінсу Ольги Іванівни на тему:
«Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства»
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Колодейчак С.І. (голова комісії), завідувача кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, професора Кудерміної О.І., професора кафедри юридичної психології, доктора юридичних наук, професора Охріменка І.М., склала цей акт про те, що результати дисертації Зінсу О.І. на тему: «Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Зінсу О.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні відповідних навчальних дисциплін у рамках підвищення кваліфікації слідчих та працівників підрозділів згідно з затвердженими МВС навчальними програмами післядипломної освіти академії, а також у процесі підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, які можуть бути рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи курсантів, студентів та слухачів.

Голова комісії: **Станіслава КОЛОДЕЙЧАК**

Члени комісії: **Олена КУДЕРМІНА**

Іван ОХРІМЕНКО

АДВОКАТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ
«Ю.Р.С.П.»
код 44445928
Адреса: 04112, місто Київ, вул. Парково-Сирецька, 21, офіс 163
Тел. моб. +380675860710
E-mail: yusupova_lawyer@ukr.net

ЗАТВЕРДЖУЮ
Керівник Адвокатського
об'єднання «Ю.Р.С.П.»
К.О. Юсупова
12/01.2022/23

АКТ
про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Зінсу Ольги Іванівни на тему
«Юридико - психологічна характеристика домашнього насильства»у практику захисної діяльності Адвокатського об'єднання «Ю.РС.П.»

Комісія у складі: адвоката адвокатського об'єднання «Ю.Р.С.П.» Пилюченко Інни Георгієвни, адвоката адвокатського об'єднання «Ю.Р.С.П.» Рейзіна Михайла Володимировича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Зінсу Ольги Іванівни на тему «Юридико - психологічна характеристика домашнього насильства» використовуються під час здійснення захисту у адміністративних правопорушеннях та кримінальних справах.

У практиці захисної діяльності адвокати адвокатського об'єднання «Ю.Р.С.П.» використовують такі наукові публікації Зінсу О.І..:

1.Зінсу , О. 2020. Соціальні та юридично-психологічні аспекти домашнього насильства. К.:Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 114. 1(Трав. 2020).С.79-87. DOI:https://doi.org/10.33270/01201141.79 .
URL:http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17465

2.Зінсу О.І. Дискурс «домашнє насильство» та стратегія його розгортання в державній політиці України.З.:Держава та регіони. Серія: Право. 2020 р., № 2 (68).С.8-13.- DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.1/-
URL:http://www.law.stateandregions.zp.ua › 3.pdf

3.Зінсу О.І. Домашнє насильство як поліфонічний глибинний конфлікт..З.: Держава і регіони Серія: Право. 2020 р. No 3 (69).С.-8-12.
DOI https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.1
URL:http://www.law.stateandregions.zp.ua › 3.pdf

4.Зінсу О.І. Правове виховання як складник системи запобігання, протидії домашньому насильству. З.:Право та державне управління 2020 р., № 4 .С.10-17.DOI https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.1 .
URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua › archive › 3.pdf

5.Зінсу, О.І. 2021. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 118. 1 (Трав 2021).С. 31-40. DOI:https://doi.org/10.33270/01211181.31/

Випуск 66 .-С.186-196.
DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.66.31
URL:http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua › article › view
7.Zinsu, O.I. (2022). Victimological aspects of the behavior of victims of domestic violence. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs. 27(1).C.79-90.
DOI: 10.33270/0122271.79
URL: http://elar.naiau.kiev.ua › bitstream › Наук. Вісни…

Члени комісії:

_____ І.Г. Пилюченко

_____ М.В. Рейзін

АКАДЕМІЯ ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН І ТУРИЗМУ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ACADEMY OF LABOUR SOCIAL RELATIONS AND TOURISM
LAW DEPARTMENT

«Затверджую»
В.о. ректора Академії праці, соціальних відносин і туризму
Віктор СУХОМЛИН
«07» листопада 2023 року

Акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження Зінсу О.І. на тему «Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства» у освітній процес Академії праці, соціальних відносин і туризму

Комісія у складі: декана юридичного факультету д.ю.н, професора Журавля Я.В. – голови комісії, завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, к.ю.н., доцента Завидняк І.О. – члена комісії, доцента кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права, к.ю.н. Риженко О.С. – члена комісії склала цей акт про те, що окремі наукові та практичні положення дисертаційної роботи «Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства» на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі право 081 «Право» Зінсу О.І. використовуються в освітньому процесі при підготовці наукових статей та матеріалів конференцій, застосовуються в освітньому процесі під час підготовки та проведення лекцій, семінарів та практичних зі студентами з дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Теорія держави і права», «Цивільне та сімейне право», «Адміністративне право», «Адміністративне процесуальне право».

Крім того, студентам рекомендовано у процесі підготовки до занять з вищезазначених дисциплін використовувати як джерела літератури наукові

публікації Зінсу О.І., в яких відображено результати дисертації на тему «Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства».

Голова комісії:
декан юридичного факультету
д.ю.н, професор **Ярослав ЖУРАВЕЛЬ**

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики, к.ю.н., доцент **Ірина ЗАВИДНЯК**

Доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права,
к.ю.н. **Олександр РИЖЕНКО**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ АНТОНА МАКАРЕНКА

Циклова комісія юридичних дисциплін

вул. В`ячеслава Чорновола, 24; м. Київ; тел. (044) 236-11-11
Email: college@kppk.com.ua

Код ЄДРПОУ 02500735

02. 10. 2023р. №_____ На №_____від _____

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів дисертаційного дослідження
Зінсу Ольги Іванівни
за темою «Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства»
поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії (Ph.D)
у галузі знань 08 Право

Результати дисертаційного дослідження Зінсу Ольги Іванівни за темою «Юридико-психологічна характеристика домашнього насильства» представлені в наукових статтях та матеріалах конференцій впроваджені в освітній процес у Київському професійно-педагогічному фаховому коледжі імені Антона Макаренка та використовуються під час проведення навчальних занять (лекцій, семінарських та практичних занять) таких дисциплін, як «Цивільне та сімейне право», «Кримінальне право», «Сімейне право», «Основи медіації», «Міжнародне приватне право» при підготовці фахового молодшого бакалавра та бакалавра спеціальності 081 Право, галузі знань 08 Право, а також рекомендовані для використання під час проведення заходів виховного та просвітницького характеру.

Розглянуто і схвалено на засіданні циклової комісії юридичних дисциплін Протокол №1 від 31.08.2023 р.

Голова циклової комісії
юридичних дисциплін; к.ю.н. Ганна ШУСТ

ВІДДІЛ КАДРІВ

Підпис Шуст Г.І.
завіряю.
Старший інспектор кадрів Н. Загляда